Hakikatin İzinde

Öncesi ve Sonrası

2

‘Ahlak’

Öznellikten, amaç, erek ve sonuç bağıntısında kendiliğin üç zamanlı bilinçli oluşta, anlam ve değer bağıntısında gerçekleştirilmesinden bahsedilmekte ise dolaylı olarak ahlak biçimsel varoluştan bahsedilmiş olunur. Ahlak, fıtri düzeyde varoluşsal olarak vûcudi ve ilişkilerde değer yargısal oluş belirimi ile de itibaridir.

Not:

Hakikatin İzinde Öncesi ve Sonrası- 2 Ahlak kitabı, ahlak konusunun hakettiği kapsamda anlatılmadığı ve anlaşılmadığı kanaatimiz sonucu yazılmıştır. Daha önceki kitaplarımızda özellikle Tevhid Okumaları serisinde ahlak konusu yer yer yazıya dökülmüştü. Tevhid Okumaları kitap serisinde ana konu tevhid olduğu için, ihtiyaç olduğu noktalarda ahlaktan bahsedilmişti.

Bu kitabın konusu ahlak olduğu içindir ki yaratılış, hakikat, İslam ve tevhid bağlamında ahlakın ilişkisi, insan ve ahlak konusu, diğer kitaplarda bahsi geçen bölümlerden yola çıkılarak kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ahlak nedir, nasıl gerçekleşir, ne içindir, ne için olunduğuna dair insan yaşamına katkısı nedir vb. sorulara cevap arayışında bulunulmuştur.

Önsöz

Filozofların dediği gibi “hakikate dair her söylev merkeziyetçi düşünmeyi gerekli kılar.” Düşünmek; bilmek ve yaratım erki olarak kendiliği gerçekleştirmenin, ürettikleri üzerinden kendiliği de yeniden yaratmanın erkidir. Düşünmek kuvvesiyle ürün vermek, tarih varlığı olarak miras bırakmak ve miras bıraktıkları ile yaratılmış, öğretilen gerçeklik içinde anlam ve değer dünyasında kendiliğin yeniden yaratılması, potansiyelin gerçekleşme erki olarak iradeye bürünmesi sebebiyle kaçınılmaz olarak bulunur. Temel ihtiyaçlar, acziyet ve bilme istenci “oku” emirinin fıtrat gereği zorunlu olduğunun göstergesidir. Melekelere, potansiyellere bağlı olarak gerçekleşme erki düzeyinde iradenin doğal düzeydeki ilk belirimi, kendiliği melekeler (kuvveler, yetiler) düzeyinde gerçekleştirmenin, melekelerin gerçekleşmesinin, işlevsel olmalarının gereğidir.

Yaratımın gücü olarak düşünmek hem nesnel hem de öznel oluşta yaratılan üzerinden kendiliğin; bilinçlendikleri ile gelişimini, kuvve belirimlerinde keşfedilmesini, görünüşe taşınmasını, karakter ve kimlik belirimleri üzeri tinsel oluşta yeniden yaratımını tarih olgusal olarak koşullar. Nedenlere bağlı olarak anlam arayışında bulunmak, ereğe ve amaca bağlı olarak da değer üretmek düşünen için kaçınılmazdır. Düşünce ile her bilmek, idealar ile değer yargısal olduğunda bilginin öznelde değer yargısal olması sebebi ile değer varlığı olarak kendiliği nesnelliğe aşkın metafizik kılar. Zaten kendilik, nesnel oluşa aşkınsal olarak metafizik durumda bulunur.

Bilginin, anlamın kullanım durumuna göre değer olması, ideale bağlı olarak varoluş çabasında yerini alması değer belirimli olmasını kaçınılmaz kılar. Her bildiğimizde anlam ediniminde bulunmak ile beraber öznelde anlamın değer biçimsel oluşta belirmesiyle dünya/

varlık/ yaşam görüşünde bulunulur. Anlamın, eril doğası gereği zaten öznelde değer yargısal olarak belirmesi sebebiyle de değer biçimsel olduğu bilinmelidir. Ayrıca yaratım gücünde üretim ve yaratım nesnesini görünüşe taşımanın emek olması sebebiyle de varoluş, ne için olunduğuna bağlı olarak içerilmiş anlam ve değer niteliğinde gerçekleşir. Yaratımdan bahsetmekte isek içerilmiş anlam ve değer belirimli yaratım nesnesinin/ nesnelerinin temsil olma özelliği ile yaratıcısının izlerini yani tanrısal oluşu taşıdığını belirtmekteyizdir.

Temsiller dünyasında anlam, değer belirimli olduğunda hem yaşamın/ varoluşun ne için olduğunu açık eder hem de ne için olunduğuna bağlı olarak varoluşu ahlak belirimli kılar. Anlam değer belirimli olduğunda öznelde inanç alanı olarak da gerçeklik görüsü, idraki oluşturur. Bu bağlamda inanç, varlık/ yaşam/ dünya görüşü olarak içinde yaşanılanı gerçeklik örüntüsünde görmeye nedendir.

Hakikat mutlak belirimli olmayı gerektirdiği içindir ki hakikate bağlı her düşünce, merkeziyetçi olduğu gibi hakikate bağlı her varoluş durumunu da içkinlik beliriminde bulmaya nedendir. Her varoluş durumu bir içkinlik durumudur. Yaratımın gereği olarak aynı değil, ayrıda değil oluşta varoluş, görünüşe getirmek/ gelmeyi hakikat ile bir ve hakikate kıyasen farklı oluşta olanaklı bulur. Hakikate kıyasen her varoluş durumu; ayrı değil oluşta bir olması ile içkinlik durumunda, aynı değil oluşta ise farklı olması ile de içeriğe bağlı gerçekleşmede bir dışlaşma durumu olarak görünüş bulur. Bu durumda gerçeklik ve varoluş hem farklı oluşta görünüş bulmak hem de bir oluşta içkin olanı/ olunanı gerçekleştirmek ile açık olur. Temsil edilenin gerçekleştirilmesi ölçüsünde de anlam ve değer belirimli olarak ne için olduğuna bağlı olarak varoluş yaşamsal olarak bulunur.

Birliğe, içkin olmaya, farklı oluşa, dışlaşmanın bir sonucu olmaya bağlı olarak düşünmek, spekülatif (yansımalı) düşünmeyi gerekli kılar iken

ereksel olarak nedenlerin belirli kılındığı sibernetik düşünmeyi de hakikate tanık olmak, anlayabilmek için gerekli kılar.

İçerikte olanın dışlaşmasının gereği olarak çift belirimli oluşta ilişkilerde bütünlenmek, biribirini tamamlamak ussal bir belirim olarak varoluşta görülür. Karşıt belirimli olarak da içeriğin dışlaşmasını, zorlamaya bağlı gerekli kılmak da us belirimli olarak görünüş bulur. Bu belirimlerde tamamlayan, bütünleyen tümel yaklaşımlı düşünce biçimi ve ayrıştıran, koparan, tekile ve tikel oluşa indirgeyen sonuçta da ideal olana göre biçim vermeye çalışan düşünce biçimleri de varoluş durumları doğrultusunda görünüş bulur iken sadece bir yönde hakikate yaklaşım gösterdikleri için eksik düşünce biçimleri olarak görünüş bulurlar. Dışsal kılan -dışlaşmayı öngören- düşünce biçimleri ile içkin kılan ve farklı oluşu önceleyen düşünce biçimleri de varoluşun nasıl gerçekleştiğinin bir yönüyle ele alınmasından öte değildir.

Hakikat aynı değil, ayrı da değil oluştan ele alındığında; yaratım, varoluş, görünüşe gelmek, farklı oluşa göre bilmenin gerçekleşmesi, birliğe göre de hakikati bilmenin ve hakikate ermenin olanaklı olması anlayışında görünür olur. Hem bir ön neden, hem anlam ve değer belirimli olarak varoluşsal bir izlek hem de ereğe göre nedenlerin belirli kılındığı bir dünyada varolunduğunu açık eder. Bu durumda sadece birliğe bağlı olarak ilkelerden hareket ile bütünsel olan ve ayrı, farklı oluşa bağlı olarak ayrıştıran ama sonuçta tümelinde anlamlı kılmaya çalışan düşünce biçimlerini birlikte düşünmeyi gerekli kılar.

Hakikate dair soru sormak varlık oluşa dair soru sormaktır ki varlıksal olarak ne, nasıl, ne için olunduğu, formel, diyalektik, sibernetik, spekülatif vb. mantık biçimlerinde anlam kazanırken varoluşun, sadece salt ussal gerçekleşmediği gözden kaçırılmamalıdır. Zaten varoluş felsefesi salt ussal yaklaşımlara bir eleştiri olarak doğmuştur.

Böyle olmak ile berber salt ussal olarak varlıksal olanın bilgisini edinmek ile görünür kılmak hakikati bilmek için gereklidir. Fakat salt ussal düzeyde bilmek, hakikati bilme nesnesi olarak bulur iken kendiliğe dışsal kılar. Hakikat her ne kadar her bilme durumunda dışsal oluşta bulunsa da içkin olan ve içkin olunan kapsayıcı/ evrensel gerçeklik olarak yaşamsal oluşu ile varoluşun kendiliğinde bulunması gerekendir. 'Varım ve hakikat, varlıktan aldığım paye kadar aynı değil ayrı da değil oluşta bulduğumdur.'

Mutlakta içkinlik kendindedir. Kendinde olduğu kadar, kendine dışsal oluşu da kendi ile bulur. Her bilme durumunda da bu, kendiliği kendilik bilinci (ben bilinci) önüne alır iken kendine dışsal kılmak kaçınılmaz oluşunda gerçekleşir. Böylece mutlak içkinlik zemininde bilinçte ben olmak, kendilik zemininde hem kendine içkin hem kendine dışsal olmak hem de kendiliğe dışsal kılınanlar ile görünüş bulur iken varoluşsal olarak bilinçte spekülatif olmak kaçınılmazdır. Dil düzeyinde bu durum ele alındığında ben ifadesi ile dilde spekülatif olmanın kaçınılmaz olduğu görülür. Böylece varoluş ben olma düzeyinde dahi kendilikte kendiliğin kendi ile aynalaşması ile olanaklı olur ki bu durumda dilde kendiliğin kendilik bilincinde ben olarak kimlik beliriminde biçim kazanmış olarak yaratım -vücud- bulduğu görülür.

Aynı değil, ayrı da değil ilkesinden bakıldığında varoluş, hakikat ile anlamlı kılınır iken sibernetik, spekülatif ve bütüncül bir biçimde ele alınır. Tevhid ve hikmet böylesi düşünce biçimini bize verir iken olması gerektiği gibi olan biteni okumayı sağlar.

Gilles Deleuze ağaç biçimli merkeziyetçi düşünmeye karşı kök saplı merkezsiz düşünmeyi önceler. Hakikat ise merkeziyetçi düşünmeyi koşullar iken gerçeğin, hem nesnel düzeyde katmanlı boyutsal, organik ve girift belirimli olması hem de öznel düzeyde anlam ve

değer bağıntısında kendiliğe dair zemin üzerinden edim, eylem, ilişki, tarih belirimli olarak katlanan bir yapıda bulunması sebebiyle merkezsiz düşünmeyi öteler. Zaten olay ve olgusuna bağlı kavramsal düzeyde her düşünme durumunda merkeziyetçi olarak düşünmek kaçınılmazdır. İlkesine bağlı her düşünme biçiminde düşünmek, merkeziyetçi olmayı doğası gereği bulur. Bu nedenledir ki merkezsiz değil de gerçeğin çoklu gerçeklik olduğunun idraki ile formel, diyalektik, sibernetik, spekülatif ve özellikle izafi (farklı perspektiflerden çok yönlü ve çoklu gerçeklik beliriminde katmanlı) düşünmek gerekir. Hangi mantık biçiminde düşünmekte isek o bilinç düzeyi, hakikate ussal olarak hangi düzeyde yaklaştığımızın da göstergesidir.

Hakikat, katmanlı ve boyutsal olarak hem nesnelde hem öznel oluşta içkin olan/ olunan olarak varoluş durumunu/ durumlarını belirli kılar iken hangi düşünce biçimleri ile hakikatin anlaşılması gerektiği önemlidir. Formel mantık ile doğa nesnelerinin ne olduğuna, deneysel düşünme biçiminde doğa fenomenlerinin nasıl olduğuna, diyalektik ile varoluşun nasıl gerçekleştiğine, sibernetik mantık ile ereğe göre nedenlerin varoluş eşiklerinde -yasalarında- nasıl belirli kılındığına, spekülatif mantık ile varoluşun ortak gerçeklilikte farklılıklara rağmen ortak ilkelerde birliğin korunarak aynalaştırmaya dayalı olarak gerçekleştiğine tanık olunur.

İzafi düşünme biçimiyle de bir olay ve olgunun birçok gerçekliğe haiz olduğunun anlayışı doğrultusunda, çok yönlü ve açıdan -geniş bir yalpazede- katmanlı düşünmek kaçınılmazdır. Tevhitsel düşünme biçimi ile de mutlak özne merkeziyetçi olarak içkin, bir, farklı oluş belirimleri üzeri görünüşe gelene tanık olmak ve hakikati ilkelerde hakkı gereği ile yaşamak öncelenir. Hikmetsel düşünme biçiminde ise olay ve olguları ilkesi gereği erek belirimli olarak yerinde ve

gerekliliğinde bağıntıları ile sibernetik ve spekülatif mantık uzantısında okumakta iken hakikatin olay ve olgular üzerinden ilke gereği nasıl görünüş bulduğunu anlayabilmek, bir düşünme biçimi olarak gereklidir.

Demem o ki sadece bir düşünce biçimi üzerinden varoluşu anlamak, anlamaya çalışmak eksik ve yanlış yaklaşımlarda bulunmaya neden olur/ olabilir. Kısmen doğru olsa da bütününden koparılmış her yargı beliriminde yanlış görüşlerde de bulunulabilir. Hakikat merkezli düşünmekte isek bütüncül (holistik) düşünmek kaçınılmazdır. Bu durumda bütün düşünce ve mantık biçimleri arasında ilke gereği bağıntılı oluşta düşünmek de kaçınılmaz olarak edinilmesi gerekir.

Hakikati tikel ve tekil belirimlere indirgemeden, tekil ve tikel belirimler üzerinden hakikate tanık olmak, yükselmeye çalışmak olması gerekendir. Bu bağlamda aynı değil, ayrı da değil oluş içinde birliği, birliğin şuuruna örtündüğümüz oluş durumlarından kurtulmak ile bulmak, bilmek ve yaşamak gerekir. Farklı oluş belirimlerinin de görünüşe gelmesinin gereği olarak olması gerektiği yönünde yerinde görmek gerekir. Böylesi düşünüldüğünde hakikate bağlı düşünmenin, ahlaka dair nasıl olunması gerektiği yönünde düşünmek anlamını da içerdiği görülür. Hakikati anlamak için ve hakkı gereği ile yaşanması gerektiğinin usunu edinmek için ise sibernetik, spekülatif ve izafi düşünmenin öncelenmesi gerekir.

Hakikat, nesnelliğe aşkın kendilikte aranması gerekendir. Bu doğrultuda da hakikate dair ilkesel olan her ne ise ilkesel olanın deneyimsel olarak tanık olunacak ve talimi yapılarak terbiyesi edinilecek olduğu düşünüldüğünde, hakikate dair her düşünce ahlak ile yüzleşmeyi de kaçınılmaz kılar.

Hakikat referanslı düşünüldüğünde düşünmek; parçalamak, ayrıştırmak veya farklı oluş belirimleri ile çoğaltılması gereken değil, farklılıklarda çokluğu, birliği, bütünlüğü gözeterek olay ve olguları süreç, evre ve birbiri ile bağıntılı oluşta, çoklu gerçeklilikte gerçekleşmesi gerekendir. Bu, düşünmenin dahi ahlak belirimli olarak gerçekleştiğinin/ gerçekleşmesi gerektiğinin anlamını taşır.

Öznellikten, amaç, erek ve sonuç bağıntısında kendiliğin üç zamanlı bilinçli oluşta ve anlam, değer bağıntısında gerçekleştirilmesinden bahsedilmekte ise dolaylı olarak ahlak biçimsel varoluştan bahsedilmiş olunur. Nesnesinin bilincine aşkın öznelliğin/ kendiliğin bilincini edim, eylem, ilişki belirimlerinde edinmekte isek ahlak biçimsel olarak nesnelliğe aşkın metafizik varoluştan da bahsetmekteyizdir.

Anlam, değer, irade, inanç vb. belirimler ve her alanın ilkesi gereği ereksel oluşta yaşanmakta ise tavırsal oluşta biçimlenen ahlak, tinselliğin/ öznelliğin belirimi olarak kendiliği değer yargısal olarak nitelemenin ve bu doğrultuda da tanımanın gereğidir.

Tarihsel yönü ile de kendiliğe dair varoluşsal belirim olarak koşul, ihtiyaç, beklenti, ilke vb. belirimlere göre biçimlenen ve gelişen ahlak, nesilden nesile miras olarak da aktarılması gereken olarak bulunur. Kültür dahi ortak değer alanı olarak ahlak biçimsel varoluş belirimidir. Medeniyet dahi ilke gereği kurumların genele yaygın tesis edilmesi ve ereğe bağlı yeterlilik, liyakat vb. değer yargısal oluşlarda işlevsel kılınması ile düşünüldüğünde ahlak -etik- biçimsel oluşta görünüş bulur.

Öznellikten bahsedilmekte ise ahlak, kaçınılmaz olarak varoluşun bütün belirimlerinde ve alanlarında değer belirimli metafizik oluşta olması gereken olarak görülür ve yaşanır. Zaten fıtrat gereği ile

varoluşun ahlak biçimsel olduğuna tanık isek varoluşa dair bütün belirimler ve alanlarda ahlaki düzeyde tarihsel oluşta gelişim ve ahlak biçimsel olarak yaşamanın da kaçınılmaz olduğu görülür.

***

Potansiyellerin gerçekleşme erkine bürünmesi irade olarak belirir. Düşünme bir potansiyel olma durumu ile gerçekleşme erkinde irade beliriminde olarak görünüş bulur. Düşünce, irade belirimi ile özneldir. Nesneleri aracılığıyla gerçekleşirken bilgi edinimi ile varlığa açılan kapı, bilince kattıkları ile varoluşa yaratım gücü belirimi ile biçim vermenin eli gibidir.

Her türlü okuma formasyonunda (duyu, irade, sezgi, us, vicdan, duygu vb.) bilmeye çalışmak insan oluşun kaderidir. Bilmemek (cahillik) ve acziyet, insana bir yük değil, kendini gerçekleştirmesinin fırsatı olarak rahmetin gereğinde verilmiştir. Acziyet ve bilmemek (cahil olmak) tarih olgusal olarak bakıldığında insanın hem doğadaki hem de tinde gelişiminin gereği olarak görülür. Bilmek için çaba göstermek, ayrıca ilerleme ve gelişim birçok uslamlama formasyonu ile gerçekleşir iken acziyetin ve bilmez oluşun delilleri olarak bulunur.

Görülen o ki insan, bilme yönelimi ve kendini gerçekleştirmenin gereğini varoluşunun gereği olarak bulmuştur. Öznellikte/ tinsellikte her potansiyel gerçekleşme erkini gerçekleşme eğilimi olarak bulduğunda irade kaçınılmaz olarak vücud bulur. Böylece her gerçekleşmede ilk öznel belirim olarak iradeye tanık olunur. İrade ise Eflatun'un idealar dediği iyi, doğru, güzel temel ilkeler ile varoluşun gereği olarak biçim kazanır. İlk varoluş evresinde irade; öznelde kendi için güzel, kendi için iyi, kendi için doğru olan ile tekbenci olmayı, varoluşun ilk belirimi olarak sağlar. Kendi için güzel, doğru, iyi olmak nesneleri üzerinden hem varoluşsal olarak bilinçlenmek hem de kendiliği -ilkesel olsa da- ilkel belirimde görünüşe taşımanın ilk evresidir.

Düşünmek ve bilmek, irade etmek ve varolmak öznelliğin farklı varoluş formları olarak görülseler de temelde aynı noktadan başlamak ile beraber girift biçimde öznellikte yerlerini alırlar. Bu

durumda düşünce ve iradenin iki ayrı varoluş durumu olduğundan değil, ilk evreden itibaren öznesinin varoluş çabasının birbirine girift kuvveleri olarak belirdiğini söylemek gerekir.

Bilmek; duyular, sezgi, duygu, düşünce formasyonlarında organize bir yapının işlevsel oluşunun sonucunda gerçekleşir iken iradenin dışında gerçekleşmez. Bebeklikten itibaren geldiği, içine doğduğu dünyayı okumaya çalışan insan, okudukça içinde doğduğu bir dünyada kendini bulur. İrade ise kendi için güzel, doğru ve iyi olan ne ise tekbenci oluş karakterinde biçimlenir iken hem düşünsel gelişimin okumanın olmazsa olmazıdır hem de öznesinin ahlak belirimli olarak görünüş bulmasının olmazsa olmazıdır. İnsan öznesinden bahsetmekte isek irade belirimi ile varoluşu bütün kuvveleri ile gerçekleştirmeye çalışan ve yaratılışı gereği ahlak sahibi olandan bahsetmekteyizdir.

Bilgi ile her ne kadar nesnelerini bilmiş olan olsa da irade ve amaç varlığı olması ile bilgiyi hem varlık görüşünde değer yargısında bulmuş olmakla hem kullanım nesnesi kılmakla hem de ilkesi gereği idealize etmek ile değer biçimsel olarak öznel kılar. Bilgiye değer biçimsel oluşu ile de inanan olarak inanç dünyası edinmiş olur. Böylece insan, nesnelliğe aşkın değer biçimsel dünyasında varoluşunu metafizik oluşunda bulur. Ahlak da fıtri olarak bulduğu olsada değer yargısal tutum ve davranışları sonucunda görünüşe taşıdığı ve öteki ile varoluşunu olanaklı kılmanın gereği olarak ilkesel düzlemde geliştirmek zorunda olarak bulduğu olur.

Us ile nesnel olgusal olanı kesinliğinde bilme gayreti, ilişkileri de düzene koyma çabası, varoluşun farklı iki düzeyi olarak biçim kazansa da ussal oluşun iki farklı belirimi olarak biçim kazanırlar. Us ile nesnel olgusal düzeyde ne olunduğu, nasıl olunduğu, ne için olunduğu, nedenler, sonuçlar ve erekte olanlar/ olması gerekenler, farklı mantık formasyonlarında düşünmek, gelişim ve ilerleme tarihsel süreçte

insan olgusunu görünür kılar. Hiç kuşku yoktur ki tarih olgusal bir varlık olarak insan, miras varlığı olarak görünüş bulur. Ahlak da usun ilkeler ile değer yargısal işlevsel oluşunda formasyon kazandığı vicdan beliriminde öznel edimsel oluşun kritik edilmesinin ilmi olarak görünüş bulur. Ahlak ilmi öznel edimsel olanın edimlerinin erek belirimli olarak tümden gelimci olunması ile kritik edilmesi ilmidir. Ahlak, nesnelliği fıtri oluşunda bulur. Ussal düzeyde de yapısal kılınışı ile edimin, ilişkilerin düzenlenmesi gerektiğinin ilmi olarak görünüş bulur. Edimi, hareketin ne için olduğunu belirli kılar iken çoklukta ortak varoluş gerçeğinde ilişkilerin de nasıl olması gerektiğinin usunu taşır. Sonuçlara bağlı olarak da eylemin, edimin ne için olunduğunu belirli kılar iken nasıl olması gerektiğinin usunu taşır.

Değer nesneleri de kullanım amaçlarına, üzerlerinden gerçekleşen tutum ve davranışlara ve kendilik alanına katılmadaki iradeye bağlı olarak öznelde ne için oldukları belirli kılınır iken ahlakın görünüş bulmasına nedendir. Ahlak bu bağlamda değerlerin, öznelde değer nesnesi kılınmasının gereği olan öznellik durumudur. Bu doğrultuda nesneleri üzerinden varoluşun değer olarak bulunmasının da gereğidir.

Ahlak, değer nesneleri edinmek ile eylem ve edimlerin değer niteliği kazanması nedeni ile değer ilmi olarak da görülmesi gerekendir. Sadece seçimlere, özgür iradeye, ilişkilerin düzenlenmesine indirgenmeyecek kadar geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Fıtrat, yaratılış ve yaratım evresinden itibaren evreler ile süreç belirimi olarak görünüş bulur. Süreçte ilişkilerde gelişim bulur iken varoluşun değer olarak nitelik kazanmasının en büyük nedenidir.

Nesnel olgusal düzlemde birşeyin şey olmasının ne ve nasıl belirimlerini bilebiliriz. Bilinen şeyin ne için olduğu ise değer nitelemesi olarak ahlak bağıntısında görünüş bulur. Her yaratım

durumunun erekte kendileştirme çabası olduğu düşünüldüğünde yaratım nesnelerinin ahlak belirimli olarak görünüş bulması kaçınılmazdır. Değer bağlamında da ne için oldukları, ahlaki bir sorgulama olarak yaratımın arkasındaki iradenin, anlam ve değer içeriğinin sorgulanmasıdır. Yaratmak ve yarattığı ile varolmak her ne kadar ussal olarak salt nesnel belirimlere sahip görünüyor olsa da eylemin, edimin anlam ve değer nitelemesinde görünüş bulması nedeni ile ahlakidir; ahlak belirimlidir.

Bu nedenledir ki yaratım öncesi ve sonrası karakter belirimleri yeni anlam ve değer belirimlerine ilişkilerde hamil olduğunda varoluş süreçte ahlaki değişimlere gebedir. Her ahlaki değişim karakter ve kişilik belirimleri olarak görünüş bulur iken ahlak, varoluşsal gaye olmaktan daha çok varoluşun gereğidir. Çoklukta ortak gerçeklik olarak varoluş, idealde olması beklenen ilkesel erdem ahlakını ilişkilerde gerekli kılsada ahlak, varoluşun tinsel belirimi olarak zorunlu olarak hep olandır/ olması gerekendir.

Öznesinde bilgi ve değer bağıntısından bahsetmekte isek ahlakın bireysel düzeyde varoluşun belirli kılındığı öznel durumu olarak görebiliriz. Çokluk içinde ilişkilerde ortak gerçeklikte varoluşun mümkün olduğuna da tanık isek ahlakı evrensel varoluş belirimi olarak yasa olması gereği ile görmüş oluruz.

*

Şimdi ve burada oluşa süreksizlik hâkimdir. Geçmiş ve gelecekten öte şimdi ve burada olmak anlam ve değerinde olacak ise ahlak ile mümkündür. Şimdi ve burada olmanın her anında bir ahlak beliriminde olarak varoluş bulunur, anlam ve değer kazanır.

Ahlak konusu hiç şüphe yoktur ki temel irade ideaları (iyi, doğru, güzel) bağlamında değer yargısal olarak hem yaratım ile hem de

ilişkilerde tutum ve davranış belirimleri ile ilgilidir. Kötü ahlak söz konusu olduğunda tümellerin nesnelliğe indirgendiği ve hakikatinden uzaklaşıldığı düzeyde bütünden koparıcı, ayrıştırıcı olduğu görülür. Bitimli -nesnel zamansal- oluşa öznelliğin indirgendiği bir durumda bulunulur. Güzel ahlak söz konusu olduğunda ise tümelde buluşulan, ilişkilerde yapıcı olunduğu görülmelidir. Bitimsiz -öznel- zamansal oluşta kendiliğin nesnelliğe aşkın ilkelerde yaşandığına tanık olunmalıdır. Ahlak, nesneler ile ilişkide görünüş bulur ama zaman ile ilgili kılındığında, bitimli (süre, değişim, süreksiz oluş belirimli zamana dair) ile bitimsiz (tümellere, evrensellere, öz kendiliğe bağlı zamansız oluşa dair) olan arasında varoluş belirimi olarak yaşanan olarak bulunması gerekendir.

Zamana inmek, kendiliğin zamansal oluşu içinde üç zamanlı sibernetik bilinç işlevselliğinde ahlak belirimli olarak inmek anlamını taşır. Üç zamanlı oluş, öznesinin üç zamanlı olarak değer yargısal varoluşu ayrıca tutum ve davranışlarda bulunması ile ilgili görüldüğünde ahlak, kaçınılmaz olarak öznelliğin/ tinselliğin ontolojisi gereği oluşunda bulunur.

Nesnel zaman, değişim, süreksizlik ile ilgilidir. Değişimlerin ölçüsü zamanı, ussal belirim/ belirlenim ile görünür kılar. İdealar öznel tümel belirim olduğundan eyleme dair gerçekleştiklerinde zamanda görünüş bulurlar. Özde zamansız olmaları öznelliğin ontolojisi düzeyinde ahlakın özsel ve zamansız olduğu anlamını taşır. Bu durumda nesnelliğe aşkın olarak ahlak hem metafiziğin konusudur hem de kendiliğin bitimsiz zamansız oluşuyla ilgili olarak tanrısal yönü ile teolojinin konusudur. Üç zamanlı özne olarak geçmişin deneyimleri ahlakı miras kılar iken ahlak, tarih olgusal olarak tarihin konusudur. Gelecek belirimli olarak da kaygı, beklenti, olması gerekenler, menfaatler vb. referans alınarak düşünüldüğünde de ahlak, çoklu

ilişkilerde varoluşun gereği olarak erekbilimin konusudur. Toplum yapısı ele alındığında sosyolojinin konusu olmaktadır. Şimdi ve burada olarak bakıldığında da ahlak nesneleri üzerinden öznenin seçimleri/ iradesi doğrultusunda izafi düzeyde çoklu gerçeklilik içinde aldığı karar üzerinde yaşanan olumlu ussal veya olumsuz ussal düzeyde yaşanan ilkesel durumdur.

*

Öznelliğin ilkesel olmasının ontolojisi gereği ve yaratımda ayrı değil, aynı da değil oluşun korunması gereği ahlak, farklılıklara rağmen evrensel belirimli olarak görünüş bulur. Bu durumda ahlak özsel olduğu kadarı ile tanrısaldır. Ahlak belirimli olarak Tanrı'ya, öznel ilişkilerde bulunan mevcudat üzerinden ilkesel ve ortak/ evrensel karakter belirimlerinde tanık olmak mümkündür. Farklılıklarda özden hareket ile birliğe böylesi tanık olunduğunda Tanrı'nın aynı değil, ayrıda değil oluşta ahlak belirimli olarak görünüş bulduğuna tanık olunur/ olunabilir.

Varlıklar arasında da özsel olan organik birlik ve farklı oluşların korunarak görünüş bulunduğu düşünüldüğünde aynı değil, ayrı da değil oluşun ahlak düzeyinde de korunduğu görülür. İlkede benzer ama koşul, ihtiyaç, beklenti veya erdem belirimleri ve karşı karşıya kalınan durumlarda ahlakta çeşitlilik, farklı oluşlar korunarak görünüş bulur. Çok boyutlu katmanlı, girift ve çok yönlü izafi gerçeklik içinde bulunulmakta ise ahlakın da tekdüze olması beklenemez. Varoluşun gereği olarak tekdüze olmayan ahlak çeşitliliği içinde ahlakı görünür kılan ilkesel/ evrensel normlara bakıldığında, bu normların durumlar karşında nasıl ahlaki formasyonlarda görünüş bulduğuna tanık olunur. Normları belirli kılan ise değer yargısal oluşları ile irade idealları anlamında ilkelerdir. İyi, doğru veya güzel olan her ne ise ortak bir durum karşısında kişiden kişiye değişir iken tekbenci yönelimlerde

ahlak ortak ahlak olarak görünür. Fedakârlığa dayalı erdemlerde de ortak ahlak belirimlerine tanık olunur.

Bu durumda varoluşa dikkat edildiğinde ahlak; olumlu (güzel ahlak) veya olumsuz (kötü ahlak) ussal belirimlerinin değer yargısal belirlenimleri ile en temelde çoklukta ortak varoluşun zorunlu olan öznel durumudur. Çoklukta ortak varoluşun sürekli ve ilişkilerin sürdürebilir kılınmasının da erekbilimsel olarak gereğidir.

*

Ahlak erekbilimsel olarak ele alındığında, eylemlerin, edimlerin kritik edildiği bilim olur. Bu hikmetsel görü ile yakından ilgili bir durumdur. Hikmetsel görüde tümeller ile tikel ve tekil belirimler değer yargısal olarak anlaşılmaya çalışılır ve görülürler. Karl Popper'in bilime, bilim olması gereği ile yaklaşımı da bu çizgidedir. Tikelden tümel olana doğru yürümek değil de tümel belirimler ile tikel olanın yerinde ve gerekliliğinde oluşunun görülmesi ile varlığa dair görüş edinilmesi gereklidir. Zaten tikel belirimlerden tümele dair her çıkarım, sonuçta tümel belirlenimlerde bulunmak ile görüş sahibi olunduğunu kanıtlar. Böyle olmak ile beraber tikel belirimlerden hareket ile tümele dair çıkarımlarda doğru yargısal olunduğu ve bütüncül olarak doğru görü sahibi olunduğuna dair bir şey söylenemez. Tikel belirimlerden hareket ile tümel çıkarımlarda sonuçta bütüne dair kesinliği vermezler. Yargılarında yanlış olma olasılığı da yüksektir.

Bütüncül olmadan, ufuk çizgisi/ noktası bulunmadan, tümellerden yoksun olarak olan biteni yerinde ve gerekliliğinde hikmetsel görüde görmek olanaklı değildir. Tekil ve tikel belirimlerden hareket edenler ortak, evrensel tümel belirimlere varmadığı veya bütüncül düşünce biçiminde kuramsal modeller geliştirmediği sürece hikmetsel görüden yoksundurlar. Hikmet, bir nevi bütünün içinde tekil veya tikel

belirimleri anlam ve değerinde, yerinde ve gerekliliğinde görmenin değer ilmidir. Bilim yapılacak ise Karl Popper'a uğramak yerinde olur ama bilimde şüphecilik ve yanlışlama ilkesine açık oluşun teorik ve zihinsel düzeyde karşılığı olsa da varlıkta karşılığı olması beklenemez. Pratikte uygulanıyor olmaları gerçek yönleri ile daha doğru görmemiz gereken bir dünya için gereklidir.

Bilimsel düzeyde ahlak, tikel irade belirimleri üzeri seçimlere, özgür iradeye ve ilişkilerde düzen arayışına bağlı olarak elbetteki okunmalıdır. Böyle olsa da ahlaka dair tümel yaklaşımlı olarak ontolojik, fıtri, alışkanlıklar, irade, ilke, bilgi, değer, ihtiyaç, koşul, beklenti, id, terbiye, olay ve olgulara yaklaşım, tutum, davranış, karakter, kimlik, süreç, evre, tarih olgusal, miras, gelişim vb. içerik bağıntısında ahlak, bütüncül yaklaşımda okunmalıdır. Böyle okunmadığında ahlak, tikel belirimlere indirgenmiş, değişken oluşa sıkıştırılmış ve ilişkilerde düzenin, yönetebilir oluşun belirleyicisi olan öznel ilke anlamında dar açıdan okunmuş olur. Öznellik, varoluş ve ahlak bağıntısından bahsetmekte isek öznel düzeyde değişken görülen ama temelde ortak ilkeler üzeri biçim kazanan öznel düzeyde nesnelliğe, kesinliğe haiz bir durumdan bahsetmekteyizdir. Fıtri düzeyde karakter belirimleri, alışkanlıklara bağlı gelişen kişilikler, bireyde vicdan, toplumda olması gerekenler, varoluşta süreklilik ve ilişkilerin sürdürülebilirliği vb. birçok ortak yönlü açılardan bakıldığında ahlakın değişmez essasları olduğu görülür/ görülecektir. Bu durumda ahlak, tutum ve davranışların kestirilmez olmasından daha çok ne olduğu, nasıl olduğu, ne için olması gerektiğine dair kestirilebilir olanın ilmidir.

Varoluşun anlam ve değerine dair ayrıca tikel belirimli eylem ve edimlere dair yerinde ve gerekliliğinde değer yargısal olarak ne için olduklarını görecek isek ahlak'ı bilimsel nitelikte ele almak yerinde

olacaktır. Öznel tümellerin değer belirimli olarak tutum ve davranışlarda görülmesi, karakterde biçim alması ve kimlik formasyonunda içerilmiş olarak kendiliğin görünüşe gelmesinin gerekleri olması açılarından bakıldığında ahlak, bütünlüklü olarak varoluşu hareket zemininden referans ile okumanın bilimi olarak görünüş bulur. Bir ilmi disiplinin sadece ne sorusu veya nasıl sorusu kalıbı çerçevesinde şekillenen soru formasyonları bilim olması için yeterli değildir. Her ilmi disiplin ilkesi gereği tümel bakışımda olmak zorunda olduğu gibi ilkesi ve sonuç verileri gereği ne için olunduğunu da varoluşsal açıdan anlamlı kılmalıdır/ kılabilmelidir.

Bu bağlamda ahlakın ne, nasıl ve ne için olduğunu anlamlı kılmak öznelliğe dair olana bilimsel yaklaşımda olarak önemlidir. Çokluk içindeki ortak varoluşta varoluşun farklılıklarda ve ortak değer belirimlerinde sürekli ve sürdürülebilir olması için ahlak şarttır. Toplumsal düzeyde tarih olgusal olarak hem varoluşa dair pragmatik (uygulamacı, faydacı) sebeplerden dolayı hem de miras oluşu ile gereklilik olduğu zaten görülmektedir. Kaynağı olarak Tanrı ve yaratımda kendileştirme ilkesini görmek yerinde olur. Varoluşuna neden dayanak olarak ise yalnız olmaktan kurtulmak, ortak varoluşta öteki ile karakter ve kimlik beliriminde tinde kendiliğin yeniden yaratılmasını gösterebiliriz.

İnsan için ise acziyet sebebiyle toplumda ortak varoluşun gerekli olması, geleceğe kaygı/ kaygılanmak ile bakılması ve insanın insan ile ikinci yaratılışını ilişkilerinde ve gerçekleştirdiklerinde karakter ve kimlik ediniminde bulması sebebiyle ahlak, olmazsa olmazlardandır. Varoluşsal gereklilik olarak ahlak; şahıs olmanın, gerçekleştirdiklerinin öznesi olmanın ereksel belirimlerine göre kaçınılmaz olarak edinilendir.

Dinde semavi kitaplar ve nebiler ile ereğe bağlı nasıl olması gerektiğine dair gerektiği kadarı ile açık ifadelerde bulunulmuştur. Değişen zamanlarda konjektür belirimlerine göre yeterli olması gerektiği kadarı ile tesis edilmesi de insanın yetişkin olabilmesi gereği ile yaratıcı yönüne bırakılmıştır. Dinde ahlaka dair her şey söylenmiş olsaydı; insanın tanrısal olan yönü ile Tanrı'ya katılımcı yetişkin olarak değişen koşullar, ihtiyaçlar, beklentiler vb. karşısında kendiliğini gerçekleştirmesi beklenemezdi.

Ahlak insani açıdan bakıldığında ereğe/ amaçsal oluşa bağlı varoluş için belirli kılınmış ussal gerekliliktir. Usun idea temelli değer yargısal olarak işlevsel oluş biçimi olan vicdan zemininde; olması gerekenin eylemde, uygulamada tesis edilmesine yönelik olarak idealinde gerçekleştirilmesi gereken olarak bulunur. Çoklukta varoluşun mümkün olması nedeni ile ilişkilerin sürdürebilirliği, ilkeye bağlı yönetilebilir kılınması ve çoklukta varoluşun sürekliliği için ihtiyaç duyulandır.

Ahlak, tarihsel olarak varoluşa dair pragmatik sebeplerden dolayı da edinilir iken toplumsal düzeyde kolektif bilinç durumu olarak miras bırakılandır. Kültür de öncelenmesi gereken değerler, ödevler, sorumluluklar düzeyinde biçim kazanır. Değerlerin olumlu veya olumsuz ussal düzeyde öncelenmesine, iman edilene, hayâ, kaygı, korku vb. duygular doğrultusunda biçim kazanır. Özellikle hayâ ve Allah'a iman, güzel ahlak edinmenin duyguları olarak önemlidir. İman Allah ilkesine göre tutum ve davranışlara dikkat etmenin, hayâ ise kendiliği değer olarak bulmanın, olması gerekene göre ilke gereği muhafaza etmenin gerekli duygusudur. Zaten korkuları ile varoluşunu değer olarak bulan bir varlığın ahlaki tutum ve davranışlarda bulunması kaçınılmazdır.

Duyguların ilke gereği öznellikte dirimsel oluşta ahlaki olmaya etkileri ve ahlak biçimsel olmaları söz konusu olandır. Duyguların değer oluşturma katalizörü oldukları da düşünüldüğünde, duygu ve değer varlığı olan öznenin ahlak biçimsel düzeyde varoluşu kaçınılmazdır. Duygu ve amaç belirimli olarak -içselleştirilmiş öznel gerçeklik olması ile- değer edinimi söz konusu ise karakter ve kişilik belirimli ahlak biçimsel yaşamaya tanık olunur.

İlahi isimlere dair her ilke anlam ve duygusunda dirimsel/ yaşamsal iken ahlaka dair olur. Bu durumda ahlak, ilkenin anlamsal oluşu gereği ussal ve duyguda karşılığının olması gereği kalbi olması doğrultusunda öznel edimsel oluşta tümellerin görünüşe gelmesinin de gereğidir. Ahlaktan bahsetmekte isek duyguda dirimsel düzeyde karşılığı olan ilkelerin varoluşsal olarak belirli oluşundan da bahsetmekteyizdir. Her bir duygu belirimi ahlak biçimsel oluşta kendiliğin deneyimlenmesidir.

Ahlak, öznesinin varoluş nesnelerine tenezzülünün ve varoluş nesnelerini değer olarak öznelliğe taşımanın da gereği olarak görünüş bulur. Varoluş nesnelerinin, âlemin değer kılınışı, ahlaki tutum ve davranışlar ile belirli kılınır. Bu durumda ahlak, eşyanın ne için olduğuna dair öznele bağlı olarak belirli kılma durumudur. İnsanın varoluş nesneleri üzerinden kendini gerçekleştirir iken ereğine bağlı anlam ve değerinde ne için olduğunu da belirli kılandır. Kanaatim o ki insan tanrısal yönlerini Tanrı ereğine bağlı olarak ilahi sıfat ve isimleri hakkı gereği ile duygusunda hakiki olarak gerçekleştirmesi ile ne için olduğunu, ahlaki tekâmül seyrinde iken Tanrı ile bulur/ bulması da gerekir. Fıtrat bu bağlamda ahlaki oluş belirimleri ile ne için olunduğunun Tanrı ile bulunması gerektiğinin delilidir.

Zamansal oluşta ahlaki değerlerin değiştiği bir dünyada bulunulmakta ise önemli olan ahlakın ön nedenlerine göre değil, erek nedenlerine göre edinilmesi, tesis edilmesi gerektiğinin idrakinde olunmasıdır.

Ahlak, erekbilimsel ussal oluşta sebep-gerekçe belirimli olarak görünüş bulur iken ereğe, sonuçlara bağlı olarak edinilmesi ve anlamlı kılınması gerekir. Tarihsel olarak insani olan ahlaki deneyimler diğer kuşaklara nasihat, tenbih, telkin vb. düzeylerde terbiyenin (özde insanın ne için olduğuna dair olması gerekenin gerçekleşmesinin, rabbi için oluşunun) gereği olarak aktarılırken de ahlak, erekbilimsel oluşu ile toplumsal oluşta edinilir. Toplum/ toplumsal ilişkiler terbiye düzeyinde ahlaki olmayı koşullar. Önemli olan ise değişen ahlaki değerlerde -itibari olan- genelin kabullerine göre kendiliğin gerçekleştirilmesinden daha çok hak, hakikat ve sonuç belirimli değerlere göre ahlaki olmanın korunmasıdır.

***

İnsan yabancı olduğu yerde yalnızdır. Yalnızlık, dış dünyadan bağımsız olarak iç dünyada insanın sadece kendi oluşu ile başbaşa kalması anlamını taşır. İç dünyada taşıdıkları ile toplumsal oluştan uzaklaşan insan için yalnızlık, bir kaçış anlamını taşısa da bu durum içinde insan yalnız değildir.

Anlam ve değer dünyası oluşmamış veya anlam ve değerden yana yabancı duranlar içinde iken insan yalnızdır. Yabancılık içinde yalnızlık, tekbaşına oluşta varoluşsal kaygı içinde bulunmakta yaşanır. Yabancı ve yalnız olma durumunda yaşanan, geleceğe yönelik olarak kaygılanmak değil, kaygı içinde bulunmaktır. Geleceğe dönük kaygılanmak, varoluş nesnelerine dönük olarak hayati kaygılar taşır. Yabancısı oldukları içinde yalnız oluşta kaygı içinde olmak ise kendiliği hissetmeye nedendir.

Yabancılık, yalnızlığın bireşimi olarak kaygı içinde bulunmak, varoluşsal düzeyde nesnelerine aşkın kendiliğe dönmenin gereği olan fırsat olarak da değerlendirilmelidir. Yabancı duranlar içinde olunan/ bulunan yalnızlık, kaygı içinde kendiliğe dönüşün bir gereğidir. İçinde bulunulan dünyaya da şimdi ve burada olarak en yalın hali ile tanık olmaktır. İşin ilginç yanı ise bu durumda iken insan, kendine de yabancı olur iken en yalın hali ile yalnızlığı kendi olma durumunda bulur. Kaygı ise varoluşsal olarak yalnız ve yabancı oluşu üzeri yaşadığıdır.

Yabancılık, yalnızlık ve kaygı, anlam ve değer edinimleri ile yabancılık aşılırken, yalnızlık geride bırakılırken ve böylece ilişkilerde güven duygusu pekleşirken unutulur. Bu düzeyde unutmak, anlam ve değer edindikleri ile kendiliğin, yeniden bulunması ve inşa düzeyinde yaratılması için gereklidir. Anlam ve değer edindikleri içinde bulunulan dünyaya yakin olunur. Bunlar gerçekleşirken de ahlak; anlam ve değer nesneleri üzerinden arkeler, üstyapı kurumları vb.

edinilir iken kendiliğin ahlak biçimsel olarak inşa edilmesi sebebiyle yabancılık, yalnızlık ve duyguda bireşim durumları olan kaygı içinde oluştan kurtulmanın değil de uzaklaşmanın, unutmanın da gereği olur.

Nesnelerine bağlı anlam ve değer dünyası kurulurken de ahlak biçimsel ussal oluş belirimi olan vicdan da ahlaki düzeyde bilinç dışı kılınanlar ve değer olarak üstyapı kurumları edinilmesi ile ilkesel oluşta kendiliğin kritik edildiği meleke olarak idealde kendiliğin ilişkilerde nasıl bulunması gerektiğinin olmazsa olmazı olur. Tarih olgusal olan miras ile kurulan dünya içinde nesnelerine aşkın ama nesnelerine yabancı durmadan, yalnız olmadan, kaygı içinde bulunmadan kendiliğe dönüş, vicdan ile olanaklı olur.

Vicdan, ahlak biçimsel olarak kendiliğin idealde nasıl olması gerektiğinin ussal yargı alanıdır. Vicdan ile insan, rahmete bir adım daha atmış olarak kendiliğini ideale göre nasıl ve ne için inşa etmesi gerektiğinin yolunu edinmiş olur.

Başlangıçta ahlak, ilişkilerde olması gereken olarak içinde bulunana karşı yaşanan yabancılık, yalnızlık, kaygıyı aşmanın bir gereği iken vicdan edinimi ile beraber yeniden kendiliğe dönüşün bir gereği olarak bulunur. Vicdan usun ahlak biçimsel oluşu düzeyinde sonradan ediniliyor olarak görülse de evrensel düzeyde anlam ve değer edinimine özsel yatkınlığın olması ile edinilir. Rahmet düzeyinde evrensel oluş belirimleri ile değer edinimini, ahlak biçimsel olarak edinmeye özsel yatkınlık yok ise kişilerin güzel ahlak düzeyinde ahlaklı olması beklenemez. Böyle olsa da ilkenin duygusunun öznelde -özsel olması sebebiyle- oluşturulması ile değer kılınması söz konusu olur ise vicdanın sonradan edinilmesi, herkes için olanaklıdır. Tekbenci oluşa, nesnelerine aşkın ahlak biçimsel olarak varoluş vicdan ile mümkündür.

Yabancılık, yalnızlık, kaygı içinde anlam ve değer edinimleri ile olumlu veya olumsuz ussal düzeyde ahlak biçimsel olarak varoluşunu bulan için ahlak, ilişkilerde varoluşun gereği olması sebebiyle terbiye ile idealinde edinilmesi gereken olarak bulunur. Ahlak; öznel oluşun varoluş sürecinde kendiliğin, ahlak biçimsel olarak yaşanması/ gerçekleştirilmesi, görünüşe ve geleceğe taşınmasının gereği olarak bulunur.

Değişen/ değiştirilen dünyalarda ve her yeni olma durumunda yabancılık, yalnızlık ve kaygı sürekli olarak bulunmakta ise ahlak, bu durumları aşmanın gereği olarak yeniden üretilir. Önemli olan ise ahlakın, ilke gereği ereksel düzeyde hem evrensel normlar hem de sonuç belirimli deneyimlere göre olması gerekenler düzeyinde hak, had ve hakkaniyet belirimli olarak edinilmesi ve tesis edilmesidir. Bu bağlamda ahlak, zamansız oluşunu korumuş olarak her devirde ihtiyaç duyulandır.

Hadler, kendiliğin ve ötekinin değer olarak görülmesinin gereğidir. Haklar, ortak gerçeklikten alınan varoluşsal değer, paydadır. Hakkaniyet ilkesi de duygusunda ötekini önceler iken eşitlikçi tutum ve davranış belirimli olarak yaklaşımda bulunmanın gereğidir.

Ötekine eşitlikçi düzeyde ahlaki olmak, hakkaniyet ilkesinin gözetilmesi ile olanaklıdır. Elbetteki hak edişlere bağlı olarak eşitlik, -ahlaki ve hukuki düzeyde- gözetilemez ama hak kılınmış olan tümel belirimlere bağlı olarak öteki ile ilişkilerde eşitlik, ahlak biçimsel olmasıyla hakkaniyet ilkesinde değer belirimli olması gereği öznel düzeyde tesis edilebilir. Vicdan bu bağlamda hakkaniyet ilkesinin tesis etmenin ussal melekesidir. Toplumsal düzeyde de hukuk, çatı belirimli olarak herkes için hukuk olması ile hakkaniyet ilkesine göre biçim kazanır.

Hakkaniyet ilkesine göre ahlaki ve hukuki olanın gözetilmesi ile eşitlikçi yaklaşım kazanım olarak edinilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken; hak edişlere bağlı olarak eşitliğin gözetilmesi değil, varoluşsal düzeyde hak kılınmışlara bağlı olarak ahlaki ve hukuki düzeyde eşitliğin ahlak biçimsel düzeyde gözetiliyor olmasıdır. Hak edişler ise kendiliğin gerçekleştirilmesinin içerik ve biçimlerine bağlı değer belirimli sonuçlar olarak ceza yaptırımı veya mükâfat edinimi gereği ile adaletin tesis edilmesi adına gözetilmesi gerekenlerdir. Bu dahi ahlaki olmanın bir gereği olarak sonuçta olması gerekendir.

Hakkaniyet ilkesinin gözetilmesi ile ötekini, kendimiz ve diğerleri ile eşit görmemiz ahlak biçimsel olarak mümkün olabilir. Yabancı ve yalnız olmayı aşmak için olsa dahi ilişkilerde hakkaniyet ilkesine ihtiyaç vardır. Hakkaniyet ilkesi ile vicdani olarak diğerinin/ ötekinin halini anlama, duygudaş olabilme (empati yapabilme), duyarlılığının kazanılabilmesi olanağı da edinilir.

Söz konusu ahlak biçimsel olarak yaşamak ise hak-batıl, kötü-iyi, zalim-mazlum vb. diyalektik belirimlere değer yargısal olarak her devirde tanık oluruz/ olabiliriz. Bunun içindir ki beraberce yaşamayı öğrenebilmek için dahi olsa hak, had ve hakkaniyet ilkelerine ihtiyaç duyulur.

*

Kendilik, edim ve üretimlere bağlı olarak yeniden kurulan her dünyada anlam ve değer edinimlerine göre ahlak biçimsel olarak bulunur ve yaşanır. Emek de varoluş nesnelerini değer kılar iken değer belirimleri ile ahlak beliriminde varoluşun gerçekleşmesini koşullar. Bu olurken de ahlak; eyleme ve edime bağlı değer yargısal nitelenenler üzerinden ilke gereği olması gerekene göre kendilik bilinci edinmenin de gereğidir.

Varoluşun ne için olduğuna dair varoluş krizi yaşanmakta ise ahlak, Tanrı varlığı hakikat kabul edildiğinde, Tanrı varlığına yani öz kendiliğe ermenin gereği olarak bulunur. İnsan Tanrı ile kendiliğini bulacak, değerinde hakkı gereği ile yaşayacak ise ahlak; sonuçta kendiliği, varoluşu anlamlı kılmanın gereği olarak olması gerekendir. (Not: Tasavvufun ana çizgiside bu yönde ereğe, sonuçlara bağlı olarak fütüvvet gereği ile ahlak biçimsel oluş korunarak biçimlenmiştir.)

Tinde ve doğada ilişkilerde, edim ve üretimlerde varoluşun sürekli ve sürdürebilir olmasından bahsetmekte isek ahlak biçimsel olarak kendiliğin hep yeniden üretilmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda ahlak, tarih olgusal düzeyde miras olmayı gereklilik olarak bulur. Tarih olgusal olarak da iyileştirme ilkesinden bakıldığında ahlak, insanlığın varoluş yürüyüşünde rahmetin ilkesi olarak görülmektedir.

Zaten “rahmeti kendime farz kıldım” Kur’an ayeti ile bakıldığında rahmet, mutlak düzeyde ahlak edinilmiş olandır. Varoluşun gereğidir. İyi, doğru, güzel, adalet, merhamet, cömertlik vb. erdemler ile görünüş bulandır. Bu ilkelerin görünüş bulması için ise karşıtları üzerinden gelişime açık olarak diyalektik oluş kaçınılmaz olarak ahlakın belirimine nedendir. İlkesel düzeyde erekbilimsel olarak bakıldığında ise ahlak, sibernetik yani ereğin nedenleri belirli kıldığı gerçeklikte düşünme yapısallığı kazanmaya nedendir. Özellikle hukuk referanslı düşünüldüğünde ahlak, değer yargısal düzeyde sibernetik düşünmenin olmazsa olmazıdır.

Ussal olarak nesnelliğe aşkın değer yargısal olması sebebiyle ahlak, metafizik düzeyde varoluşu biçimsel kılar. Metafizik oluşu ile ahlakı, tümel belirimli olarak varoluşu anlamlı kılmanın ayrıca insanı insan olma özelliğinde iyi, doğru, güzel, adil, merhametli, kötü, vb. nitelemeler ile erek belirimli olarak sınıflandırmanın, anlamlı ve değer yargısal belirlenimde görünüşe taşımanın düşünsel formu olarak da

kabul etmek gerekir. Düşünsel form olarak ahlak, nesnelliğe aşkın yaşamsal oluşta varoluşu, değer belirimli varlık görüşü ile görebilmenin, anlamlı ve değerli kılmanın gereğidir. Usun ilkeler ile işlevsel olduğu vicdan formasyonundan ve ilkeye bağlı değer yargısal gerçekleşen her görüş durumundan bakıldığında, nesnel olgusal olan ile yaşamın anlamlı kılındığı değil de öznel edimsel ve değer yargısal olan ile yaşamın anlamlı kılındığı bir dünyada yaşadığımız görülecektir.

Hukuk dahi insanın nefsi emmaresi sebebiyle güvenilmez ve zalim olması yönü nedeni ile yaşamsal olarak gerekli olur. Hukukun tarih olgusal olarak görünüş bulmasının en önemli nedeni de insanın nefsi emmaresi sebebiyle güvenilmez ve zalim olmasında bulunur. Hukuk; ahlakın hükme bağlandığı ve ceza yaptırımları ile toplum genelinde terbiyenin gerekli kılındığı normları ile ahlakın bilimsel düzeyde toplum geneline ortak bilinç belirimi olarak yaygın kılınmasının da gereğidir.

Hukuk, öngörülebilir bir geleceğin kapısını aralar iken geleceğe dair kaygıların/ kaygılanmanın aşılmasına da olanak verir. İnsanlar, birbirine değer dünyaları ile yabancı ve ayrı dursalarda hukuk ile ahlaki bir çatı kurulması doğrultusunda beraber yaşamayı öğrenebilir. Hakların tesisi ile toplumsal düzeyde yabancı ve yalnız bırakılmaya/ terkedilmeye karşı da hukuka her daim ihtiyaç vardır.

***

İlim, talim, terbiye ve deneyimlere bağlı olarak âlim olmak ne kadar varoluş süreç belirimleri olarak görülmekte ise Halık, halk, hulk, ahlak, mahlûk da birbiri ile bağıntılı varoluş belirimleridir. Bu ortak kökenli kavram belirimleri ile varoluşa, biçim ve içerik bağlamında ontolojik düzeyde süreçte görünüşe gelinmesi üzeri tanık olunur. Bu süreçten bakıldığında ahlak, ontolojik zeminde tinsel/ öznel düzeyde görünüş bulmanın varoluş biçimi olarak görülür/ görülmesi de gerekir.

Yaratım belirimi olarak ahlak; varoluş bulmanın, aynı değil ve ayrıda değil oluşta, bir ve farklı olmakta görünüşe gelme biçimi olarak değerlendirilmelidir. Biçim ve içerik belirimlerinde halketmek ayrıca karakter ve kimlik edinme belirimlerinde varoluş, ahlak belirimli olarak görünüş bulmak/ görünüşe gelme anlamını taşır.

Ahlak biçimsel olarak ilkeler özneldir. Öznel oldukları içindir ki usta anlam, vicdan da değer, kalpte duygu, eylemde gerçekleşebilme, kültürde ilişkilerde belirleyici, medeniyette de kurumsal düzeyde tesis edilebilir. Bu durumda ahlak, ilkenin talimi ile deneyimsel olarak bilgisi edinilen ve terbiye olarak yaşamda gerçekleştirilmesi ile görünüş bulandır.

Ahlak, yaratıcı ile derinden bağıntılı olduğu içindir ki yaratılış gereği varoluşun olmazsa olmazı ve evrensel/ tanrısal belirim olarak bulunur. Yaratıcı şahıstan, şahıs olmaktan ve erek/ amaç belirimli değer yargısal olarak varoluştan bahsetmekte isek ahlak, kaçınılmaz varoluşsal durum olarak bulunur. Farklı oluş belirimleri ile yaratılmış olanın da görünüş bulmasının gereğidir. Bu durumda da fenomolojinin konusudur. Karşı karşıya kalınan olay ve olgu durumları doğrultusunda da gelişime açık karakter, kişilik, kimlik belirimli olarak tipolojinin konusu olmayı hak eder.

İlişkilerde deneyimler, ahlakın idealinde nasıl olması gerektiğinin derslerini taşır. Böyle olmak ile beraber ahlak kendiliğe dair özsel olduğu içindir ki öznesi olanın konjektüre bağlı olarak farklı biçimlerde gösterdiği olarak görülür. Nefsi emmare (id-in öznelde dirimsel olduğu durum) söz konusu olduğunda da haz, arzu, menfaat, ihtiyaçlar, beklentiler, kaygı, varoluşa dair korkular, tekbenci olunduğu içindir ki güvenilmez olmak vb. referanslı düşünüldüğünde ahlak, terbiye olması gereken insanın yaşamsal olarak ihtiyaç duyduğu değer yargısal, ussal tutumudur.

Tevhitsel açıdan bakıldığında Tanrı ve insan aynılığı değil de birliği söz konusu olduğu içindir ki her türlü üretim alanında ahlak, yaşamsal olarak olması gerekendir. Her türlü alanda yaşamın, varoluşun ilkesel gereği olarak edim, eylem ve ilişkileri ortak bilinç ve uzlaşı zemini olması ile nasıl yaşanması gerektiğine dair belirli kılar. Vicdan ve ilke gereği yaşam nesneleri ve alanlarının ne için yaşanması gerektiğinin de sonuç belirimlerini taşır.

Hukuk ve ilahi hukukun tesis edilmesi anlamında kısas/ karmadan bakıldığında da ahlak, nesnelerini ne için yaşadığına olay ve olguları tutum ve davranış biçimsel olarak nasıl karşıladığına bağlı olarak öznesinin, varoluşu nasıl anlamlı ve değerli kıldığını belirli kılar. Ne için yaşandığına bağlı olarak da ahlak hem kısas/ karmada hem de hukuk ve toplumsal yaşamda karşı bir tutum olarak hak ve had belirimine göre muamele hakkını meşru kılmış olarak varoluşu belirli kılan ortak değerler alanıdır. Bu anlam doğrultusunda düşünülür ise ahlak için sadece "bireyseldir" demek naiflik olur. Çoklukta varoluş ortak değer belirimleri ile mümkün olduğunda, özellikle toplumsal yaşam söz konusu ise ahlak her ne kadar ferdi olsa da toplumsal ilişkilerde ortak değer ayrıca hak ve had belirimleri ile belirli kılınandır.

Ortak değer belirimli olarak ahlak, toplumsal bilincin belirimi ve belirleyicisi olması ile de varoluşu kültür ve medeniyet çizgisinde anlamlı bulma, anlamlı kılma çabası olarak da görülür/ görülebilir. Heidegger "varlık nedir" sorusuna karşılık "varlığın anlamı var mıdır" sorusunu sorar. Varlık oluşa değil de varlığın mahiyetine, varoluş durumuna dikkat çeker. Varlık niteliği olan her ne ise sonuç belirimli olarak bütünde bir karşılığının olması ve amaca/ ereğe bağlı olarak görülmesi, insan gözünde onu anlamlı kılar. Değer belirimli olarak insan yaşamında yerini alması ile de mevcudat değer yargısal olarak insan yaşamı ile anlam kazanır. Yaratımda ise içerik ve biçimin aynı değil de birliği ayrıca mevcudun tanrısal yönü ile yaratımda kendileştirme çabası olarak anlam kazanması, anlam ve değer niteliğinde mahiyetinin olduğunun belirimidir. Tanrı ve insan var ise mevcudat anlamında varlığın elbetteki bir anlamı vardır. Anlamı olmasa da anlamlı kılınır.

En temelde de anlam, değer bağıntısından bakıldığında bilgi, değer belirimli olarak tinselliğin ontolojisi olarak ahlaktan bahsetmekte isek mevcudat anlamında varlığın anlamı olduğu kanaatine varılır. Ahlak, sonuçta ne için kılındığına bağlı olarak mevcudatın, kendi için kılmak veya öteki için kılmanın ahlaki olması sebebiyle değer yargısal olarak anlam bulmasına nedendir. Tanrı ne için yarattı ise insan da ne için kılmaktaysa birbirinden bağımsız olmadan mevcudatın, varoluşun anlam ve değerinde buluşulmaktadır.

Halık, halk, hulk, mahlûk ve ahlak varoluş belirimlerinden bahsetmekte isek tinselliğin ontolojisi olan ahlakın, sonuçta varoluşun gerçekleşmesinin gereği olması nedeni ile varlığın anlam ve değer kazanmasının da bir nedeni olduğu görülecektir. Bundan olsa gerek ki semavi dinlerde ahlak öncelenir. Varoluş ahlak ile varlıksal olanın deneyimlenmesi olduğu içindir ki ahlaktan bağımsız olarak "varlığın

anlamı var mıdır” sorusu cevaplanamaz. İnsanın ilişkilerinde, edim, eylem, üretimlerinde anlam ve değer kazanması dahi ahlak ile değer yargısal oluşta mümkün olmuştur. Ahlak, sonuç belirimli olarak beliren ne için olunduğunun değer yargısal olgusu olması sebebiyle varlığın mahiyeti itibarı ile varoluş belirimlerinde anlam ve değer taşıdığının cevabını taşır.

Temsiller dünyası varlık görüşü (insanın içkin olduğu hakikate halife oluşu da bu bağlamda düşünülmeli) ile bakıldığında ahlak, biçim ve içeriğe haiz olan şeyin kendi olma durumudur. Kendi olma durumu, bütündeki ilişkilerde içeriğin -potansiyelin- gerçekleşme erki olan irade belirimli olarak görünüş bulması ve gerçekleştirilenlerde dışlaşması sonucunda, ahlak belirimli olmak kaçınılmazdır. Ahlak, temsiller dünyasında varolma durumu ve varolma durumunun gerçekleştirme biçimlerine göre tinselliğin ontolojisi olarak görünüş bulur. Varoluş, ahlaktan öte bir durumda görülmez. Her varoluş durumu, bir ahlak formasyonu (içerik yüklü biçimi) olarak ahlakın, gelişim evrelerinde süreç içinde katmanlı ve girift bir gerçekliliğinin olduğunun göstergesi olur. Halık, hulk, mahlûk, ahlak belirimlerine bakıldığında da buna tanık olunur.

Rum suresi otuzuncu ayette “öyleyse sen dosdoğru bir inançla yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki O insanları bu (fıtrat) üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte dosdoğru din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler” denilir. Bu ayettende anlaşılacağı gibi yaratılış Allah’ın ahlakı üzeri bir kendileştirme üretimi olarak biçim kazanmaktadır. Bu eylemde yaratım; biçim, içerik, kıvam belirimli erekbilimsel bir eylem olarak ahlak düzeyinde anlam kazanmaktadır. Fıtri ahlaka, yani temsil belirimli oluşa uygun olarak yaşanması ifade edilmektedir. Yaratıma dair ahlak doğrultusunda ve erek belirimli olarak ahlakın idealinde nasıl olması gerektiği net olarak ifade

edilmektedir. Ahlakın tanrısal olması ve yaratım ile ilgili olması da net olarak bu ayetten anlaşılabilir.

Temsiller dünyasından bakıldığında “varlığın anlamı var mı” sorusu sofist yaklaşımlı bir soru olma niteliği taşır. Mevcudat anlamı içeriğinde varlığın, elbette ki kendinde şey olarak anlamı vardır. Bu soruyu sormak yerine varlığın ne için olduğunu sormak daha anlamlı olur. Çünkü ne için sorusu sonuç belirimli oluşun sorusudur. Her mevcudun ne için olduğu gerçekleştirdikleri ve sonuçları itibarı ile bütünde karşılıklarının olması/ oluşması durumunda sonuç veriler üzeri belirir. Bu bağlamda mevcudun anlamı, kendinde şey durumunu gerçekleştirdikleri üzeri görünüşe taşır iken gerçeklikte yeri olduğu ve gerçekleştirdiklerinin sonuçları itibarı ile sonuçta açık olur. Ne için sorusu erekbilimsel soru kalıbı olup sonuç belirimli olarak anlamlı kılınabilir. Bu bağlamda da ahlak ile varoluşsal olarak ilgilidir.

Varoluş, hak kılınmış düzeyde fırti ahlak zemininde hak etmiş olunanlar ile ahlak belirimli olarak var olmaktır. Bu anlamda ahlak, ne için olunduğunun bilimi olarak da erekbilimsel yaklaşım ile okunması, anlamlı kılınması gerekendir.

Ereksel olarak ilkenin hakkı gereği duygusunda hakiki düzeyde gerçekleştirilmesi, kutsiyeti olan ilkenin nefsi emmareden yana tenzih edilmesi sonucunda görünüşüne sebeptir. Bu durum sadece ilkenin görünüş bulması değil, ilkenin hangi düzeyde gerçekleştirilmesi/ yaşanması gerektiğinin usu ile kendiliğin hangi düzeyde gerçekleştirilmesi gerektiğinin de anlamını taşır. Nefsi emmare düzeyinde tekbenci olarak mı ilke yaşanacak, rahmete yönelik olarak salih amel belirimli olarak mı ilke yaşanacak durumu ile iç dünyada hep bir savaşta bulunulur. Nefsi emmare ile nesnelerine inen kendilik, ilkesel oluşu hakiki düzeyde duygusunda rahmet tavrında bulunarak koruduğunda tanrısal yönünü açık eder.

Hazreti İsa "gerçek özgürleştiricidir" der. Gerçek özgürleştiricidir ama ahlak ve ahlakın ilke formasyonlarından olan adalet ile tesis edildiğinde, yaşama taşındığında özgürleştirici oluşuna tanık olunur. Her gerçekleştirilenin kısas/ karma gereği sonuçları olduğu düşünüldüğünde sadece özgür iradede seçimlerde bulunmak özgürlüğün garantisi değildir. Özgür iradede ortak seçimlerimiz ve meşru gördüğümüz genel ahlaki kabuller olumsuz ussal olduğunda doğru ahlak belirimli olduğu anlamını taşımaz. Özgür irade sahibi olmayan nice kölenin (Lokman Hekim, Bilali Habeş, Mısır'da köle olmasına rağmen ahlakını korumuş Müminler vb.) güzel ahlak sahibi olarak efendilerinden (özgür irade sahibi olanlardan) önde olduğu da görülür. Önemli olan ise seçimlerimizin, gerçekleştirdiklerimizin sonuçta ceza hükmü ile bağlı kılınmış olmaması ile özgürlüğün yitirilmemesidir.

Kısas/ karma, yani yapılanların karşılıklarının görülmesi anlamında ahlak, evrensel olarak spekülatif (yansıtmalı) olması ile muameleyi hak kılmakta ise sonuçlara bağlı olarak edinilmesi ve yaşanmasıyla özgürlüğün kapısını aralayan olması gerekendir. Deneyimler ile üç zamanlı olarak sonuçları öngörerek yaşamak, sibernetik olarak nedenini kendi belirleyen için, ussal oluşta özgürlüğü kazanmış olması anlamını taşır. Elbetteki nedenlere bağlı olarak gerçekleşen ahlaki bir yaşam olması gerekendir ama sonuçlarını öngörmeden yaşanmış bir hayat sonuçta kâbus olarak bulunacak bir geleceğe mahkûm olma durumunda sonuçlanabilir. Bu durumda toplum genelinin meşru değer kabulleri olarak ahlak, ilkeyi hakkı gereği hakiki olarak yaşamaktan uzak ise hem hakikatten, kendiliğin gerçekliğinden yana örtük kılar hem de sonuçları itibarı ile evrensel adalet belirimi olarak kısasta/ karmada sonuçlarına katlanmak zorunda kalınan olur. Bu doğrultuda düşünüldüğünde özgür irade ve seçimlerimiz içeriğinde

edinilmesi gereken ussal düzeyde karşılığı düşünülmüş olan Kant'ın ahlak görüşü eksik/ yetersiz durur.

İslam'da ise ahret/ akıbete göre yaşamak, imanın bir şartı olarak ahlakın idealinde hak ve had belirimli olarak nasıl yaşanması gerektiğin usunu taşır. Kısas ile anlamlı kılınan da hak kılınmış ahlak formasyonu zemininde hak edilmiş ahlak formasyonunda sonuçlara göre yaşanmasıdır. Bu bağlamda ahlak, varoluşsal olarak selamete taşınma çabası olma durumunda görünüş bulur.

*

Yaşam nesneleri de şımarmadan, yalana düşmeden, zulüm yapmadan, tekbenci oluşun beslendiği nesneler kılınmadan hakkı gereği ile yaşanırlar. Sonuç belirimlerine göre niyette hakiki, salih olmanın korunması ile de rahmete sebep olmalarında da paylaşımın, birliğin, beraber yaşayabilmenin nesneleri olurlar. Hakikatin, kendiliğin görünüşünün nesneleri olarak anlam ve değer kazanmış olurlar. Tanrısal oluşa yükselmeyi de güzel ahlakta kendiliğin gerçekleşmesinin sonucunda bulurlar.

Özlerinde olan tanrısal oluş imkânı da böylece görünüşe taşınır. Hakkı gereği ile kullanılan, kendiliğe taşınan, yaşanan her nesne, güzel ahlaklı olmanın nesnesi olarak hakkı olan tanrısallığı, görünüşe taşırken hak etmiş olarak bulur. Sonuçta ahlak, hak edilmiş güzellik olarak kazanılmış olandır. Özgürlüğün de hak edilmiş olarak bulunmasının nedenidir.

*

Değer, içerik düzeyinde kendinde ve bütündeki karşılıklarına, varoluş sonuçlarına göre dilde anlamı olanın değer olarak nitelendikleri ile yeniden anlamlı kılınmasıdır. Bir ağaç kendinde ve bütünde anlamlıdır

ama çeşitli ve nesnelliğine aşkın değer nitelemeleri ile yeniden anlamlı kılınandır. Para, boyalı bir kâğıt parçasıdır ama nitelendiği değer ile ilişkilerde işlevi gereği değer olarak yaşamda karşılığı olandır. Değer üretmek, yeniden anlamlı kılar iken yeni bir dünyaya bakmak, yeni bir dünya yaratmak anlamını da taşır.

Değer alanı inanç, öncelikler, ödevler, sorumluluklar, aidiyetler vb. alan belirimleri ile tutum ve davranışlarda etkindir. Bu durumda anlam, bilgi, değer bağıntısı sonucunda değere dair her ne var ise ahlaka dair olur. Değer alanı; bilginin, anlamın nesnelliğe aşkın yeniden öznel kılınması ile hem gerçeklik yaratımı hem de yaratılan gerçeklikte ahlakta belirleyici olarak biçim kazanır. Üretilen her yeni alan, ilkesi gereği hak ve had belirimleri ile vücud bulur iken içinde ilkesinin değer belirimlerine göre ahlaki olmayı da gerekli kılar. Her ilke belirimi değer olarak ilişkilerde tesis edildiğinde tutum ve davranışlarda gerçekleşmesi gereken ahlak belirimi olarak biçim kazanır. İlkesel her tutum ve davranış ahlaki bir belirim olarak değer yargısal oluşta varoluşu anlamlı kılma çabası olarak da görünüş bulur. Zaten ilkesi gereği anlamlı olan hakiki olarak gerçekleştirildiğinde değerinde hakkı verilmiş olarak ahlaki düzeyde anlamı açık edilmiş olandır.

Ahlak; eylemin, edimin, ilişkilerin, değer yargısal nitelemelerde anlam kazanması olarak biçim bulur iken öznel düzeyde bilinçlenmeninde gereğidir. Ahlak, bir bilinçlenme durumu olup, değer belirimli olarak meta veya ilke belirimli, kendi için tekbenci oluşta veya varoluşun ortak gerçekliliğinde ötekinin de değer olarak görüldüğü tutum ve davranışlarda görünüş bulur. Eylemin, edimin, ilişkilerde sonuçları üzerinden değer yargısal olarak gelecek belirimli biçim kazanması sonucunda ise deneyime dair bilinçlenmenin gereği olarak görülür.

Kendiliğin değer belirimlerine göre muhafaza edilmesinin kaygısını taşımış olarak biçim kazanır.

Değerler öncelikler olarak öznelde eril belirimli olduklarında; sorumluluk, aidiyet, ilkenin duygu belirimi ile beraber hissiyat, duyarlılık düzeyinde tutum ve davranışlar düzeyinde gerçekleşme erki olarak irade belirimli görünüş bulurlar. Her ahlak belirimi bir irade belirimi olarak değer yargısal düzeyde biçim kazanan karakter ve ahlaka dair kimlik belirimi olarak görünüş bulur. Ahlaka dair her kimlik belirimi de gerçekleştirilenin değer yargısal olarak kritik edilmesidir. Öznellik bu bağlamda sadece gerçekleştirilenlerin öznesi olmak değil, ahlaki düzeyde gerçekleştirilene göre değer yargısal olarak öznenin de anlam kazanması olur.

İyi, doğru, kötü, hırsız vb. her niteleme toplum içi düzende ahlaki bir sınıflandırma olarak ahlaki düzeyde kişilik ve karakter nitelemesi ile öznelliğe değer belirimli anlam nitelemesinde bulunmak olur. Bu dahi ilişkilerin, gerçekleştirilenlerin, iletişimin, görünüşe taşınmanın vb. idealde nasıl olması gerektiğinin bilinçlenmesi olarak ahlaki bir belirimdir. Ahlaki düzeyde her karakter, kimlik, kişilik belirimi, ahlak biçimsel oluşta kendiliğin gerçekleştirildiği ve görünüşe taşındığının göstergesidir. Her türlü alanda alanın ilkesi gereği üretilmiş kimlik ve karakter belirimleri de alanın ilkesinin gerçekleştirilmesinin gereği olarak tutum ve davranış biçimsel düzeyde ahlaklı olmayı gerekli kılar. Hukukçu, sanatçı, bilim adamı, din adamı, siyasetçi vb. her kimlik durumunda edinilen kimliğin alan ilkesine göre kimliğin hak edilmesi gereken gerçeklik olarak ahlaki olmayı gerektirir. Ahlak sadece bireysel olarak iyi, doğru ve olumsuz ussal düzeyde kötü olmak anlamında değil, toplumsal yaşamın her alanı ve katmanında örgünsel olarak toplum yaşamsal düzeyde de görünüş bulur.

***

Us ile biliriz, vicdan melekemize bağlı olarak idealaların belirimi ile de bilgiyi değerinde öznel kılmış olarak buluruz, kullanırız. Bu durumda usun ilkeler ile işletilmesinin belirimi olan vicdan melekesi üzerinden bilgi, ahlak belirimine neden iken öznel kılındığı -kendi için veya herkes için kılındığı- durum üzerinden öznenin varoluşunu, kendini gerçekleştirmesinin ahlak nedeni kılınır. Duyu ve hazlara bağlı olarak bilgiyi fevri düzeyde kullanmak, öznel kılmak ise insanı kendi hakikatine -Allah'a uzaklaştırır. Formel düzeyde nicel belirimlerin dünyası olan doğada insan, kendine dışsal nesneleri üzerinden kendini deneyimlerken kendi aslına uzaktır/ uzaklaşır. Bilgisi edinilenin, idealinde herkes için kılınması -rahmet kılınması-, Allah'a yakinleştiricidir ve insanın böylesi ediminde bulduğu -haz değil de- yaşam sevincinde kendiliğini bütünler iken varoluşunu güzel ahlakta bulmasına nedendir.

Bilgi mevcudun haberini almaktır. Eskiler âlim, malum ve malumat demişlerdir. Bilen, bilme ve bilgi, habir ve kelim sıfatlarına haiz olarak da gerçekleşme olanağı bulur. Bilgi başta olay ve olgusunun haberi iken sürecinde nesnesi ile iletişime sebep olanıdır. Sonuçta ise sibernetik işlevsellikte bilincin görünümüne sebeptir. İlim, kendilik bilinci (ben bilinci) edinmenin aracı, ben oluşta noktalanan olarak sonuçta, kimlik edinmede yaratımın en üst seviyesinde noktalanır. Özne (şahıs) irade ve duygusunda içselleştirerek ve kullanılabilinir kılarak öznel kıldığı bilgi ile ürün verirken yeniden yaratımda kendini bulur. Bilgi yeniden üretim safhasında bütün doğayı içselleştirmenin ve üretenin kendi için kılarken öznel kılmasının da aracıdır. Bu safhanın sonunda, üreten ürettikleri üzeri (her üretilen bilginin olgusal düzeyde olayında görünüşe taşınmasıdır) kendi potansiyellerini dışlaştırmanın, kendini gerçekleştirmenin yaşamsal belirimlerinde kimlik edinmeye doğru evrilir. Kimlik edinimi ile

beraber yaratım, tinde yaratım olarak tavırsal belirimlerde çeşitlenmeye, zenginleşmeye sebeptir. Böylece us ile bilinen; duyu, nefsi emmare, vicdan, duygu vb. ile bilgi, değer niteliği kazanmış olarak yaşamın tinsel gerçeği olur.

Bilgi, yaratımın gerçeği olarak olay ve olgusunda nesnel kılınandır (doğada yaratım olarak görülen). Doğada yaratım, bilginin nesnel düzeyde serimlemesidir. Tinde yaratımda ise öznelliğin bilgisi ahlak biçimsel olarak görünüş bulur.

Bilgi, yaratımın gereği olarak ussal belirimdir. Sonuçta duyular, deneyimler, us ile edinilendir. Dil ile öznel kılınandır (öznel olandır). Nesnesinin haberidir. İlişkide iletişimin gereğidir. Nesnel olduğu kadar öznellikte açık olur iken öznel olma özelliği taşıyandır. Amaca bağlı olarak öznelde beliren anlam ve değer ediniminde tinseldir. Değer edinimi ile beraber nesnesini öznel kılandır. İçeriğinde ve duygusunda özneldir. Ahlak beliriminin nedenlerindendir. Kendilik bilincine nedendir. Kendilik bilincinin görünüş bulmasında (ben oluşta) noktalanandır. Kendiliğin nesnelerinin bilincinin edinilmesi üzerinden ifade de görünüş bulmasının gereğidir. Kimlik vb. belirimlerde, nedenselliğe ve erekselliğe bağlı olarak gerçeklik idrakini verirken de tinde yaratımın olmazsa olmazıdır.

Demem o ki insan, dilde bilgi ile üretilendir. Âdem olarak dünyaya geldik, insan olmaya çalışmaktayız. Yani bir öz içeren bir form ile dünyaya gelinmekte, forma bağlı olarak özün kazandığı nitelik üzeri varoluş bulunmaktadır. Hak kılınmış olunan hak ettiklerimiz ile anlam ve değer kazanılmaktadır. Beşer gelinen dünyada insan olma çabası göstermek de bunun bir gereğidir. İnsan olmamızın en temel yolu da bilgi edinmekten ve bilginin üretimdeki -yaratımdaki rolü doğrultusunda eylemden geçmektedir. Bu nedenle bilgi ve eylem insanın kaçınılmazıdır. Bilgiden bahsetmekte isek Allah'ın, yaşamın

öznesi olarak kendini tavırlarında çeşitlendirirken zenginleştirdiği yaşamında, kendini görünüşe taşıması serüveninin ana nesnesinden bahsetmekteyizdir. Bilgi, varoluşsal olarak görünüş bulmanın, kendiliği çeşitlilikte gerçekleştirmenin gereği olarak edinilendir.

Mikrodan makroya kadar nesnel belirimlerde ve öznel ilişkilerde anlam ve değer bağıntısında beliren dünyalarda bütüncül, katmanlı ve girift gerçeklikte varoluştan bahsetmekte isek bütüncül ve katmanlı düşünebilmek için bilginin ne olduğunu bilmek gerekir. Bilginin iradeye bağlı olarak us ile edinildiğini söylersek: bilgi ve eylemi aynı çizgide görebileceğimiz gibi bilgi ve idealara bağlı olarak değer belirimde ahlakı da aynı çizgide görebiliriz. Bilgi, irade ideaları ile ussal yönelmişlik sürecinde edinilir iken içselleştirilmesi ile beraber değer belirimi ve kullanılmasına bağlı olarak ahlak belirimleri olan tutum ve davranışlarda da öznellik kazanmış olarak görünüş bulur. Bilgi işlevselliğinde sibernetik yapısallığa haiz olduğundan da bütüncül düşünmek kaçınılmazdır.

Düz mantık (formel mantık) ve diyalektik mantık doğrultusal düşünmeye sebep iken sibernetik mantık ile döngüsel bilinç yapısallığında bütüncül düşünmek kaçınılmaz olur. Zaten karşılaştığı durumlar karşısında insan, üç zamanlı olarak değerlendirme yapma yetisi ile sibernetik düşünmektedir. Bellek, zekâ, doğrultusal bakma, vicdan, irade, us, kıyas, yargı vb. sibernetik düzeyde mantık yürütmenin gerekli melekeleridir.

Sibernetik düşünceyi mitsel düzeyde ele alırsak; Âdem nebi de nesnesine bağlı olarak gerçekleşen yönelmişlikte doğrultusal düşünceyi görürüz. Habil ile Kabil mitinde diyalektiğin kıpılarını görsek de nesnesine bağlı gerçekleşen irade belirimine göre kendi üzerine dönüşü göremeyiz. Tine bağlı kendi üzerine dönüşü Habil'de görsek de batıla hakkın galip olduğu belirli kılınmaz. Şid nebide ise

doğrultusal belirime haiz olan iradenin yön değiştirdiğini görürüz. İrade kendi için irade etmek düzleminde nesnesi üzerinden kendi üzerine dönmenin de öznel belirimi olarak Şid'de görülür. Bu durum ilk şehit insan olan kardeşi Habil'de tanık olabileceğimiz bir durum değildir.

İradesi ile karşılaştıklarını değerlendiren ve kendini savunmaya ve korumaya alan bilinç yapısallığında sibernetik mantık yürütmenin başlangıcına tanık olunur. Geçmişin tecrübesi, geleceği öngörülür kılarken, günde sibernetik düşünmek iradeye bağlı olarak kaçınılmazdır.

İradeye bağlı olarak bilgi, idealar doğrultusunda ve duygu belirimleri üzerinden ahlak beliriminde öznel görünür -öznel kılınır. Ahlak, fıtri düzeyde bilginin formda içsel kılınmış olması doğrultusunda nesnelliğe bağlı olgusallıkta karakter belirimleri -meşrepler- düzeyinde görülür. Sonradan edinilenler üzerinden gerçekleşen ahlak ise huyların ahlakıdır… Ki huylar, doğamız -fıtratımız zemininde adet edindiğimiz, mizacımızı belirli kılan yönelmişliklerde görülen ahlak biçimidir. İlkelere göre meşrep ve mizacın, yani doğamız ve tinsel yönelmişliklerimizi belirli kılan karakter ve kişiliğimizin, zamansızlara göre idealize –terbiye- edilmesi sonucunda edinilen ahlaka da tanık olunur –güzel ahlak-. Böylesi ahlakta hakikat sahibi Allah kendisini yaşam tavırlarında insan üzerinden nesnesine bağlı olmadan olduğu gibi gösterir.

Tarihsel deneyim olarak varoluşun ortak gerçeklikte çokluk içinde mümkün olması sebebiyle de ahlak, ilişkilerin düzenlenmesi ve yönetilebilmesi içindir ki eylemlerin değer yargısal olarak belirli kılındığı ilkesel oluşta gerekli olandır. Ahlak, eylemin kritik edildiği değer yargısal oluşta her ne kadar öznel ve bireysel olsa da toplum yapısal düzeyde ilişkilerin hak ve had belirimlerine göre belirli kılındığı

tümel değer yargısal oluşta nesnel oluşta bulunur. Varoluşun ortak gerçeklik oluşunda ilişkilerde sürekli ve sürdürebilir bir yaşam için ve yaşamın değer olarak öncelendiği bir dünya için gerekli olandır. İlişkilerde güvenin tesis edilmesine sebep olur iken öngörülü bir gelecek için de gerekli olandır. Gerekli olduğu belirimleri ile ahlakın, varoluşta ne için olduğunu görmekteyizdir.

Ahlakbilim yapılacak ise ahlakın fıtri olarak yaratım ile ilgili karakter belirimleri, yönelimler ve adet edinmeler ile ilgili huy ve kişilik belirimlerinde görünüş bulduğunu göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca karşı karşıya kalınan olay ve olgular durumunda gelişen, gösterilen tutum ve davranışlar ile ilgili irade belirimli, geleceğe dönük değer yargısal kararlarla ilgili olarak da seçim belirimli olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Fıtri olarak ahlak, form düzeyinde yaratım çizgileri (görünüş biçim/ kıvam belirimi) taşımak düzeyinde bitki, hayvan, insan vb. tümel çeşitlilikte görünüş bulur. Ahlakın böylesi nesnel çizgisel yönü ile beraber yaratım çizgilerine içkin olarak öznel oluşta temel idealara (iyi, doğru, güzel) bağlı olarak tekbenci oluşta değer yargısal belirimlerde irade ve eylem belirimi olarak görünüş bulması da temel ihtiyaçlar sebebiyle kaçınılmazdır. Böyle olmak ile beraber eylemlerin öznesi olan her kişi için ahlak, olay ve olgular karşısında edinilen değil de görüş bulan ve yaratıma içkin özsel olan karakter beliriminde yapısal yönü ile görünüş bulur. Hayvanlar, insanlar vb. dünyasında dünyaya gelen her canlıda buna varoluş aşamalarında tanık olmak mümkündür.

Forma bağlı yaratım çizgileri; özsel, tinsel oluşa bağlı karakter belirimleri; özde belirleyici olan irade ideaları olarak da belirttiğimiz idealar (iyi, doğru, güzel), ideaların tekbenci oluşa göre biçim kazanması ile görünüş bulan içgüdüler ve içgüdelerin temel

ihtiyaçlara bağlı olarak biçim kazanması sonucunda görünüş bulan ahlak, bir varolma süreci, mücadelesi olarak görünüş bulur. Bu varoluş süreç belirimleri ahlakın nesnel ve ön belirimi olup, koşullar karşısında, duyular, hazlar vb. ile edinilen alışkanlıklar doğrultusunda da ahlakın, kişilik belirimlerinde biçim kazandığı yeni bir inşa sürecinde belirdiği de görülür. İlişkilerde deneyimlerle hak ve had belirimlerine göre ilişkilerin sürdürebilirliği, sürekli kılınması ve yönetilebilirliği tarih olgusal olarak görüldüğünde ahlak, tutum ve davranışlarda terbiye edilmesi gereken insanın eyleme biçim verme ilmi olmaktadır.

İdeaların ilke düzeyinde toplumda değer yargısal olarak karşılık görmeleri ve ilkesel oluş belirimi olarak yasada içerilmiş olarak ilişkilere yön vermesi ve yönetmesi söz konusu olduğunda kültürde evrensel düzeyde herkes için bağlayıcı olan töre ve medeniyette hukuk, ahlakın sonuçta nesnellik kazandığı alanları olur. Böylece ahlak, tarih olgusal olarak miras olması yönü ile terbiye oluşun gereğinde yeni nesillere aktarılması gereken olarak bulunur. Bu durumda ahlak, hukuk ile sonuçların belirli kılındığı bir dünyada hak ve had belirimlerine göre biçimlendirilen ortak varoluşun gereği olarak tesis edilmesi gereken olur. Hukuk bu bağlamda ahlakın öznel olmasına rağmen nesnel kılınmasının bilimi olarak insan tarihinde yerini alır. Bu durumda erek bilimsel olarak ereğe göre nedenlerin, ilişkilerin hak ve had belirimlerine göre yaşam çizgilerinde belirli kılındığı bir dünyada bulunmak ve sibernetik düşünce biçimini yapısal kılmak kaçınılmaz olur.

Böyle olmak ile beraber insanın tekbenci yönünü belirli kılan nefsi emmare düzeyinde içgüdüsel olarak varoluş çabasında da bulunmasının tutum ve davranışları söz konusu olduğunda, ilişkilerde selametin tesisi adına, bireysel düzeyde güzel ahlak ve toplumsal

düzeyde ahlak formasyonu olarak hukuk kaçınılmaz olarak tesis edilmek zorunda olarak bulunur. Bireysel düzeyde usun ilkeler ile işleme formasyonu olan vicdan; edimleri kritik etmek, kontrol etmek ve yönetebilmek adına hayatidir. Vicdan nefsi emmareye göre değil, ilkelere göre ussal oluşun gereğinde ahlaklı olmanın olmazsa olmazıdır.

Vicdan üç zamanlıdır. Geçmişte kalan ama hatırası canlı olanlar doğrultusunda vicdanda, insan kendini kınayan ve hesabını görendir. Şimdiki zamanda vicdan ile hak-batıl ayrışımına ve değer belirimlerine göre olması gereken -doğru olan- tercih edilir. Bu durumda vicdan, usun zekâ belirimine de haiz olarak, karar verme veya ahlaki değerlere göre yargıda bulunma melekesi olarak görülür. Gelecek zaman belirimine göre ise vicdan üzerinden yaşanan, geçmişin ve olanın tecrübeleri üzerinden kendiliğin değil de, ötekinin hak-had belirimlerine göre hareket edilmesidir. Vicdanlı insan sezgisinde bilir ki yaptığı her şeyin kendine geri dönüşümlü olarak yaptırımları vardır. Hem bu nedenden dolayı hem de ötekinin hukukunun fedakârlık ile öncelenmesi sebebiyle vicdan üç zamanlı melekemiz olarak görünüş bulur.

Vicdan akıl yetisinin duygular ve ilkeler ile işletilmesine denir. İnsan akıl edendir, ama vicdanı uyanmış olanı insan olarak bulabiliriz. Vicdan melekesi; ilkelerin vücuda geldiği, ilkeyi bulmaya neden Hakk’ın kendisini ilkelerde veçhelendirdiği melekesidir. Vicdan -ussal olduğu kadar- pişmanlık, kaygı, sorumluluk, merhamet, acımak, şefkat vb. duygu belirimleri ile beraber de kalbi bir melekedir. Hayal gücünde değerler üreten özne, vicdan melekesi ile değerleri belirgin kılar. Değerler vicdan ile usta üretilen ve belirgin kılınandır.

İdeale bağlı olarak evrensel bir ahlak ediniminden bahsetmekteysek vicdan olması gerekendir. Vicdan ile edinilen sorumluluklar ve

yapılması gereken fedakârlıklar, evrensel düzeyde edinilmesi gereken ahlakın önceleyenleridir.

Vicdan referans alındığında da ahlak, ötekininde iyiliğini, hukuki hak ve had belirimlerini gözeten, hakkaniyetli olarak salih amellede biçim kazanan güzel ahlakta görünüş bulur/ bulması gerekendir. Nefsi emmare referans alındığında ise ahlak, ötekinin iyiliğini gözetmeyen, hadsizce yaşamayı ve tekbenci olarak kendi için olmayı öngören kötü ahlak olarak biçim kazanır. Bencil oluşun öncelendiği böylesi ahlak biçiminde hem hakikate duyarlılık yitirilir hem bütünleyici ve yapıcı olmaktan uzaklaşılarak sonuçta ayrıştırıcı, parçalayıcı olan bencilce tutum ve davranışlar gösterilir. Fıtri nedenler ve toplumsal nedenler doğrultusunda ahlak, kötü veya güzel biçimsel olarak insanın hem iç dünyasında hem de dış dünyasında gelgitler içinde değer yargısal oluşta bulduğu olur. Bu durumda olay ve olgular karşısında seçimlerde bulunmak ile görünüş bulan ahlak evresinde bulunulur. Bu evrede değer yargısal olarak gerçekleştirilenlerin sonuçları öngörülerek yaşanmadığında güzel ahlakta süreklilik yakalanmaz.

Güzel ahlak -erdemler- hem tevhin gereği olarak Allah'ı hakkı gereğince yaşamak hem hak ve hakikat çizgisinde varoluşa duyarlı olmayı yitirmemek hem geleceğe öngörülü olarak umudu da korumuş olarak yürüyebilmek hem de varoluşu ilişkilerde değer belirimi ile bulabilmek için gereklidir. Bu hem, hem de belirimleri, güzel ahlak adına daha fazlası ile belirtilebilir olsa da sonuçta güzel ahlak ile edinilecek olan bütünlüğün, yani sağlığın/ varoluşun korunması ve selametin edinilmesi ile zamansal oluşta varoluşun sürdürebilir ilişkiler ile gerçekleştirilmesidir. Bu da özgürlüğün anahtarı olarak ahlakın gerekli olduğunu gösterir.

Varoluş süreci ahlaki gelişim süreci olarak takip edildiğinde ahlak, insanın değer yargısal oluşta kötü ve güzel belirimleri ile diyalektik

içinde görünüş bulur. Böyle olsa da ahlak, ilkelerin herkes için idealize edilmesi referansına göre ilkelerin gereklilik olarak tesis edilmesinde, yaşamda gerçekleştirmek gerektiği yönünde anlam kazanır. Hiç kuşkusuz bu yönü ile ahlak hem tarih olgusal olarak mirastır hem de toplumsal olmanın gereğidir. Kolektif bilinç edinilmesinin de bir gereği olarak ortak değer ve us belirimidir.

Kolektif bilinç yapısallığında ilkelerin idealize edilmiş olması ile hukuk edinilmesi sonucunda edinilen etiğe tanık oluruz. Etik, ötekinin hak-had belirimleri üzeri hukukunun gözetilmesi belirimi ile görünür olur. Ötekinin hukuku, kurumsal yapısallıkta kolektif bilinçte görünür olur. Ötekinin, toplumsal yapının hukuku üzeri edinilen ahlaka etik denir. Etiği, sadece bireysel düzeyde beliren ahlak anlamında ifade etmemek gerekir. Bireysel düzeyde beliren ahlakın bir üst belirimi ve belirleyicisi olan ortak değer belirimi olarak anlamlı kılmak gerekir.

Etik, ilişkilerin nasıl olması gerektiğinin ahlak formasyonudur. Nefsi emmare -id- söz konusu olduğunda bireysel ahlakın terbiye edilmesi gerektiği yönünde de ilişkileri belirli kılar. Etikten bahsetmekteysek; ahlak ve hukuk bağıntılılığından bahsetmekte olduğumuzu da anlamak gerekir. Ötekinin ahlakı, had-hak belirimleri diğerinin de hak-had belirimleri, hukuksal düzlemde ahlak edinimini zorunlu kılar. Aidiyetler ve sorumluluklar (özellikle sorumluluklar) da ötekinin hukuku üzerinden beliren ahlakın gereği olarak görünüş bulur. Bu durumda öznel olarak bağlayıcı olan vicdandır. Toplumsal olarak da bağlayıcı olan ise hukukun tesisi ve içgüdülere karşı caydırıcılığı olan ceza yaptırımlarıdır. Bu bağlamda ahlak felsefesini hukuk felsefesinden bağımsız ele alınamayacağını da belirtmek gerekir.

Ahlak:

- İçerik ve biçime bağlı olarak belli bir formun olması, gerekenlerini kendinde barındırması olarak yasaya bağlı mevcuda gelmenin, kendi olma düzeyinde yeterlilik ahlakı fıtri ahlaktır. Bu ahlak beliriminde gözetilen, görülmesi gereken, güzellik ideası ile form düzeyinde bütünlüğün korunduğudur. Bütünlük içinde her formun güzelliğe katkıda bulunarak varoluşu, güzellik yargısında değer kılınması, güzellik ideasını dahi ahlaki kılar.

  İçerik, biçime dair kıvam belirimine göre bütün içinde veya gerçekleştirilenler üzerinden dışlaşmakta ise güzellik ideasına bağlı olarak değer kılındığı ölçüde öznelliğe ahlaki olarak katılır. Zaten yaratımda biçim, içerik ve bu ikisine bağlı her gerçekleşme durumu, tanrısal amaca, ereğe bağlı olarak ahlak yüklenmiş olması ile görünüş bulur. Her gerçekleşen/ varolan, yaratılış belirimlerine göre ahlak biçimsel olarak görünüş/ vücud bulmaktadır.

  Biçim ve içerik bağıntısında gerçekleşenlerin ilişkilerde rahmeti gözetirken iyi, amaca/ ereğe bağlı olarak da doğru olması bağlamında -tekil veya tikel beliriminde güzel olması beklenmezse de- tümelinde güzellik ideasını içererek gerçekleşmesi söz konusudur. Doğada bütünde her şeyin güzel durması ve tinde iyileştirme ilkesi ile tarih olgusal olarak rahmetin öncelenmesinden de bakıldığında ahlaki düzeyde idealinde hep güzelliğin öncelendiği görülür. Güzel, iyi ve doğru olanı içerdiği ölçüde güzeldir.

  Güzel ahlak sahibi -salihlerden- olan insanların hem cazibe sahibi olmaları hem de ileri ki yaşlarda nurani cazibelerine

bağlı olarak biçimsel güzelliklerini her yaşın durumuna göre korumalarından da bakıldığında içerikte güzel ahlak sahibi olmanın, biçimin güzel olmasına katkısı bulunduğu görülecektir. Yani biçimsel güzellik, içeriksel güzellik ile bağıntılıdır.

Bu durumda güzellik ideası, sadece nesnel biçimsel düzeyde görünüş bulmanın ilkesi değil, hem değer yargısal oluşu ile öznelde ahlaki karşılığının olması hem öznel edimsel olanın idealde nasıl olması gerektiğinin sonuçsal belirimi olarak ahlaki olması hem de içerik-biçim bağıntısında bağlayıcı ilke olması nedeni ile ahlaka dairdir.

Salihlerin, bedenen değilse de ruhen kendilik alanlarında ahlaki güzelliklerine göre kazandıkları vücuda geliş belirimlerine göre güzel olmaları da ahlaki düzeyde biçim ve içerik bağıntısının ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Bu durumda belirtmek gerekir ki kötü ahlak sahibi olmak ile güzellikten yana yitik kalmak da sonuçta kaçınılmazdır.

Doğadaki biçim ve içerik bağıntısında da ereğe/ sonuca göre rahmet/ varoluş gözetilir iken ilişkilerde iyi, sonuca bağlı olarak doğru ve idealde güzellik, ahlak olgusal belirimler olarak belirleyicidir. Doğada güzel değildir yargısı ile gördüğümüz her ne ise içeriğine bağlı olarak iyi ve sonucuna bağlı olarak da doğru iken güzel oluşu içerir. Kötü olan ise şuursal bir durum olup hak ve hakikatten gafil, yitik olmaya sebep olarak varoluş nesnelerinde kaybolmaktır.

Hakkı gereği ölçüsünde görünüş bulan güzelliği içerir ama hakkı gereği yaşanan, gerçekleşen her şey, güzel görülecektir diye bir kaide yoktur. Böyle olsa da evrensel düzeyde sonuca/ ereğe bağlı olarak ilkesel düzeyde görünüşe neden olunduğu içindir ki her gerçekleşen, sonuçta güzellik ideasını taşır.

Tanrı hayrı mutlak, hüsnü mutlak ve sıtkı mutlak olarak her gerçekleşende birliğini korur iken en kötü olan dahi olumlu ussal düzeyde güzelliği, kendiliğin derinlerinde barındırır. İyi, doğru ve güzel olanın görünüş bulmasının gereği olması sebebiyle kötü olan, hikmeti gereği -iyi olmasa da- doğru olması sebebiyle güzelliğe gebedir. İyi olan ise kötü olandan kurtuluşun ve derinde duran güzelliğin görünüşe taşınmasının gereği olarak ihtiyaç duyulandır.

Doğa yaratılışı gereği ile ahlak biçimsel düzeyde varoluşa gebedir. Doğa zemininde tinsel düzeyde ahlaki olarak varoluş bulmak da bu neden ile kaçınılmazdır. Doğada olanın içeriksel olarak tanrısal olanı taşıdığı da düşünüldüğünde ahlaki olmaktan kaçılamayacağı görülecektir.

- Varlığın/ mevcudun formu -kıvamı- gereği kendinde barındırdığı imkânların idealara/ ilkelere bağlı olarak gerçekleşme iradesinde varoluşa zorunlu taşınmaların iradeye bağlı görülen irade ahlakı, fıtri ahlak zemininde görünüş bulan ahlaktır. Yukarıdaki ve bu şık, şeyin kendi olma durumu ile ilgili olan ahlak belirimidir. Biçim ve içerik belirimli olarak bir şeyin kendinde şey olma durumunda taşınan ahlak formasyonu fıtri düzeyde hak kılınmış olarak bulduğu ahlak belirimidir. Melekeleri düzeyinde gerçekleşme erki -irade

doğası gereği- edinildiğinde de iradeye bağlı ahlak belirimi kaçınılmaz olarak görünüş bulur.

İrade öznesinde uykudadır; potansiyellerini açık etmenin nesnelerini buldukça, uyanır ve ideal edinilen değer belirimlerine göre yön bulmuş olarak biçim kazanmaya başlar. Özden hareket ile başlasa da nesnel olanı özne kendi için kılarken irade; tavırlarda -tutum ve davranışlarda- öznel belirim olan karakter ve kişiliklerde farklı açılardan kendiliğine tanık eder.

İmkân olarak potansiyelde gizli duran, gerçekleşme gücü -yönelimi olarak irade belirimi olarak görünüş bulur. Gerçekleştiğinde ise irade, sonuçta öznenin amaca bağlı eylemi üzerinden imkânlarını gerçekleştirmesinin ve kendini görünüşe taşımasının zorunlu olanıdır.

Böyle olsa da irade, sınırları belirsiz olan bir erktir. Bu nedenle doğada yasa, tinde ilkeler ile zorunlu ve gerekli olanlara bağlı olarak sınırları belirgin olmasıyla evrenselinde gerçek olana göre biçim kazanması, varoluşun da gerekenidir. İradede sınırsızlık, varoluşta ki değişkenliğe neden iken kararsızlık nedeni ile bilinçli olarak sürekli olan bir varoluştan bahsedilemez. İrade öncelenenleri -imkânlar olarak beliren ilkeler ile sınırlanırken, ilkelerin değer belirimlerinde biçim kazanır. Her değer belirimi ise iradenin meşru alanlarını gösterir… Değer olarak ideal alınana göre de irade yön bulur. Bu da imkânda olanın idealde belirene göre sürekli bir biçimde gerçekleştirilmesinin gereğidir. Bu nedenle olsa

gerek ki Hazreti Allah; “rahmeti kendime farz kıldım” demektedir.

Bu durumda özne için ahlak kaçınılmaz olur. Değerlerine, önceliklerine bağlı olarak izlek edinilmesi yaşamsal olarak ahlakı açık ederken, kendini sınırladıkları ile terbiye etmesi anlamına da gelir.

- Özsel olarak içerilen karakter belirimi ahlakı da esma düzeyinde ilkenin öznelde vücuda gelme ahlakıdır. Her kimlik belirimi, öznel sıfatına (Âlim, Musavvir, Halik ve diğerleri) bağlı olarak içselde karakter belirimi olarak vücud bulur. Eskiler esmayı has derlerdi. Her mevcudun kendinde şey oluşunu belirli kılan ve varoluşunun nedenini -ne için olduğunun- anlamını taşıyan, tanrısal olduğu içindir ki gerçekleşmesi zorunlu ve gerekli olan temel karakter belirimlerine esmayı has denilir.

  Esmayı has düzeyinde karakter belirimi her mevcudun varoluşunu hem tanrısal kıldığı gibi hem de amaca bağlı kıvam belirimli olarak mevcudu, özgün biçimsel olarak temellendirir. Tanrı, sıfat ve esma belirimli olarak görünüş bulur iken her mevcut kendisinden aldığı hak kılınmış istidadı olan sıfat ve esma belirimli olarak varoluşunu Tanrı ile bulur. Bu görüşe göre her mevcudun en temel olan ortak gerçekliliği Tanrı’dır. Tanrı’dan hak kılınmış olanı, tekbenci olarak nefsine mal etmek ile kendiliğe yitik, öznelliği nesnelliğe indirgemek veya erdemler -salih amel- düzeyinde hak etme çabasında bulunmak ile tanrısal olana yükselmek iki farklı ahlaki durum olarak gerçekleştirilenler üzerinden görünüş bulunur.

Tanrı için karakter, potansiyelini gerçekleştirmiş olarak hak etmiş olduğu gerçeklik olsa da mevcudat için karakter, biçim ve içerik belirimli hak kılınmış gerçekliliği olarak ilkin bulduğudur. Hak kılınmış gerçekliliğin hak edilmesi veya edilmemesi, tekbenci veya rahmet sahibi olarak seçim, tutum ve davranış belirimlerinde sonradan görünüş bulur.

Yani şahıs için karakter, şahsiyet/ kendilik belirimi olarak gerçekleştirdiklerinde, sonradan görünüş bulur. Kendilik de değer belirimi olarak ideaların kendilik için oluşunda içerilmesi ile görünüş bulur iken kazanılmış ahlak formasyonları olmakta belirir. Karakterin tutarlı/ sürekli oluşunda tavırsal olarak tutumlar belirir iken karaktere bağlı eğilimlerde/ yönelimlerde davranış sergilenmesi ile kişilik belirimleri görünüş bulur. Karşılaşılan durumlar karşısında nesneleri üzerinden de kişilik davranış biçimlerinde görünür kılınır ve gelişim gösterir.

Her karakter, kendine özgün duygusunda içselde vücud bulur. Şahıs için sonradan edinilen iken kişilik için ise özyapı formasyonu olmaktadır. Özyapı formasyonuna bağlı olarak ilişkilerde nesneleri üzerinden davranışlarda, tutumlarda görünüş bulan kişilik belirimlerinde hem görünüşe taşınır hem de gelişim bulur. Dilde ifade edildiğinde ise kimlik belirimi olarak aidiyet duygusunda kabul görür.

Değer yargısı olan idealar, karakter ve kişilik belirimleri formasyonunda içerilmiş olarak görünüş bulurlar. Varoluşun çoklu ilişki belirimlerinde ortak gerçeklilikte gerçekleşmesi

durumunda tutum ve davranış biçimlerinin adet edinilmesi -sürekli kılınması- ile de ilişkilerde kazanılmış ahlak görünüş bulur. Her ahlak belirimi, değer yargısı belirimi olarak ilkenin öznel düzeyde vücuda gelmesi olmak ile beraber öznenin kendiliğini değer olarak görünüşe taşımasıdır.

Yaratıcı özne, anlam ve değer üretiminde ilkeli oluşu evrensel düzeyde yakaladığında, usun ilkeler ile çalışması söz konusudur. Bu durumda şahıs, vicdan niteliği kazanmış olarak öznel düzeyde, anlamı idealların irade belirimi ile değere dönüştürecek ve ilke olarak idealarla eylemi, edimi kritik edeceği kuvveyi kazanmış olur. Bu bağlamda Tanrı vicdan sahibidir ve Veli ismi ile bunu kimlikte görünüşe taşımıştır.

Vicdan ilkelerin erek alınışı ile irade belirimini sınırsız olmaktan çıkarır, kendilik kontrolü sağlamanın gereği olur. Eylemleri kritik edecek ussal formasyon olarak da değer dünyası kurmanın ve değer dünyasında kendiliği inşa etmenin de gereği olur. Vicdan, ilkenin evrensel düzeyde varoluşun gerekleri oluşu hem ereğinde iradeyi ve eylemleri hak/ meşru düzeyde gerçekleştirmenin gereği olur hem de iradeyi sınırlayacak oluşunda ve ilkenin eylemde vücud bulmasında ahlak gelişimi sağlar iken güzel ahlakı üretmenin katalizörü olur.

- Varlığın/ mevcudun yeterlilikleri zemininde sebep-gerekçelere bağlı kendini tekbenci olarak gerçekleştirme ahlakı da özsel olan karakter belirimi zemininde doğaya dönük olarak kendiliği gerçekleştirme ahlakıdır. Bu ahlak, bulunulan dünyanın koşullarına karşı varoluşun korunmasının

gereği olarak içgüdüler ile bulunur. İçgüdüler, dirimsel biçim durumu ile nefsi emmare de diyebileceğimiz öznel ahlak biçimsel belirim, varoluşun değer olarak bulunmasına ve yaşanmasına sebeptir. Varoluş kaygısı, korkuları dahi varoluşun dolayımsız biçimde (sezgisel, düşünce dolayımından geçmeden) değer belirimli olarak öznelde karşılık görmesine nedendir.

Nefsi emmare söz konusu olduğunda ise özsel olan ve hak kılınmış karakter biçimini hak etmiş olarak yaşamak için terbiye şarttır. Terbiye, her mevcudun rabbi olarak Tanrı'yı kendi üzerinde sıfat ve esma belirimli olarak bulmasının ve tanrısal olanı hakkı gereği yaşamasının gereğidir. Ne için olduğunu keşfetmenin de gereği olarak ihtiyaç duyulması gerekendir. Mahlûkat, üzerinde sıfat esma belirimli rabbi ve koşul, ihtiyaç, yönelim belirimli olarak ilişkilerinde terbiyesine gelen mürebbisi olan Tanrı ile terbiyesini bulur.

Terbiye, rab kökenli bir kavram olup, her mevcudun bütün içinde aldığı anlam ve ilişkilerinde gerçekleştirdikleri üzerinden tanrısal olan yönünün belirgin olarak açık olması anlamını taşır. Rabb ve Mürebbi belirimli terbiyede varoluştan bahsetmekte isek ontolojik düzeyde ilişkilerde ve gerçekleştirilenler üzerinden ahlak biçimsel oluşun kaçınılmaz olduğuna tanık olunur.

Ahlaki düzeyde özde olanın dışlaşması, hak ve had belirimli yaşanması anlamında terbiye için gerekli olan; Tanrı, anne, baba, usta, aile vb. üstyapı kurumları edinmek önceliklidir. Üstyapı kurumları doğrultusunda değer belirimli yaşamaya

neden us formasyonu olarak vicdan edinmek de terbiye adına bir o kadar gereklidir.

- Alışkanlıklara, huylara bağlı olarak görülen kişilik ahlakı da kişinin, tümelde benzer olsa da farklı oluş belirimleri ile kendiliğini görünüşe taşıdığı ahlak biçimsel durumudur. Bu ahlak düzeyinde alışkanlıklar belirli olduğu kadar sosyal çevre, kültür de önemli rol oynar. Özsel olan karaktere, nefsi emmareye ve fıtri olan bedene dair duyarlılık durumlarına uygun olarak yönelimler, tutum ve davranışlar gelişirken huy edinimi ve alışkanlıklarda huyların görünüşe taşınması kişilik ahlakı olarak öznelliği belirli kılar.

  Her kişi, kişilik belirimleri ile kendiliğini hem görünüşe taşır hem de farklı oluş belirimleri ile varoluşta yer edinmeye çalışır, varoluş mücadelesinde bulunur. Sonuçta ise ilişkilerde görülen/ görülmesi gereken hak ve had belirimlerine göre huylar ve alışkanlıklardan yana terbiye olmaya da ihtiyaç duyulur.

- Kuvveler -melekelerin gerçekleşmesi ahlakına bağlı olarak bilgisi edinilenin (melekelerini kullanabilmek ve duyu, sezgi, us ile ilişkide bulduklarının ve emek olarak yeniden ürettiklerinin bilgisini edinmek) idealara bağlı olarak değer yargısal oluşta kendi için veya herkes için paylaşılır kılınmasında seçimler ve eylemler ile beliren niyet ahlakı da amaçsal/ ereksel düzeyde kendiliğin görünüşe taşındığı ahlak formasyonudur.

Eylemde niyet, yapılan işi –ne için olduğuna dair- ilkesine bağlı olarak iyi veya kötü kılar. Bir şeyin ne için kullanıldığı ve bir eylemin ne için yapıldığı sonuçları itibarı ile eyleme, evrenseline bağlı olarak olumlu veya olumsuz değer niteliği kazandırır. Böyle olsa da idealar irade belirimleri olarak eylemi ve bağlı olduğu niyeti kritik etmenin çıtalarıdır. Niyet iyi, doğru veya güzel nitelemeleri ile olumlu olsa da eylemin sonuçları itibarıyla herkes için iyi veya doğru olması beklenemez.

Bu durumda idealara bağlı görünüş bulan her eylem, kişisel düzeyde idealara bağlı olunarak kendi için doğrunun, iyinin veya güzelin beklentisinde olana, olumsuz bakış açısı ile görülebilir. Önemli olan ise bu değildir… Önemli olan herkes veya öteki için yapılanın sonuçta, tinde etik olarak iyiliğe, doğru olana ve güzellik edinimine sebep olmasıdır. Elbette ki bencilce ve kendi için yapılan her edim kötü, yanlış ve çirkinliği kendinde barındırır… Ama fedakârlığa bağlı yapılan her eylem ise iyiliği, doğruluğu kendinde barındırırken tinde güzelliğin görünüşüne de nedendir. Niyette bencil veya fedakâr olmak, yapılacak eylemi sonuçta eylem sahibi adına doğru veya yanlış kılacaktır. Unutmamak gerekir ki “rahmeti kendime farz kıldım” diyen bir Rabb-ül Âlemin var… “Ameller niyetlere göre ölçülür” ve “niyeti güzel olanın akıbeti de güzeldir.”

Bir önceki şık doğrultusunda belirteyim ki eylem idealara bağlı olarak izafi nitelemeler ile değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken, bireysel olarak vicdan, toplumsal olarak da hukuktur. Hukukta öncelenmesi gereken ise mülk üzerinden

adalet değil, emek üzerinden adaletin tesisidir. Vicdanda dikkat edilmesi gereken ise ötekinin, diğerlerinin hukukudur. Ötekinin hukuku doğrultusunda da edinilmesi gereken ise sorumluluklar ve yapılması gereken fedakârlıklardır. Bu durumda imkân olarak evrenseller olan ideaları sonuçta herkes için evrensel kılmaya kapı aralanabilir.

- Ahlaki olmanın en önemli gereği ise herkes için iyi, doğru ve güzel olana göre rahmeti önceleyerek, bu doğrultuda da eylemlerin, gerçekleştirilenlerin sonuçlarını öngörerek hak ve had belirimlerinde ötekinin de öncelendiği bir anlayış/ zihniyette bulunulmasıdır. Bu ahlak biçimsel durum da ahlakta tekâmül etmiş insanın, kâmil insan olarak sonuçta bulacağı ahlak evresidir.

Vicdan ve hukuk ile öteki üzerinden ortak yaşamın gereği olarak rahmetin, selamın, müminliğin gerçekleşmesi öncelenmelidir. Talep, beklentiler, toplumsal ilişkilerde amaca bağlı gereklilikler nedeni ile sürekli ve sürdürebilir bir yaşam adına olması gerekenin de ahlaki olması nedeni ile öncelenmesi gerekir. Herkes için gerekli/ faydalı olan, bireysel ve ortak gerçekleştirilen tutum (doğru olanı veren) ve davranışlar (iyi olanı gösteren) sonuçta iyi ve doğru olanın gerçekleşmesi olarak ahlak belirimidir.

Vicdan ideaları eylemde gerekli kılar; hukuk ise ideaları yaptırımları ile zorunlu kılar. Bu doğrultuda toplumda güzellik, doğru olanın sonuçta bütünlüğü ve iyi olanın da uyumluluğu sağlaması sonucunda etik düzeyinde ilişkilerin tutarlığında edinilen olur. Zaten bireysel olarak da doğrunun

sonuçta bütünlüğü koruduğu ve iyiliğin de uyumlu kılması nedeni ile ahlaki düzeyde güzelliğin edinildiği bilinir. Özellikle Anadolu halk dilinde surete değil de ahlakında iyi ve doğru olana -özü- güzel denildiği bilinir.

İlkeye bağlı her değer yargısı, öznel olduğu içindir ki izafi belirimler gösterir. Herkes için iyinin, doğrunun ve güzelin -ayrıca esma beliriminin farklılıklar göstermesi; herkes için iyi, doğru ve güzel olanı, vicdan ve hukuk üzerinden ortak değerler olarak edinmeyi gerekli kılar. Vicdan aidiyet ve sorumluluklar bilincinin edinildiği meleke olarak da iyi ve doğruyu koşullar. Toplumsal ortak değerlerin karşılık gördüğü duyarlılık melekesi olarak da insanı, iyi ve doğrunun gerekli olduğu yönünde rahatsız eder. Vicdanında rahatsız olan insan, herkes veya öteki için olması gerekeni yaptığında, nedenini de -ne için olduğunu da- gerçekleştirme fırsatını değerlendirmiş olarak olgunlaşır/ olgunlaşmaya başlamıştır. Çünkü insan, ikinci yaratılışında insan ile halk edilirken, ötekini fedakârlık ile öncelemesi sonucunda ilkeye ait olarak yaşamdan bir şey koparmış değil de yaşama bir şey katmış olması ile daha anlamlı bir dünyaya kapı aralar.

Arı olarak özde olan ilkenin nesnesi üzerinden belirleyici ilişkilerde görünüş bulması ve bununda ilkeye bağlı olarak öznellikte -diğerinde- karşılık bularak aşikâr olması, ahlakta güzelliği açık eder. Güzel ahlak, biçimde güzel olanı değil, eylemde güzelliği açık eder… Ama eylemde güzelliğin sonuçta surette de güzelliğe neden olduğu ve özneyi cazibeli kıldığına da tanık olunur.

Bu ahlak belirimleri üzerinden insan, sonuçta varoluşuna ve yaşama ahlak ile anlam katarken, özne olarak ne için olduğunuda açık eder. Çünkü yeterlilikleri zemininde insan, ahlakta kendini gerçekleştirirken kendinde hazır olan Rabbini de tutum ve davranışlarında beliren esma tezahüründe açık eder. Kendini gerçekleştirmek, ne için olduğunu bulmak ve sonuçta insan olmak ahlak zemininde kendini bulmak olur. Ahlak, insan olmanın zorunlu koşuludur. Bundan olsa gerek ki Hazreti Resul -mademki böyledir- "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın" demektedir.

Demem o ki tinde estetik, etik olmak ile edinilecek olandır. Tinde etik ise tinde estetik olanda gerçekleşecektir/ gerçekleşir.

Ahlak açısından bakıldığında bireysel olarak vicdan, yapısal olarak hukuk öteki ile kendini bulmanın gereğidir. İnsan biyolojik sebep-gerekçeleri doğrultusunda tekbencidir. Tekbenciliği ise öteki ile edindiği ahlak beliriminde hukuksal zemini olan kolektif bilinç ediniminde aşar. Hukuk, ahlak ve kolektif bilinç ile insan tekbenciliği kendinde ötelemek zorunda kalırken, insan olma sınırlarını da edinmiş olur.

Böyle olsa da insanı erdemlerde görürüz. İnsan erdemlerde yaşadığı anda tekbenci-liğini, ötekinin hukukunu öncelikli tutması üzeri tinde nedenini hakkı ile ereğinde yaşamış olarak gerçekleştirmiş olur. Bu durumda insanın erdemli edimleri üzerinden en yalın biçimde görünen aslı olan Allah'tır.

Erdemler, ideaların insani ilişkilerde ötekinin hukukuna bağlı olarak öncelikli tutulması üzeri idealize edilmesi ile görünüş bulurlar. Feragat edebilme iradesi ve fedakârlığın duygusunda niyete bağlı olarak

yaşanması ile insan tininde yerini alırlar. Nefsi emmarenin tekbenci karakteri düşünüldüğünde erdemli yaşamak yiğit, mücadeleci olmayı gerekli kılar. Bundan olsa gerek ki tasavvufta fütüvvet mertebesi olarak yiğitlik, erdemlerde latifleşmenin, ötekini yok saymadan öteki için de olabilmenin gereği olarak sufilerin terbiye biçimini belirli kılmıştır.

Nefsi emareden yana hürlük: Nefsi emmarenin haz, arzu ve menfaat belirimlerinden, helalleri gözeterek edinilen hürlüktür. Vicdan ise nefsi emmareden yana ötekinin hukukunun gözetilmesi ile özgürlüğün kapısını aralar. İnsanın nefsi emmaresini tanıması, ötekinin de nefsi emmaresini tanımasını gerekli kılar. Çünkü nefsi emmarenin tabiatı genel olarak herkeste aynıdır. Kendi için kılmak, bencillik, kurnazlık, korkaklık, dayanaklarının çokluğu ve kuvvetine göre bencilliğe bağlı cesaret, öfke, çıkarları için zalim olabilmek vb. ahlak belirimleri onda görülendir.

Ötekinin nefsi emmaresini kendi nefsi emmaresi ile bilen insan, ötekinin hukukunu gözetirken, nefsi emmareye aşkın yaşamı da edinir… Böyle olsa da nefsi emmarenin genel ahlakına göre ötekini tanıyan insan, ötekinin güvenilmez olduğunun bilincinde de olarak temkinli olmak zorundadır. Bu da özgürlüğünü kısıtlayacak olay ve olgular ile karşı karşıya kalmamak için gereklidir.

Bir nesnenin nedenine bağlı olarak varoluşu ve kullanılması erdem değildir. Bir nesnenin ilkelere bağlı olarak ötekinin faydasına kılınması erdemi görünür kılar. Erdemler nesnel değil, özneldirler ve öznel olarak ilkeli edimlerde görünüş bulurlar. Din fedakârlık, yiğitlik ve nefsi emmare ile cihad etmenin ruhu/ duygusu üzeri biçim kazanır. Allah için olanları kendi nefsine mal etmeden, tekbenci oluşa aşkın yaşamayı önceler.

Dinde insandan istenen de erdemler üzeri tininde kendiliğin inşa edilmesidir. Erdemlerde tekbencilik ilkenin ereğinde yaşanması ile aşılmış olarak tinde -dinde- yerini rızaya ve bizliğe bırakır. Fedakârlık, ilkelerin gerçekleşme prensibidir. Her ilke, fedakârlıkta karşılık beklemeksizin gerçekleştiğinde ise erdemler olarak görünüş bulurlar ve erdemler, beşerlikten terfi ederek insan olabilmenin değer belirimleri olur iken Allah'ı yaşamanın da rahmeti olurlar.

İnsan âdem olarak dünyaya gelir, rab ve mürebbi sıfatları arasında bilginin yaşamsal olarak idealize edildiği ahlakta terbiye edilirken insan olmayı bulur. Rabbi ve mürebbisi olan ile terbiyesini bulmayan, nedeni olan Allah'ı hakkı ile yaşamaktan öte, insan değildir. İnsan olmak insan ile ilişkilerinde ahlaklı olmayı gözetir iken terbiye olmak ile mümkün olur. Bu durumda ahlak hem ilkeye bağlı insan olmanın nasıl olduğunun belirimidir hem de ilkelere bağlı değer belirimleri ile varoluşu tinsel düzeyde anlam ve değerinde yaşamaya nedendir.

*

Yaratışta önemli olan bir evre ise doğa zemininden ahlak ile tinsel oluşa yükselişe olanak edinilmesidir. Bu noktada insan kendine yükselir. Kendi varsa var olanları yaşamaktadır ama ahlak söz konusu olduğunda olanları, kendiliğe nesne edinilenleri yaşamaya aşkın kendiliğini yaşamak söz konusu olur.

Kendilik, ahlaki duygularda -ilkeyi yaşamanın duygularında- nesnelliğe aşkın kendi oluşta tadılır. Duyular ve hazlar ile nesnelerini tadan, deneyimleyen için ise ilkeli oluş düzeyinde ahlak, kendiliğe açılan kapıdır. İlkeyi yaşama düzeyinde ahlak, kendiliğini zevk etmenin, tatmanın gereği olarak bulunur. Bu durumda her şeyi kendi ile var bilme, kendi tekbenciliğine mal ederek varoluşunu bulmakta

görülecek olan ahlak biçiminde ise nesnelerinin gölgesi altında kendiliğe yitik, dış dünya belirimlerinde kaybolmak söz konusu olur.

Hakikat söz konusu olduğunda, Mutlak Öznenin/ Allah'ın kendini görünüşe taşıdığı hak ve had belirimlerine göre ahlak sahibi olduğudur. Olan bitende olanların da Hakk'tan olduğu bilinci ile kendi hak ve had belirimlerinde istidadı kadarı ile Hakk'ı yaşadığının bilincini edinir/ edinmesi de gerekir.

Her şey Hakk'tan ise hak belirimlerimize göre haddimizi bilmek, tinde erdemlere bağlı olarak Allah'a, tanrısal oluşa yükselmenin gereğidir. Hakkaniyet ilkesi gereği ötekinin hukukuna bağlı olarak ahlak edinmek de tekbenciliği aşmanın gereğidir.

***

Allah için yaratım, kendi potansiyellerini keşfetmenin heyecanı ile başlar… Kendi için kıldıklarının değer niteliği kazanması ile devam eder. Bu nedenle Allah için, anlam bulmaktan öte, var ettikleri ile değerler dünyasında yaşamak öncelenendir. Emek ve içerik, niyet yüklenmiş olarak değer belirimli anlam kazanılmasını da kaçınılmaz kılar.

Yaratım her ne kadar yasa ve ilkeler ile gerçekleşse de sonuçta anlam-değer bağlamında değerler edinimi ve değerler sonucunda ahlak edinimi üzerinden değerler dünyasında kendini tinde inşa etmeye döner. Böylece tinsel düzeyde varoluş, öz olan kendiliğin, ahlak edinimli olarak değer belirimli inşasında vücud bulmak anlamını taşır. Karakter ve kimlik düzeyinde bu durum, en yüksek formasyonunda gerçekleşir. Yarattıkları ile ortak gerçeklikte hitap, muhatab belirimlerine göre karakterin ve kimlik düzeyinde ifade edilmesi ahlaki bir görünüş biçimi olarak ötekinin var kılınışı ile olanaklı kılınır. Böylece tinsel oluşta, varoluş bulmak ahlak belirimli olarak kendiliğin vücud bulması anlamını taşır.

Kendiliği tinde özgünce ve ilkelerine bağlı olarak yasalar zemininde sınırsızca halk etmek Allah'ta gerçekleşendir. Yaratım nesneleri de erekte karakter ve kimlik belirimli olarak vücud bulmanın gereği nedeni ile Allah için olmanın sonucunda Allah'ı Malik-ül Mülk kılar. Bu esma ile anlaşılması gereken ise O'nun değer kıldıkları ile kendine, hâkim olduğu bir dünya kurduğudur. Bu dünya içinde değer biçimsel olarak ahlak biçimsel olunması nedeni ile her var olanın da değere bağlı ahlak biçimsel olarak anlam kazanması söz konusu olur. Bu nedenledir ki özellikle İslam tasavvuf anlayışı ile bakıldığında; her varoluş belirimi anlam ve değer yüklü olarak tanrısal olanın görünüşe taşınmasının temsili niteliğindedir. Bu nedenledir ki temsiller dünyasında yaşanır. Temsiller dünyasında da tanrısal olanı hak

edilmiş gerçeklik olarak yaşamak ve ilkeyi hakiki olarak duygusunda hak etmiş olarak yaşamak ile Tanrı'ya ermek için de insanın terbiyesi şart koşulur.

Kur'an referansı ile rahmeti kendi nefsine (varoluşun ortak gerçeklilikte mümkün olması uslamlaması ve merhamet, sevgi vb. duygu belirimleri sebebiyle) farz/ zorunlu kılmış bir Tanrıdan bahsetmekte isek Tanrı'nın ahlak sahibi olduğuna tanık oluruz. İktidar sahibi olarak rahmetin öncelendiği bir ahlakta ise yok etmek veya kötülük değil, var etmek ve hayır öncelenendir. Doğada görülmesi gereken de budur. Tarih te görülmesi gereken ise diyalektik ilerleme ve gelişimde iyileştirme ilkesi ile her daim rahmetin öncelendiğidir. Vicdan ile öznelde rahmet öncelenirken de rahmeti kendisine farz kılan Tanrı'ya her alanda bu ayeti ile tanık olabileceğimizi görürüz.

Elbetteki kötülük bir olgu olarak yerindeliğini tarih olgusal olarak korur. Diyalektikte görünüş bulmak, olması gerekenin deneyimini, idrakini edinmek, iyi ve kötü arasında seçim yapabilme bilinci gösterebilmek, hak olanın batıl üzerinden görünüş bulması, zorluklar karşısında kendiliğin gerçekleştirilmesi fırsatının edinilmesi, kendiliğini keşfetmenin aracı kılınması vb. birçok nedenden dolayı kötülük gerekli kılınmıştır. Rahmetin öncelenmesi sebebiyle de amaç edinilen değil, araç kılınan olarak görülmesi gerekendir. Tekbenci oluşun sonucu olarak kötülük görülmekte ise tekbenci ahlaka aşkın olarak da rahmet ahlakı tanrısal olanı yaşamak ile Tanrı'ya ermek için gerekli olur.

Kötülük amaç değil, araç olduğu içindir ki sonuçtan getirileri ile insana kazandırdıklarından bakıldığında öncelenmemesi şartı ile yerinde ve gerekli oluşunda hikmeti ile görülmesi gerekendir. Böyle olsa da acı deneyimlerin nedeni olarak kötülük, olması gerekenlerin işaretçisi olarak ahlaki düzeyde olgunlaşmanın bir gereğidir. Tasavvuf ehline

göre ise herşey ilk kaynağından rahmet olarak gelir. Bu nedenledir ki kötülük denilen rahmete ve hakikate duyarsız ve kör kılandır. Böyle olmak ile beraber kötü bilineni kötü değil de hayır üzeri bilmek ve hayır ile savmakla Tanrı ile buluşmak, ahlaki bir yöntem olarak tercih edilmiştir. Sonuçta ise karşı karşıya kalınan nasıl karşılandı ise öylesi muamele görüleceği de kıssas/ karma gereği tanık olunacak olandır. "Sizler merhamet ediniz ki göktekilerde size merhamet etsin" vb. ayetler ile bu zaten anlamlı kılınmıştır.

*

Ahlakı sadece seçimler üzeri edinilen tavırlar -tutum ve davranışlar- anlamında tanımlamak, eksik yaklaşımlı olarak ahlakın anlamlı kılınmaya çalışılması olur. Ontolojik olarak ahlak, varlıksal bütünlüğünde şeyi kendi kılan özelliklerinde bulunuşudur. Nesnel olgusal -yaratım belirimine göre formasyon düzeyinde ahlak, nesnel olgusal düzeyde olguyu olgu kılan şeylerinin tamamı ile ilişkilerinde uyum, biçimde bütünlük, amaçta tutarlılık göstermesinin kıvamda -donanımda- belirimidir. Buna bağlı olarak öznellikte fıtri olarak yüklenilen ilke düzeyinde ahlak, potansiyellerin gerçekleşme erkinin irade eğilimleri olarak belirmesi sonucunda, karakter (meşrebi) ve kişilik (mizaç) formasyon belirimlerinde tutum ve davranışlarda görünüş bulmasıdır. Böyle olmak ile beraber ahlak, iradenin ilişkilerde hak ve had belirimleri üzeri eylemde seçimler ile formasyon bulunulması ile -güzel veya kötü diyebileceğimiz nitelikte- görünüş bulmasıdır.

Ahlakı güzel veya kötü kılan ise hak ve hakikaten, niyet, seçim ve eylemlerin uzak kılıp kılmamasıdır. Evrenseline örtük, ilkenin şuuruna ve duygusuna gafil kılan her ahlak belirimi kötüdür. Böylesi ahlak, tekbenci olunması sebebiyle genelin iyiliği için niyet, seçim ve eylemlerde bulunmaktan yoksunluk içerir. Toplum ve bireysel

düzeyde parçalanmışlığa sebep sonuçlar gösterir. Güzel ahlak ise hak ve hakikate dair yakın kılan niyet, seçim ve eylemlerimiz sonucunda, toplumsal ve bireysel düzeyde bütünlük oluşturan sonuçlarda görünüş bulur. Hak ve hakikate, ilkenin asli olarak duygusunda yaşanması sebebiyle yakin kılar iken tekbenciliğin fedakârlıklar ile aşılmasında görünüş bulur.

Güzel ahlak belirimi bağlamında ahlak, ilişkilerin belirleyici ilkesidir. İlişkilerde tamamlayıcı ve var etmeye yönelik olarak görünüş bulur; vicdanda bireysel olarak ilkelerin galip gelişi ile tesis edilir ve toplumsal ilişkilerde hak ve had belirimlerinin görünüş bulması ile hukuki olarak yasa ile tesis edilmeye çalışılan, ceza ile şartlandırılandır. Toplumsal ilişkilerde meşru yaşam alanın belirli olması, sürekli ve sürdürebilir bir toplumsal yaşamın gerçekleşmesi ayrıca öngörülü bir gelecek - selamet- adına ahlak, olması gereken gereklilik olarak görünüş bulur. Bu bağlamda hiçbir insan, toplum içerisinde gerçekleşen insani ilişkilerinde ortak gerçeklilikte varoluşunu bulur iken insan olma ereğinden uzaklaşmamak için eylemlerinde sınırsız bir özgürlüğe sahip değildir/ olamaz.

Genel anlamda ahlak, fıtrat ile gelen ve seçimler sonucunda alışkanlıkların huy olarak edinilen olarak görünüş bulur. Değer edinimleri ve değer nesneleri üzerinden amaca bağlı tutum ve davranışlarda formasyon kazanır. Sonradan edinilen olmaktan daha çok doğuştan gelenin üzerine inşa edilendir. İradeye bağlı belirimi ile ilişkilerin belirleyicisi ve ilişkinin gerçeği olan ortak gerçeklilikte varoluşun temel ilkesidir. Bu bağlamda ahlak bireyselliğe, tekbenciliğe indirgenemeyecek kadar ilişkilerde ötekisi ile açık olandır ayrıca erek belirimlerine göre sonuçta edinilen değil de biçim kazanandır.

Erek belirimine göre değer edinimi doğrultusunda ilişkiler belirli kılınır iken ahlakın görünüş bulduğundan da bahsetmekteysek; ahlak, fıtri

belirimler zemininde ereğe göre biçim kazanır. Ceza düzeyinde sonuç ise ahlakı zorunlu kılar iken olası sonuçlara göre yaşamak kaçınılmaz olduğunda ahlak, insanın tinde varoluşsal olarak kaderi olur. Ahlak fevri olarak haz, arzu ve menfaat düzeyinde keyfiyete bağlı biçimlenmekten öte, evrensellerin erdemler/ faziletler düzeyinde yaşama taşınmasında, beşerin insan olarak nitelendiği kritik edilmesinin referansı olur. Vicdanda kendilik kontrolü ile fıtratla gelen ahlakın bireysel düzeyde inşası sağlanır iken toplumda ilişkilerin hukukla kontrolü sonucunda etik düzeyde ahlak tesis edilir. Ahlak insanın fıtraten zorunlu kılındığı, yaşamsal -varoluşsal- olarak da ilişkilerde gerekli kılınmış olandır/ aranması gerekendir.

Allah'ın dünyasında Allah gibi yaşamadan Allah ile buluşmanın, O'na ermenin mümkün olmayacağını da bu bağlamda bilmek gerekir. Ahlak, Allah ile ilkesel düzeyde eylemde buluşmanın ve eylemin/ gerçekleşenin ilkesine göre oluşan hakiki duygusunda Allah'a ermenin gereğidir. "Allah'ın sıfatları ile sıfatlanın, ahlakı ile ahlaklanın" hadisi şerifinde de bu anlamlı kılınır.

Bu durumda Cenabı Allah'ın esması ile ahlak sahibi olmak olması gerekendir. Esma baki olan zatın -şahsın tinde, eylem belirimleri ile değer yargısal olarak sıfat ve ahlaki düzeyde görünüş veçheleridir. Esma ile nesneye aşkın olana tanık olunur. Esma ahlak düzeyinde idealize edildiğinde ise nesnesine aşkınsal olarak da tinde tanrısal olanı yaşamaya yükseltir.

*

Beşeriyetten ileri üst bir ahlak beliriminde olunacak ise tekbenci nefsi emmareyi zapturapt altında bastırmak değil de terbiye etmek olması gerekendir. Bu da dinde tenzihi gerekli kılar. Bilgi bilimsel düzlemde

tenzih konusuna bakıldığında Allah'ta olmayanı Allah'a yakıştırmamak anlamına gelse de tenzih, Allah'ı hangi sıfatları ile nasıl bilmemiz gerektiğinin anlamını taşır. Tenzih, dinde kulun kendisine uygulanan terbiye yöntemi olarak görülür. Allah zatında kendi ile kaim, başkası olmayan arı varlık olarak mutlak şahıs olduğu için; sıfatlar ve esmalar şahsının belirimi olarak tek ve evrensel oldukları için; amaca bağlı işlerinde rahmet üzeri bulunduğu için Kuddüs esması gereği tenzih edilemeyecek olandır. Bu nedenle hak/ gerçek olan ile zandan ve kötü ahlaktan kendini tenzih etmesi gereken kuldur. Kul kendini öz varlığına uzak kılan, nefsi emmaresinin tutum ve davranışlardan terbiye ettiğinde, zanlardan kurtulup gerçek olan ile bakışımda bulunduğunda tenzihte bulunmuş olarak kendi olana erer. Böylece tenzih edilmesi gerekenin Allah değil,-varsaydıklarından yana tenzih edilmesi gereken- kendisi olduğunun bilincinide edinmeye yol bulur. Tenzih konusunu anlayabilmek adına: "kulum sen varsan Ben yokum, Ben varsam sen yoksun" hadisi kutsisini örnek verebiliriz.

Tanrı'nın yarattıkları ile aynı değil ama ayrı da değil oluşta bir olduğu düşünüldüğünde, Tanrı vardır ki ahlaktan bahsetmekteyizdir. İyi-kötü, yanlış-doğru gibi ahlaki belirimler diyalektik oluşta hem görünüşe gelmenin hem de rahmet olarak ahlak gözetilir iken ilerlemenin, gelişimin olanaklı kılınması için gereklidir. Ahlaka bilgibilimsel düzlemde ontolojik düzeyde varoluştan bakıldığında tanrısal olan yani tümel, evrensel, zamansız olanlar ile yaşanmakta olan olarak görülür. Tanrı'ya tanrısal olan ile yükselmenin de gereğidir.

*

İnsanın imanla idealinde bulduğu, Allah'ı erdemler ile ahlak beliriminde yaşamasıdır. Rabbi olarak kendi üzerinde -hakkı olan- ve

her şey üzerinden -had belirimlerinde- bulduğu Allah'a göre kendini gerçekleştirmesidir. "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın, sıfatları ile sıfatlanın" hadisi şerifi de buna işaret eder. Nedeni olanı ideali olarak ereğine alan insan için son olan, idealinde olan ile kendini gerçekleştirmesidir ki bu da insanı İslam kılar. Son din demek; evvel olanın ideal olan olarak sonda yaşanması ile kendisine taşınılması anlamına gelir. Bu doğrultuda dinini ikmal eden dindardır, ikmal etmeyene ise dini-dardır. İslam'da insan olmanın ön şartı ahlak sahibi olmak ve ilim öğrenmektir. Hak ve hakikat bilgisine göre yaşamaktır.

Dine, özne/ öznel bilimsel olarak bilim gözlüğünden bakarsak eğer; sonuçlara göre ilkelerin yaşamsal izlekler olarak gerekli olmaları sebebiyle idealize edildiklerinden hareket ile dini okumakta yarar vardır. İlkeler amaca bağlı olarak değer beliriminde idealize edildiklerinde ise ahlak kaçınılmaz olarak dinde belirleyicidir. Din ilkelerin tinsel gerekçeler olarak olması gereken olmaları nedeni ile idealize etmenin bilimidir… Ve bu bilimde; Allah'a iman etme veya etmemeye bağlı olarak -ahlak belirimlerine göre sınıflandırılan karakter ve kimlik belirimlerine tanık olunur/ olunması da gerekir.

Ahlak ise tinsel gerekçeler olarak ilkelerin, öteki ile yaşanmakta ise -olması gerekenler oldukları için- değer belirimi olmaları üzerinden görülen, dinin yan bir bilimidir. Sonuçtan hareket ile bakıldığında, tinde gerekçeler -gereklilikler- olarak ilkeler, din ve ahlak ikilisini zorunlu kılar. Dinde ve ahlakta işleyen mantık biçimi ise sibernetik mantık belirimidir… Ki dine, pozitivizmin düz mantığı ile bakılamaz. Nedenlerin sonuçtan hareket ile belirlendiği sibernetik mantık ile din ve ahlakı bilimsel çizgide doğru bir biçimde okuyabiliriz.

Zaten ilkeler için kullandığımız gereklidirler kavramı ile de bunun rahat bir biçimde anlaşılır olması gerekir. Çünkü gereklilik, sonuçtan hareket ile nedenlerin belirli olduğu ve değer belirimini de açık eden

kavramdır. Sibernetik düşünme biçimi de gerekli olanlar -olması gereken/ gerekenler- ile yapısallık kazanır. Sonuçta olan, gerekli olana bağlı olarak gerçekleşirken, nedenin ne için olduğunu da gösterir.

Din ve ahlakı, gerekli olanlar ile işlediğinizde, değerler biliminin nedensel olarak zemin ve ereksel olarak da üst kolları oldukları görülecektir. Bir daha söylersek eğer; nedenlere bağlı edinilen – bulunan- anlamlar, amaca bağlı gerekli oldukları - öncelendikleri ölçüde değerler olarak yaşamda yerlerini alırlar. Bu da değerler biliminin oturduğu zemindir.

*

Değerler, insanın insan olarak nitelenmesinin belirleyicisi olan tinsel öğeleridir. Karakter edinimi ve ahlak edinimi, değerler bağıntısında işlenmesi gereken konulardır. Bir milletin mitleri de kültürel nesneleri olarak hangi ortak ilkelere göre karakter edinileceğinin belirimlerine haizdirler. Kültürde karakter, mitin gölgesinde şekillenir iken kültürel doğumun da nedenidir. Değerler toplumda, bilinçdışı kılınanlar ile ahlak belirimi olduğunda, düzenin ve ilişkilerin ilkelere göre biçimlenmesini sağlar.

Mitler ile kimlik belirimleri üzerinden tesis edilen ise ortak ahlaki değerlerdir, vicdandır, ahlaktır, aynı varlık görüşünde buluşmaktır. Bu bağlamda mitler, karakter ve kimlik belirimlerine göre hükümleri, düşünceye veya değerler yaşantısına zemin olacak formasyonda barındırır. Ahlak biçimsel içerikte mesajları ile değerleri yeni nesillere aktarmanın da gereğidir. Usun ilkeleri içeren değer yargılarına göre işlevsel olması ile vicdan melekesi olarak formasyon kazanması için de önem taşırlar. Mitler, adaleti usta vicdan formasyonunda tesis etmenin önemli ayrıntılarıdır. İlkeleri değerler olarak içeren mitleri

olmayan toplumların, vicdanlı olmaktan, insani değerlere duyarlı olmaktan yana sıkıntıları olur/ vardır.

Genel anlamı ile dinde değerler de mitler ile canlı tutulur iken din etiğinin sınırlarını belirli kılmış ve idealde ahlak olarak edinilmesi gerekendir; Dinde etik, Tanrı hakikatine -öz kendiliğe- dayalı edinilen dini değerlerin, ortak bilinç düzeyinde ilişkileri belirli kıldığı yaşam biçiminde görünüş bulur. Dinde estetik ise bireysel düzeyde idealinde gerçekleşmesi gereken -güzel- ahlak ve toplumsal düzeyde de ritüellerin uygulanış biçiminde kazanılması gerekendir.

Dinde amaca/ niyete bağlı yapılmış olan edimlere (amellere), niyete bağlı olarak yargıda bulunmak söz konusu olandır. Din etiğini belirli kılan bir olgu da niyete göre ameller değer kazanır iken niyete göre edimlerin değerlendirilmesidir. Dinde ahlak, niyete göre eylemin, edimin değer kılınması ile erekbilimsel olarak edinilendir.

Toplum, ortak amaca bağlı olarak ortak iradede, öteki -insan- ile insan olabilmenin gereğinden dolayı bütünlenmektir. Bir toplumda da evrensel değerler; eğitim (değerlerin ilişkilerde talim edilmesi/ deneyimlenmesi) ve mitler ile miras bırakılır. Toplumsal yapısallıkta baskın gelmesine sebep hukuk ile kolektif bilinç edinildiğinde de etik olunması sonucunda yargısal belirimlere göre ahlaklı olmak zorunlu kılınır.

Hukuk bir nevi eylemlerin kritik edildiği ahlak bilimi olarak toplumsal sınıflanmayı, sonuç belirimlerine göre değer yargısal olarak biçimler. Edimlerine bağlı olarak insanın edimlerinden sorumlu kılınması hukuk ile olanaklı kılındığında ahlak sadece fıtri ve vicdani olarak edinilen değil, hukuk ile de şartlandırılan olarak kabullenilmesi gereken olur. Hukuk düzleminde ahlaki düzeyde kötü, iyi, suçlu, suçsuz vb.

sınıflandırılmak ise insanın yetişkin insan olabilmesinin gereği olarak sonuçta belirir.

Ahlak fıtri ve bireysel olduğu kadar, hukukun yargısallığı sonucunda ortak bilinçte edinilendir. Bu bağlamda toplumsal sınıflandırma, ortak ve evrensel hukukun yargısal belirimleri sonucunda -insan olmanın gereği olarak- ahlaklı olmaya göre gerçekleşir/ gerçekleşmesi de gerekir. Hukukta yargısal olan, erekte yaşanması gerekeni belirli kılar iken yasa ile ahlaklı olmanın gerekliliği de açık edilir. Toplumsal yapısallıkta ortak ve evrensel hukuk, kurumsal düzeyde yapısal ve işlevsel kılındıktan sonra amaç değil, çıta olarak amaçların hangi çizgilerde gerçekleşmesi gerektiğinin belirimidir.

Hukuk; toplumsal yaşamda bireyin vicdan sesi olarak doğar; yaşam ilişkilerinde öteki ile görünen hak-had belirimleri doğrultusunda edinilen ahlak çerçevesinde eğitim olarak içselleştirilen ve ortak toplumsal bilince neden olandır. Kültürde değer yargıları ile töre olarak uygulanan ve devlet erkinde ise kurumsal olarak tesis edilmesi gerekendir… Ki evrensel normları ile öznel değer yargılarından bağımsız olarak adaletin tesisine olanak oluşabilsin.

Toplumlarda özellikle değer belirimlerine dikkat etmek gerekir. İnsanı biyolojik gerekçeleri sebebiyle nesnelliğe sürükleyecek meta değerler edinmek elbette ki olması gerekendir… Ama tinde değerlere insanı örtmeyecek biçimde kurallar ile ötekinin mahremiyetine saygı duyacak bir biçimde, hayâ duygusunu yitirmeden güzel ahlak kuralları da edinmek gerekir.

Güzel ahlak, öteki ile ilişkilerde erdemler ile edinilendir. Erdemler eğitim bağlamında toplumsal hukukun bağlayıcı çizgileridir -çizgileri de olması gerekir. Erdemlerden yoksun bir toplumsal yaşamda kurumsal düzeyde yapısal kılınmış hukuk,-erdemler olmasa da- ahlaki

normlara geri dönmenin gereğidir… Ama kurumsal düzeyde hukukta karşılığı olmayan veya karşılığını yitirmiş olan ahlaki normların yokluğundan bahsetmekteysek; hukuk, insan olarak ehilleşmenin sınırlarını belirli kılsa da insani olarak ehlileşmekten yoksun bırakabilir. Bu durumda hukuk, insan eğitimi gerekçesinde tek ayaklı kalır.

Bilinmesi gereken ise toplumsal bilincin; hak-had belirimleri zemininde edinilen ortak anlam ve değerlere göre yapılanmış olan, yazı ile hükme bağlanmamış ama vicdan ile ahlakta hükme bağlanmış hukuki bir niteliği olduğudur. Sevgi olmasa da ötekine hoşgörü, rıza, tevazu, edep, hayâ, özveri vb. ile yaklaşmak ve ilişkilerini güzel ahlak seviyesinde tutmak kalplerde hukukun tesis edilmesi olur.

Toplum yapısallığında hukuk ne kadar gerekli ise kalplerde –bilinçte hukuk da bir o kadar insan tini adına gereklidir… Ki insan, Allah katı olan kendiliğinde Rabbine örtünmüş olmadan Rabbi ile kendini bulmaya da yol edinmiş olsun. Rabbinin güzel ahlakı ile hak-had belirimlerine tinde meşru zemin edinmiş olarak kendini gerçekleştirmiş olsun. Böylece ahretinde/ akıbetinde de kendisini, ceza hükmü ile sınırlı kılınmayacağı özgürlükte gerçekleştirmiş olsun.

Bu bağlamda hukuk, nedenlere bağlı gerekçeleri ile adalet ilkesine bağlı olarak normları olan -pozitif hukuk- olmaktan daha çok akıbete göre gerekçelenerek hakkaniyet ilkesi ve ceza yaptırımlarına bağlı olarak insan eğitimindeki -ehilleşme ve ehlileşmedeki rolünün önemi ile ahlaki normlar da edinmelidir. Bu durumda içeriğini, toplumsal değerlerden yoksunlaştıran olmaktan daha çok toplumsal değerleri pekinleştirmesi ile bulan bir hukuk söz konusu olandır.

Evrensel olması gereken toplumsal değerler -aile, emek, güzel ahlak vb.-; bir toplumun sağlıklı nesiller yetiştirmesi ve yaşama ortak

değerler ile tutunmaya sebep toplum bilincinin oluşturulması adına önemlidir. Bu durumda hukuk olması gerekenini, toplumun sürekliliği ve sürdürebilirliği için olan gerekçeli yasalardan farklı olarak ahlaki normlarda da bulmalıdır. Böylece hukuk; içeriği, evrensel değerlerden yana boşaltılmış bir toplum olmaktan kurtulabilmenin de adresi olur.

Hukuk, anlam ve değerlerin meşruiyet zeminidir. Tine -güzel ahlaka bağlı olarak vicdanlarda meşru kabul edilmeyenin ise hukuksal açıdan meşruluğu sorgulanması gerekendir.

Hukuk tarihsel sürecinde; insanın nefsi emmaresinin -biyolojik sebep ve gerekçelerinin- dışa yönelik eğilimleri üzerinden nesnesi ile edindiği kazanımları sonucunda, öteki ile olan ilişkileri doğrultusunda beliren, insanın fıtri çeşitliliği ve zaman içinde değişken olan koşul-ihtiyaç-talep-beklenti belirimlerine göre farklı formasyonlar kazanan bir olgusallığa sahiptir. Hukuk, insanın dışa yönelik olmasının ve nesnelerine bağlı olarak kendini gerçekleştirme erkinin -iradenin sınırlandırılması gerektiğinin akli olan görüngüsüdür. Toplumsal yaşamın gerekçeleri doğrultusunda da tarihsel sürecinde gelişim bulur.

Doğal gerekçeler, ahlaki gerekçeler, kültürel gerekçeler, erk belirimi olan yönetim biçimlerine ait gerekçeler, yurttaşlık haklarına ait gerekçeler, birey hak ve özgürlüklerine dair gerekçeler, emek ve kazanımına dair gerekçeler vb. belirimleri ile hukuk; tarihsel sürecinde gelişim kazanır iken olgusallığında bölümlere ayrılmıştır… Ve ideaların/ ilkelerin/ zamansızların, yaşamda/ zamanda görünüş bulmasının izleği olarak nedenlerden ve sonuçtan hareketle gerekçelendirdikleri ile insan yaşamının kaçınılmazı olmuştur.

Toplumsal ortak akıl, her ne kadar varlık görüşü ile biçim kazansa da değerler ile belirleyici olan ahlaki belirimlere haiz pratik akıl

belirimidir. Hukuk zemininde nesnel kılınmış olan, olması gereken akıldır. Toplumsal akılda ortak değerler, ortak ahlak anlayışı, ahlaki yaşam biçimi ve bu doğrultuda da ortak karakter belirimlerine toplumsal yaşamın ana taşları olmaları sebebiyle dikkat etmek gerekir.

Toplumda ortak değerler ve tabular, bütünlüğe neden buluşma nesneleridir. Her toplumun kutsalları/ dokunulmazları, diğer toplumlardan ayrıştığı yönleridir. Toplumların ortak değer nesneleri her ne kadar birliktelikleri adına önemli olsa da toplumsal ortak birliği sağlayan ilişkilerin sonucunda görünür olan menfaatlerdir… Ama menfaatlerden daha da önemlisi; ortak ahlak ve ortak hukuk ile ilişkilerin bir düzen içinde güvenliğin sağlanması ile toplumsal yaşamda istikrarın yakalanmasıdır.

İlişkilerde düzenin sağlanmadığı ve nedensel-ereksel düzeylerde istikrarın yakalanmadığı her toplumsal yapıda çatlaklar görünmeye başlar. Her çatlak, hak taleplerinin veya had bildirimlerinin aşırı biçimde seslendirilmesi ile görünüş bulur. Bu durumda toplumsallığın gereği olan bütün ilişkilerin, evrensel hukuk çatısı altında düzenlenmesi ve ilişkilerde kazanımlar edinilmesi toplumsal yaşamın istikrar kazanması adına önemlidir.

Allah ve din, inancın nesnesi ise koşul ve ihtiyaçlar karşısında kullanılabilir olan değerlerdir. Kimi durumda ise kültürel olan değer durumları karşısında değişmez sabitelerle nitelenmeleri sonucunda kendiliğin gerçekleştirilmesini sınırlar ve gelişimin/ ilerlemenin önünde engel olarak durur. Düalist olarak neden Allah ve dini ile varılacak olan en yetkin durum, ahlakı ve erdemleri kültürde canlı tutmaktan öte değildir. Bu bağlamda din, her ne kadar kişilik, karakter gelişimi ve kültürel bağlamda kimlik nesnesi olarak ortak bir değer

olması ile toplumsal bütünlüğün elde edilmesi ve korunması adına önemli olsa da idealinde olandan uzak, ifrat ve tefrit düzeyinde beliren değer ve değer dizgelerinde görülür/ görülebilir.

Din, ilkelerin eylemde vücud bulması gereken olgudur. İlkeler evrenseldir ve tinsel düzeyde irade erki olarak potansiyellerdir. Vicdanın oluşmasına sebep iken seçimlerde, ideal belirimleri ile yapılması gerekenler olarak görünüş bulurlar. Ortak ilişkilerde, ilişkilerin sürdürebilirliği -tutarlılığı- adına gerekli olan erektirler; eylemde gerçekleşmesi gereken -öncelenmesi gereken- öznel belirimdirler. Duygusunda hakiki olarak yaşanması gerekenlerdir. Usta anlam karşığı olmak ile beraber eylemde gerçekleşmesi olanaklı ve kurumsal düzeyde tesis edilebilir olması gerekenlerdir. Sonuçta ise eylemlerin kritik edildiği değer yargılarıdır; ahlakın belirleyicisidirler.

İnsanlaşmak, insan olmak ilkelere bağlı olarak terbiye olmaktır ki anlam-duygu-değer bağlamında öznel gerçeklikte kendiliğin -zamanda- gerçekleşmesinin formasyonları olarak görünüş bulurlar. Duygusunda ruhsaldırlar, eylemde iradenin formasyon kazanmış belirimidirler ve sonuçta öznenin öznellikte görünüşe gelmesinin tavırsal belirimidirler. Us onlar ile işlevsel olduğunda vicdan niteliği kazanır. Vicdanda ilkeler ile öz değer edinildiğinde irade ve eylemde ahlak yargı belirimleri olarak meşruiyet alanını belirli kılarlar ve kurumsal düzeyde yaşama geçirildiklerinde de ilke olarak kimlik kazanır iken toplumsal yaşamın ortak gerçeğidirler. Kültürde ve kurumsal düzeyde içerilmiş olduklarında, toplumsal yaşamın sürekliliği, sürdürebilirliği ve insan türünün devamlılığı için gerekliliği inkâr edilemez olanlardır.

İdealar ile amaca bağlı gerekçelerinde bilgiyi değer olarak işleyen bilinç yapısallığında sibernetik olarak nedenlerin kendi için

belirleniyor kılınmasına tanık olunur. Sibernetik bilinç işlevselliğinde bilme nesnesi, salt bilgi durumunda görülmekten farklı olarak üç zamanlı çalışan insan bilinç yapısallığında nedenleri amaca bağlı olarak belirli kılar. Usta idealar zemininde vicdanın tesis edilmesi ile de nesnel olanı bilmek değil, edimsel olanı kritik ederken de idealar, sadece bilmenin ön nedenleri değil, tekbenciliğe aşkın düzeyde güzel ahlak edinmenin de ön nedenleri olurlar. Toplumsal ilişkilerde ise hak ve had belirimleri ile beraber değer yargıları olarak eylemler idealar ile kritik edilir iken insan güzel ahlak sahibi olmaya doğru zorlanır. Meşru olan ve cezası hak olan ile de ahlak cebri olan toplumsal kabul/ gereklilik olarak görünüş bulur.

İlkeler idea düzeyinde hem bilmenin zorlayıcı etkenleri olarak olması gerekenin yasasıdır hem yargı belirimleri olmaları ile ahlakın ve karakter belirimlerinin yasasıdır hem usun vicdan beliriminde görünüş bulmasının yasasıdır hem de ilişkilerde ortak gerçeklilikte varoluşun olmasa olmazı olan yasasıdır. Bunlara ek olarak sürdürülebilir ve sürekli bir toplumsal yaşamın hukuksal ilkeleri olarak kanun belirleyici olmaları ile eylemin yargısal düzeyde kritik edildiği yasadır. İlkeler, tinsel ve evrensel hukuk belirimi olan karma, ayrıca hukukun gereği ile öngörülü bir geleceğin gereği olarak test edilebilir olan doğrulukta yasa olduğuna tanık olunabilir/olandır.

*

Kültür, değişen ortak değerler doğrultusunda tarihsel çizgisinde değişimlere gebe iken değişmez yasa, mitler, ritüeller ve ananelerin değer oluşunda süreklilik göstermesi durumunda bengide zamansal oluşunu bulur. Kültür toplumsal ahlak belirimidir. Ortak ahlak belirimi olarak aidiyet ve sorumluluk yüklenilen değer alanıdır. Medeniyette ise kurumsal değişmezler üzeri değişen koşulları pragmatik olarak karşılamak süreklilik adına hayatidir. Medeniyette esas kurum olsa da

kültür zemininde inşa edilen her medeniyet için uygulamalarında insana uzanması hayatidir. Bu durumda kurumsal yapının ilkelerini evrensel kılmak mümkün olur. Dinden amaç edilen, kültürde aidiyet ve sorumluluk yüklenilmesi ve medeniyette de kurumsal çatı altında ilkelerin genele yaygın kılınması ile ilkelerin değer olarak miras bırakılmasıdır.

Kültür; mitler, ritüeller, yasa ve ananeler ile miras bırakılan değer iken medeniyet kurumlar ile canlı tutulduğu ve ilkenin zaaflara, fevri oluşa kurban verilmediği sürece genele yaygın kılınışı ile yarınlara değer olarak miras bırakılır. Her miras aidiyet duygusunda hissiyatı verilmesi ile sorumluluklarının yüklenilmesi sonucunda değer yargılarında duyarlılık kazanmış yeni nesillere aktarılır ve geleceğe uzanma fırsatı bulur.

Tarih göstermektedir ki gerçek ile kurulan kültür ve medeniyette karşılığı olan her yeni dünya daha iyi yaşanabilir bir dünyadır. Böyle olsa da zaaf ve menfaatler söz konusu olduğunda gerçek geride bırakılır iken daha iyi bir dünyada yaşanır olunsa da daha doğru yaşanacağı söz konusu olmaz. Medeniyet tarihi ile de bunu bilmekteyiz. Daha iyi bir dünyada yaşamak daha doğru yaşamak anlamına gelmez. Daha doğru yaşamak, güzel ahlak ve hukuk ile mümkün olur. Daha iyi bir dünya ve daha doğru yaşanabilir bir dünya ile gerçek, nesnel ve öznel yönü ile bütünlenir.

Bilim ile daha doğru bir dünya öncelenir, din ile de (din olarak Âdem'den Hatem'e İslam'ı kastetmekteyim) daha iyi bir dünyada yaşam öncelenir. Hazreti Resul'ün misyonu olan ahlakın tamamlanması ve hukukun öncelenmesi ile de anlamaktayız ki daha doğru ve iyi yaşanabilir bir dünya kurmak insanca yaşamak için dinde öncelenendir. İlim ve ahlak bu durumda başvurulması gerekenlerdir.

İslam, hukuk esaslarını kendinde içermesi ile evrensel olanı herkes için kılma hukukunu barındırır. Öznelde vicdan düzeyinde adaletin tesis edilmesi, ilkenin gerçekleştirilmesi ile ilkesinde Tanrı'ya teslim olmaya nedendir. Bu, iman eden için müslim olmanın şartıdır. İslam için teslimiyetin dini denildiğinde anlaşılması gereken de bir anlamı ile budur. Bu tanımdan, şekilciliğe değil, ilkeye öznel belirimlerinde teslim olmanın gerektiği anlaşılmalıdır. Bu bağlamda İslam, Tanrı hukukunu vicdanda bularak tesis edilmesidir. Ahlaki olarak ilkenin değer yargısında ve gerçekleşmesinde görünüş bulur. Ayrıca Tanrı katı olan mümin kulun kalbinde bu yönü ile kabul görmesinin gereğidir. "Allah katında din İslam'dır" denilirken de bunu anlamak yerinde olur.

*

Ahlak; iradeye ve değer yargısına göre beliren yönelimler, tutum ve davranışlarda -tavırsal oluşta- görünüş bulan, öznelliğin tinsel belirimidir. Fıtrata, fıtrata bağlı huylara, alışkanlıklara, değer alınan ve ideal görülenler doğrultusunda şekillenen yaşam biçimine göre birçok belirimlerine -biçimlerine- tanık olunur.

İdealar, gerçekleşme erkinde irade belirimi olarak öznelde formasyon kazanırlar. Toplumsal yaşam ve tarihsel oluşta gereklilikler olarak belirirler iken evrensel ortak değer yargıları olmalarıyla da içselleştirilmek zorunda kalınırlar. Böylece toplumsal yaşamda eylemin kritik edildiği değer yargıları olarak görünürler iken toplumsal düzeyde ahlakın görünüşünün de gereği olurlar. Alanlarda da alanın ilkesine bağlı tavırsal oluşun ve verilen ürünlerin kritik edildiği yargı belirimleridir. Toplumsal yaşamda ortak değer belirimlerine göre şekillenen ilişkilerin de kritik edildiği ilkelerdir. Öznelde vicdanın, genelde ise hukukun yargısal oluşunu belirli kılan ilkeler olarak tesis edilirler. Bu açılardan bakıldığında da ilişkilerde hak ve had belirimleri ile ahlakın belirleyenleri olan ilkelerdir.

İlkeler değer olarak yaşamı biçimlendirdiğinde ve toplumsal yaşam ilkeleri yasa ile tesis etmek zorunda olduğunda ahlak, insanın güzel ahlaka zorlanması olarak kaçınılmazı olur. Toplum etik düzeyinde ahlaklı olmaya insanı zorlar. Değer yargıları ile ahlak, toplumsal yaşamda belirginleşir iken yasalar ile yapısal kılınmaya çalışılır. Her toplum ise değer yargılarına göre farklı karakter kodlarına sahip iken tarihsel düzeyde koşullar, yönelimler ve beklentiler doğrultusunda ahlaki düzeyde değişken oluşa da gebedir. Her toplumun ortak olan meşru değer belirimleri yargısal olarak o toplumun ahlak anlayışının da belirgin kılınmasıdır.

Ahlak, fıtrat gereği hak kılınan karakter yapısı ve çizgilerini içerir. İlişkilerde ise hem fıtrata bağlı karakter yapısının ve çizgilerinin hem de nefsi emmarenin uyanması ile tekbenci tıynetinin belirimi olan tavırlarda görünüş bulur. Fıtratta ilke/ idea gereği ahlak sahibi olunur iken nefsi emmarede ise nesneleri üzerinden görünüş bulan tekbenci ahlak beliriminde seyir edilir.

Fıtratta, iyi ve doğru olmak ile hem olduğu gibi olunduğu için güzel ahlakta olunur iken hem de esmayı hassa göre karakter yapısı ve çizgileri belirgin kılınır. Nefsi emmarede ise kötü ahlak belirimleri ile ahlakı arı oluştan uzaklaşılır iken ideaların potansiyel irade belirimleri olarak ilke gereği gerçekleştirilmelerine ihtiyaç vardır. Toplumsal ilişkilerde bu ihtiyaç belirginleşir.

Toplumsal ilişkiler, hak ve had belirimleriyle ideaların ilke gereği ile tesis edilmesine zorlar. İdealar ilke gereği ile ilişkilerde değer olarak adalet ilkesinin duygusunda içsel kılındıklarında us, işlevinde ilke gereği formasyon kazanır iken vicdan melekesi olarak görünüş bulur. İşte dinde vicdan, tevhidin öznel olarak tesis edilmesinin ve ilkeleri değer olarak yaşamsal kılar iken insan olarak vücuda gelişin gereği kılınan ve usun ahlak biçimsel işlevsel kılındığı melekedir. Nefsi

emmarenin kötü tıynetle ahlak belirimi kıyas alındığında vicdan, genel anlamda ahlakın değil, güzel ahlakın tesis edilmesinin gereğidir. Vicdanda ussal oluşta ahlak, usun bir formasyonu olarak görüngüsüdür. Usun nesnel düzeyde bilişinden farklı olarak ilkenin değer yargısı oluşu ile bilişin gerçekleştiği görünüş formasyonudur. Tutum ve davranışlarda ussal oluşta da görünüş bulur.

Vicdan, ideaların us ve duyguda ilke olarak karşılık görmesi sonucunda güzel ahlak sahibi olmanın, yani Tanrı ahlakı ile ahlaklanmanın -tevhidi tesis etmenin- gereğidir. Tevhid, öznelde vicdan, toplumsal ilişkilerde ise vicdanın kurumsal düzeyde karşılığı olması gereken hukuk zemininde tesis edilir. Hukuk ve vicdan, tevhitsel ahlakın öznelde ve genelde edinilmesinin gereğidir. Böyle olduğunda ise nefsi emmarenin tekbenci olan kötü ahlakına aşkın, güzel ahlakta yaşamak da edinilmiş olunur.

Bireysel olarak karakter yapısı ve çizgileri ile fıtrattan başlayan ahlak, toplumsal ilişkilerde de ortak değer edinimleri ile toplumun ortak karakter ve çizgilerinde, toplum ahlakı olarak görünüş bulur. Toplum ahlakı kültürel oluşumda görünüş bulur iken kültür, toplumsal ahlakın karakter kazandığı alandır. Ortak değerler alanı olarak bir toplumun ahlakının görünüşe gelmesidir. Ayrıca toplumun kurumsal düzeyde, her kurumsal yapının ilkesine bağlı olarak ortak ilişkilerinde göstermesi gereken ahlak ise ahlakın kurum yapısal olarak formasyon kazandığı, ilişkilerde ve üretim alanlarında görünüş bulan etiktir.

Bireysel ahlak, vicdan ile güzel ahlakta tesis edilmesi gereken iken toplumsal olarak ahlak, hukuk zemininde etik düzeyinde güzel ahlak olarak tesis edilmesi gerekendir. Bir bireyin veya toplumun ilkeleri görünüşe taşırken ve tesis ederken güzel ahlak sahibi oluşu ile ilişkilerinde veya uygulamalarında nefsi emmarenin tıyneti (nefsi emmarenin yaradılışı gereği beliren karakter ve sonradan edindiği

huyları olarak ahlakı) arasında ki fark, o birey veya toplumun hangi düzeyde veya ne kadar ahlaklı, etik olduğunun göstergesidir.

Ahlak; fıtrata bağlı açık olan, nefsi emmare ile de biçim kazanabilen, vicdanın uyanması ile ilkesel oluşta gerçekleşebilen, ortak değerler edinilmesi ile alan içinde belirginleşen, hukukun tesis edilmesi sınırları olan ve ortak bilinç alanı oluşturulması ile beraber yapısallık kazanandır. Her bireyin, toplumsal ahlakın gereklerinde ahlakının şekillendiğine de tanık olunur. Geçmişin izleri de o toplum reflekslerinde, ahlakın bir parçası olarak görünüşe taşınır. Geçmişin izleri ve tercihlere bağlı olarak geliştirilen her reflekste de ahlaka tanık olunur.

Ahlaktan bahsetmekte isek temel idealardan (iyi, doğru, güzel), bahsetmek zorunludur. Ahlakın olmazsa olmazı olan ussal gerekçesini idealarda buluruz. İdeaların gerekli oluşuna -varoluşsal ihtiyaç olarak gerçekliklerine- ise ilişkilerde beliren, varoluşun gerekleri oluşlarında tanık oluruz.

Rahmet idealar ile görünüş bulur. Bundan olsa gerek ki Tanrı, Kur'an'da "rahmeti kendime farz kıldım -ahlak edindim-" demektedir. Ahlakın asıl kaynağı Tanrı'dır. Fıtrat ile gelen ve çoklu gerçeklilikte varoluşun zorunlu doğası gereği ilişkilerde ihtiyaç duyulan ahlak ise bireysel düzeyde vicdan ve tarih olgusal gelişiminde de hukuk ile tesis edilmesi gerekendir. Nefsi emmare, vicdan, hukuk ve toplumsal ilişkiler, ahlakın farklı formasyonlarda görünüş bulmasının araçlarıdır.

İnsanın nefsi emmaresi sebebiyle tekbenci olduğu düşünüldüğünde ideaların; ahlaki -değer- yargılar olarak evrensel düzeyde karşılık gördüklerinde sürekli ve sürdürebilir bir toplumsal yaşamda varoluş için gereklilikler olduğuna tanık olunur. Tarih olgusal oluşta hukukun tesis edilmesi de buna tanık kılar.

Toplumsal oluşta yaşam biçimi ve alanlarına göre ise idealar, sürekli ve sürdürebilir toplumsal yaşamın gerekli olan ortak değer kabulleridir. Ahlak, toplumsal yaşamda yasak, hak kılınmış ve hak edilmişlere göre meşru olanı/ alanları belirli kılar iken sınırlı oluşu da beraberinde getirir. Sınırlı oluş, insanın ilkeye göre terbiye olmasının da gereğidir. Ahlak farklı formasyonlarda belirir iken hangi düzeyde olduğunun kritik edilmesinin de gereğidir.

Bilgi, varoluş nesnelerinin amaca/ ereğe bağlı değer niteliği kazandığı öznellikte, her şey ahlaka dair olarak ahlaki olmak zorunda kalır. Bu durumda fıtri ve terbiyeye dair ahlaktan kaçılamayacağına göre hangi düzeyde (kötü veya güzel) nasıl ve ne için ahlak sahibi olunması gerektiği sorgulanması gerekendir.

İnsan, nefsi emmareye göre tekbenci iken ilişkilerinde bütünlüğü yakalayabilmek için sınırlı -had sahibi- olmayı, tarih olgusal oluşunda olması gerekenleri deneyimlemesi ve karşılıklı faydacı olunması gereği ile edinmek zorunda kalır. Olması gerekenleri meşru değer belirimli olarak kabul etmek, tarihsel olarak gerekli olur.

Deneyimler; sonuç veriler olarak düşünüldüğünde, sonuçları öngörülebilir kılar iken ereksel neden olarak kurallar edinmek ile ahlakı, toplumsal ortak bilinç belirimi olarak gerekli kılar. Ahlaki kurallar ile sınırlı oluş, özgürlüğün kısıtlanması değil, meşru alanlarda özgürce yaşanması için de gerekli olandır. Böyle olsa da ahlaki kuralların, şekilci oluş içinde katı belirimli değil de -ilkesel oluştan kopmadan- daha iyi ve doğru bir niyete bağlı olarak koşullar ve değişen durumlar karşında esnetilebilir veya değiştirilebilir olması gerekir. Böylece değişen dünyalarda, -tektipleştirmeye sebep olacak biçimde şekilci/ katı ahlakçı olmadan- bütünün parçası ve özgün belirimleri ile tamamlayıcısı olarak birey yetiştirmek daha kolay olur.

Varoluşu, ahlaki değerler düzeyinde sabiteler yakalayarak karakter ve kimlikte içselleştirmiş olarak sürekli ve ilişkileri de ahlaki kurallar edinmek ile sürdürebilir kılmak, şahıs olmanın olmazsa olmazıdır. Asli, evrensel olan ahlaki değerler ile yani sonuçta hem bireysel, hem toplumsal hem içinde yaşanılan mevcudat alanında hem de varlıksal olarak Tanrı'da ilişkilerde bütünlüğün, varoluşta birliğin yakalanması/ tesis edilmesine sebep verenler ile değişim içinde sürekli oluşun sırrı edinilmiş olunur. Bunun için ise imkân düzeyinde bulunan idealların, ereksel olarak herkes için olanın hakkaniyet ilkesi ile vicdanda, ilişkilerde, kültürde ve kurumsal düzeyde de medeniyette, tekbenci oluşa aşkın ahlak biçimsel olarak tesis edilmesi gerekir.

Din için söylemek gerekir ise en sığ anlamda idealar, Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda yaşam biçiminin, kendisine göre tesis edilmesinin gereğidir. Aslında ahlak kıpısında tanrısal oluşun deneyimlenmesinin gereğidirler. Bundan olsa gerek ki bir hadisi şerifte "Allah'ın sıfatları ile sıfatlanın, ahlakı ile ahlaklanın" denilmiştir.

Dinin toplumsal düzeyde öngördüğü ahlak ise Tanrı'nın, yaşam biçimi ve alanlarda esma gereği tavırlarda görünüşe gelmesi için uygun görülmüş olandır. Din, yaşamsal olarak değer alanıdır ve ahlaki olmayı da değer alanı oluşundan dolayı ilişki belirimlerinde zorunlu olarak bulur. Bu bağlamda dinde, bireysel olarak vicdan ve toplumsal düzeyde de hukuk/ şeriat öncelenendir. Vicdan ile bireysel düzeyde güzel ahlak tesis edilmesi gereken iken toplumsal düzeyde etik olarak ahlak, güzel ahlakın bir gereği olması ile ilke ve sınırları belirginleştirilerek yapısal kılınması gerekendir.

Tanrı'nın yaşam ve alanlarında görünüş bulması, kendiliğin gerçekleştirildiği her durum ve alan üzerinden insanın tevhidi, genelde zorunlu olarak bulmasıdır. Böyle olsa da din ile insandan

istenen; tevhidin ilkesel oluşta hayata geçirilmesidir. Yani kendiliğin, her gerçekleştirmede tekbenci olarak değil, herkes için iyi, doğru ve güzel olanın tercih edilmesi ile yaşanmasıdır. Böyle olduğunda tevhid, ürün vermek ve ilişkiler üzerinden rahmet olarak yaşanır.

Dinde öncelenen ahlak, tevhidin ilke gereği yaşamın her alanında tesis edilmesidir. Böyle olduğunda dinde, yaşamın her alanında, ahlaki düzeyde tanrısal olanı hakkı gereği ile yaşamak gerekli kılınır.

Tevhidin genelde tesis edilmesi için hukuk, öznelde tesis edilmesi için ise vicdan zorunludur. Böyle olmak ile beraber nefsi emmarenin tekbenci ahlakından yana fedakârlıkta/ özveride bulunarak tenzihte bulunmak, tevhid ahlakının -yani tanrısal olanı gerçekleştirir iken Tanrı'yı hak gereği yaşamanın- ana temelini belirli kılar. Tevhitsel görü ile tavırlarında Tanrı'ya ve işlerindeki hikmete tanık olmak için de iman ile biçim kazanan hüsnü zannı -yani olumlu bakışı- korumak önemlidir.

Tevhid, vicdan ile güzel ahlakta ve hukuk ile de hak ve had belirimleri üzeri ilişkilerde tesis edilir. Din ilmi, Tanrı'ya göre kendilik bilinci edinilmesi ve ereğe bağlı ilkesel yaşamda -salih amellerde- güzel ahlak edinmenin ilmidir. Din ile tesis edilen, tevhittir. Dinde aranan ise din ilmine bağlı olarak edim ve üretimlerde bulunmak ile kendiliğin gerçekleştirilmesidir. Kendiliğinin/ ben olmanın sorumluluğunu kazanmış olarak da yetişkin insan olunmasıdır.

Dinde muhatap, yetişkin insandır. Yetişkin insan olanın din sahibi olmasından bahsedilir. Yetişkin insandan ise din ilmine bağlı olarak ilkenin duygusunda hakiki olması ve ilkesine bağlı eylemde kendiliğini gerçekleştirmesidir. Böylece dini ile meşru olana göre kendilik bilinci edinilir iken tevhid de yaşamda aslına bağlı olarak tesis edilmiş olur.

Tevhidin tesis edilmesi için ise ilim, ihlas ve amel (edim) beklenir. İlim, talim, terbiye, hak ve had belirimleri ile ilişkilerde adap bulma sürecinde bulunulur. Her işin alanına ve alanının ilkesine bağlı olarak hakkı gereği ile olması gerekenlerin de yapılması beklenir. Eskiler dinde olması gerekeni böylesi özetler iken tevhidin, öznel ve genel düzeyde nasıl tesis edilmesi gerektiğine de cevap vermeye çalışmışlardır.

Tevhid düşüncesi ve ahlakı ile dinde hakikate dair kazanımlardan birisi de tevhid ereksel olduğu içindir ki hakikatin kimsenin -ilkesel veya fevri olarak- tekelinde olmasına olanak vermemesidir. Hakikat kimsenin tekelinde değildir. Hakikat Tanrı'nın kendiliğinin/ şahsının hakikati ve Tanrı herşeyin ortak gerçeği ise hakikatin sahibi kendisidir.

Hakikat, talep edenlerin her yönü ile aramaları gereken ve sonuçta kendilikte ve ahlak biçimsel düzeyde tevhitte bulunacak olandır, bulunması gerekendir. Tevhid: Hakikatin; evrensel olarak ereğinde herkese açık olarak yetişilebilinen olduğunun, herkesin hakkı ölçüsünde yaşadığını görünür kılan ve niyete bağlı gerçekleştirilene göre de hak etmek düzeyide yaşanılabilineceğinin/ yaşanması gerektiğinin ilmidir. Mevcudatın ortak gerçeğini (hakikati) bilmenin ve ahlak biçimsel olarak da yaşamanın ilmidir.

*

Din alanı, öznel oluşun ilmini barındırır iken değerler alanı olarak biçim kazanır. Değerler ise öznel oluşu nedeni ile amaca/ ereğe bağlı gerekçesi üzeri ahlak belirimine neden olur.

Bu durumda din, hangi değerler ile kendiliğin gerçekleştirilmesi gerektiğinin ilmi olarak da değerlerin talim edildiği alandır. Değer kıldıkları ile belirli kılınan hak ve had belirimleri üzerinden ise kişinin rabbi sıfatıyla (yönelimlerini, tutum ve davranışlarını belirli kılan asli

sıfatı -esmayı has-) eylem ve ilişkilerinde terbiye bulmasını gerekli kılar. Terbiye ile kazanılan bir durum da kendiliğin gerçekleştirildiği alanlarda, adabı erkânın edinilmesidir. Yani meşru olanda kendiliğin hakkı gereği gerçekleştirilmesidir.

Böyle olduğunda da yaşamda tevhid, kültür düzeyinde ahlak belirimi ile tesis edilmiş olur. Kurumsal yapılarda, her alanın ilkesine bağlı olarak tesis edilmesi gerçekleştirildiğinde ise medeniyet düzeyinde tevhid, genele yaygın olarak toplumun ortak bilinci olmaya adaydır.

Tevhidin tarihi süregelişinde kültür düzeyinde tesis edilmesi ile din, sağlam bir zeminde yeni nesillere aktarılır/ aktarılmıştır. Günümüzde ihtiyaç duyulan en önemli olgu ise kurumsal düzeyde de tevhidin tesis edilmesidir. Böylece kültür düzeyinde muhafaza edilenin, kurumsal düzeyde de tesis edilmesi ile sadece varlık görüşü değer yargısı düzeyinde değil, ahlakının ve varlık görüşü değer yargısının da genele yaygın kılınmasının önü açılmış olur. Kültür ve medeniyet çizgisinde tevhid, yarınki kuşaklara daha sağlam bir biçimde aktarılır/ aktarılması da gerekir.

Günümüzde, kurumsal düzeyde bilimsel tutumun tesis edildiği düşünülürse eğer sadece nesnel olgusal olan zeminden hareket ile düşünen ve tevhid anlayışına uzak insanlar ürettiğimiz görülür. Bu durumda bilimsel oluşa ihtiyaç olduğu kadar, insan tini adına tevhide de ihtiyaç olduğunun idraki ile tevhid anlayışını her alanda tesis etmek gerektiğinin idrakinde olmak gerekir.

Dinde ahlak, tevhidi içerir ve Tanrı'ya tanık olmanın duyarlılığını -tevhitsel görünün de gerçekleşmesinin- gereğidir. Bilmek, görüş/ görmek için her ne kadar gerekli ise tevhitsel ahlak da görüşün hakiki olarak duygusunda gerçekleşmesine duyarlılık kazanmak için gereklidir.

Böyle olduğunda tevhid, sadece bilmek ile gerçekleşen değil, tanrısal olanı hayata geçirmek ile de ilgili olandır. Tanrı'ya esma tavırlarında, ürün vermesi ve alanlar var etmesi üzeri işlerinde gözettiği hikmetli oluşta tanık olmak için ahlakta, tevhide karşı duyarlılık kazanmak gerekir.

"Hikmeti dilediğine verir. Birine hikmet verilmiş ise bolca hayırda verilmiştir" ayeti ile de bakıldığında, hikmet ve hayr beraber zikredilir. Ayette hayr, ilk bakışta hikmet ile kazanılan olarak anlaşılsa da hayr (iyilik), hikmetli oluşun veya hikmetsel görünün edinilmesinin/ gerçekleşmesinin bir gereği olarak zikredilmiştir. Hikmet, deneyime dayalı olarak değer yargısal oluşta ne için olunduğunun bilgisinin edinilmesi olmak ile beraber ahlak biçimsel olarak olay ve olguların okunması, anlam ve değerinde görülmesi bilgisi ile görüş sahibi olmak anlamı taşır.

Hayr, tekbenci tıynette olan insanın hem tekbenciliğe aşkın olması hem de tenzih gereği nefsi emmareden yana terbiye olması adına gereklidir. Terbiye olmuş insan için ise hayr, tevhid gereği eylemlerinde Tanrı'ya tanık olmanın ve edim ve üretimlerde vicdan ile hikmete duyarlılık kazanmanın da gereğidir. İnsan için hayr, sağaltıcı olması ile sezgi ve us melekelerinin de gelişimine katkı sağlar. Hayr olan eylemler sonucunda nurun artması söz konusu olduğunda ise hikmetsel görü düşünen biri için kaçınılmaz olur.

Hikmet, hayr üzeri olmak ile sonuçta sezgide duyumsanan olsa da ussal olarak kavramsal düzeyde biliş ile de açık olandır. Olay ve olgunun nedenleri, sonuçları hikmeti görünür kılar. Böyle olsa da sonuçta açık olan gerçeğe göre nedenlerin okunması, ne için olduklarından yana alan belirimlerine göre kanaatin oluşması hikmetsel görünün gereğidir.

Hikmet, sonuçta beliren gerçek ile görüş sahibi olmaktır. Bu anlamda nesnel olgusal olanın deneysel, tarihsel olarak da deneyimsel ve öznel edimsel oluşta belirenin de deneyimde gerçeğine tanık olunması anlamını içerir. Hayrı hikmete dâhil eden gerçek ise hayr üzeri eylemde gerçekleşen/ gerçekleştirilenler sonucunda hikmet ile karşılaşılmasıdır. Tevhidi hikmete dâhil eden gerçek ise hayr üzeri eylemlerde, asli olarak esma tavrında bulunan Tanrı'nın sonuçta görünüş bulmasıdır. İman ve vicdanı gereği iman edenin, Tanrı'ya tavır ve işlerinde hikmet üzeri oluşunda tanık olması, tevhitsel görüde bulunmasıdır. Ayrıca hayr üzeri olmak ile tevhit, yaşamda tesis edilir/ görünüşe taşınır. Bu durum, tevhitsel görü ve tevhitsel yaşamın, öznel/ tinsel alana ait olarak hikmeti ile tanışılması anlamını taşır.

Hayr, tekbenci oluştan yana arınmanın gereğidir. Özde tanrısal olanın eylemde gerçekleştirilir iken görünüş bulmasıdır. Bunun içindir ki tevhid ahlakı, karşılık beklemeden tenezzül ve hizmet etmeyi gerekli kılar. Karşılık beklenmeyen her tenezzül ve hizmet Tanrı için olur iken iman edenin, kısas/ karma gereği ile kendi için yapmış olarak da bulduğudur.

Hikmeti öznel alanda kısas/ karma gereği ile bulan için ise yaşam, öngörülebilir sonuçlara göre yaşanması gerekendir. Böyle olduğunda ise yaşananların sonuçta karşılık göreceği duruma bağlı olarak yaşam, kısas gereği ile hikmetine vakıf olmuş olarak yaşanır. Bunun tevhid ile ilgili olan yönü ise kısasta/ karmada işlerin adalet ilkesi üzeri gerçekleştiğine tanık olunur iken ilkelerden taviz vermeyen Tanrı'ya da sonuç itibarı ile tanık olunmasıdır.

Tevhitte Tanrı'ya tavır belirimlerinde tanık olmak söz konusu iken hikmette Tanrı'ya, ilke gereği sonuç belirimler üzerinden gerçekleştirdikleri üzerinden tanık olunur. Tevhitte nesnelliğe aşkın öznelliğe tavır belirimleri ile tanıklık söz konusu iken hikmette ise olay

ve olguların, tevhidin aracı olarak nesnel kılınışlarına tanık olunur. Çünkü her gerçek sonuçta belirir iken sonuca göre nesnel kılınışına da tanık olunur. Bu, nesnel kılınanın ne için olduğunun da belirimidir. Tevhitte iman ve muhabbet ile Tanrı'ya hayran olmak söz konusu iken hikmette ise Tanrı'ya ürün verdikleri üzerinden işlerinde hayran olmak gerçekleşir.

Tevhid, yaşamsal yönü ile Tanrı'ya duyarlı kıldığı içindir ki ahlakta sürekliliği de esas alır. Tevhid ahlakında süreklilik ise tenezzül ve hizmetin devamlılığında fütüvvetin edinilmesi ile sağlansa da fakr, Tanrı'ya duyarlılığın yitirilmemesi için gereklidir. Fakr, sözlük anlamı ile ihtiyaçlı olma içeriğini taşısa da menfaat gözetmeksizin, kendine mal etmeksizin edim, üretim ve ilişkilerde bulunmayı gerekli kılan ahlak biçimidir. Nefsi emmare söz konusu olduğunda varsayılan değer belirimleri ile kişinin tekbenci oluşunu beslemesi her daim söz konusudur. Bu nedenledir ki fakr, fütüvvet ile beraber tekbenci oluşun önünü kesmektir. Tenezzül ve hizmet ise tekbenci oluşa aşkın yaşamaktır.

Fakr, bir nevi arınmış olmak ile ilgili olan ahlak belirimidir. Kişinin, nefsine menfaat gözetmeksizin/ karşılık beklemeksizin ve nefisine mal etmeksizin yaşaması, nefsini hak ettiği izzete de yükseltmesidir. Fark ahlakında olan için şeref/ izzet, Tanrı'yı yaşadıklarında bulmaktır. Fakr, Kayyum ismi gereği Tanrı -öz kendiliği- ile varoluşu bulmanın gereğidir. Fakr olunmazsa, Tanrı'yı yaşadıklarında bulmak da bir o kadar zorlaşır.

Anlatılandan da anlaşılacağı gibi tevhid, sadece bir düşünce biçimi değil, bir ahlak biçimi olarak da yaşanması gerekendir. Tevhid ahlakında Tanrı'yı, fıtrat gereği hak kılınmış olan istidat gereği ile emeğe bağlı olarak da hak etmiş olunduğu kadarı ile yaşamak söz konusu olandır. Tevhidi, ortak değer olarak kültürde canlı tutmak ve

kurumsal düzeyde de tesis etmek ise günümüz ve yarın için din adına, insanlık namına, Tanrı için dâhi olsa olması gerekendir.

Belki tevhid ahlakı, genelde tam anlamı ile tesis edilemeyebilir ama tevhitsel varlık görüşü, değer yargısı genele yaygın tesis edilebilir. Bu durumda tevhid ahlakının edinilebileceği alan da sağlanmış olur. Ortak bilinçte ortak değerlere duyarlılık kazanılması ile de millet, ümmet olarak İslam olunabilir.

Tevhit anlayışı ile varlık görüşü değer yargısı ortak bilinç olarak edinilmeden İslam milleti olmak mümkün değildir. Tevhid ahlakını da hem Tanrı'ya duyarlılık hem de tanrısal olanın hakkı gereği ile insani ilişkilerde yaşanmasını, ortak bilinç olarak gerçekleştirmediğimiz/ tesis edemediğimiz takdir de millet olduğumuzun ortak duygusunu edinemeyiz.

Kültürde temsil edilen değerler, duygusunda verilmeli ve ortak eylemde gerçekleştirilir iken ortak ruh kılınmalıdır. Kurumsal düzeyde ise tevhid anlayışı, genele yaygın olarak zihinlerde yer edinmelidir. Bu yapılırken de dikkat edilmesi gereken, dinde zorlamanın olmadığıdır.

Tevhid, ideolojilerin tek tip kılan yaklaşım ve uygulamalardan farklı olarak tek tipleştirmeden, çeşitlilikte yaşamın tesis edilmesini öngörür. Bu nedenledir ki çıta olmaktan daha çok insanlık için çatı olma durumuna sahiptir. Tevhidin çatı oluşunu ise hukuk zemininde, hukukun evrensel normlarının/ esaslarının çatı oluşundan hareket ile tesis etmek, İslam'ın gereğidir. Böyle olduğunda hem Tanrı'ya hem kendisine hem de yaşam nesnelerine saygısı olan insanlar yetiştirmek ile daha güzel bir dünyanın kapısı aralanmış olur.

Erek, insana yöndür. Bu bağlamda kültür ve kurumsal düzeyde -medeniyette- de insanın tevhid ereğine bağlı olarak yetiştirilmesi

gerekir. Yönü olmayanlar kaybolmaya mahkûmdurlar. Azmi olmayanlar ise sonuçta ilkeye bağlı sonuç almaktan mahrumdurlar.

Hak ile batıl oluşun gerçekleştiği bir dünyada, tevhid adına belirtmek gerekir ise yönsüz/ kıblesiz olmak düşünülemez. Ereğe bağlı olarak da tarafsız olmak ve azimsiz olmak da kabul edilemez. Bu bağlamda neden gerekçelerimize bağlı olarak insan üretmek değil de erek gerekçemize bağlı olarak insan yetiştirmek tevhitte olması gerekendir. Zaten tevhitte insan, ereğe bağlı olarak yetiştirilendir. Ümmet olacak isek ortak ereğe göre ortak değer alanlarında insan yetiştirmemiz zaruridir. Ereğe bağlı yön/ kıble bulmak yetmez!

Ereğe bağlı insan yetiştirmek, tevhidin sürekliliği adına önemlidir. Bunun için de ereği duygusunda verebilmek, değerinde yaşamayı da terbiye ve talim eder iken ereğin içselleştirilmesi ile eğitimde öğretmek, her şeyden önce öncelenmesi gerekendir. İnsanı kaybeder isek yarını da kaybederiz.

Öyle ise önce insan diyerek, insanı kazanmanın ve yeniden bulmanın yollarını edinmek gerek. Kurumsal oluş, aile, hukuk, sanat, vicdan, imanın kültür nesneleri vb. öncelenir iken insana dokunmak gerekir. Tarihsel oluşu sürekli kılarak koruyacak isek insana dokunmanın yollarını bulmak zorundayız. Bu bağlamda ortak değer olarak ahlak öncelenmesi gerekenlerdendir.

İslam ümmeti/ milleti olacak isek insan ile insanca yaşar iken tevhidin -ahlak biçimsel olarak- gerçekleştirilmesi ve içselleştirilmesi şarttır. Ortak değerlerde ilişkide bütünlüğü yakalamak, ortak duygularda biz olabilmek ve ortak eylemlerde/ gerçekleştirilenlerde biz olmanın ruhunu korumak da yarınlara ulaşmanın gereğidir. İslam olmanın ortak ahlakında buluşulduğunda İslam milletinden olarak ilkeleri

gerçekleştirmek ile Tanrı'da buluşmakta isek insanlıkta ümmet olmayı da edinebiliriz.

Ne olursa olsun, hangi koşul altında bulunulursa bulunulsun tevhidi yaşar iken insandan yana yalnız kalınsa da Tanrı ile olunduğu unutulmamalıdır. Allah kuluna yetmekte ise sonuç kulundur. Yarınlar da insanlık tümelinde ümmet olmayı bulan salih olan o kullarındır.

Kul olmak köle değil, Tanrı'yı tevhid gereği bilir iken hakkı gereği yaşayabilmektir. Kul olmak, kısas/ karma düşünüldüğünde, özgürce geleceğini inşa edebilmektir. Sonuçlara göre yaşar iken özgürce yaşamanın yolunu edinmektir. Kul olmanın sorumluluğunu alanlar Tanrı'ya talip olmuşlardır. Hak ettikleri ölçüde de Tanrı'yı bulmuşlardır. İşte! Tevhidin bir ahlakı da kul olmayı başarabilmektir. Nefsi emmarenin boyunduruğundan, ereğe bağlı ilkeli yaşam ile kurtulabilmektir.

Dinde ahlak hem takvada bulunmuş olarak dini muhafaza etmenin hem de Tanrı ile yakinlik kurmanın gereğidir. Takva, bir yönü ile de din ahlakının edinilmesidir. Sonuçta güzel ahlakta takva sahibi olarak da Tanrı'ya yakin gelineceği unutulmamalıdır. Din sahibi olan kişinin, her türlü koşul altında hatırlaması gereken en önemli önceliği ise din ahlakı olan güzel ahlakı muhafaza etmesi gerektiğidir. Kur'an ile insana genel anlamda tavsiye edilenin, güzel ahlak olduğunu da unutmamak gerekir.

Tevhid ahlakında Tanrı'ya duyarlı olunması sebebiyle düşünmek zorunlu olur. Tanrı gizilde durur iken gizil olmanın cazibesi ile düşünülen -bilinmek istenen- olur. Tevhid ahlakı da hikmet ile buluştuğunda düşünmeyi zorunlu kılar.

Bu nedenden olsa gerek ki tevhid ile düşünmek, biyolojik temel ihtiyaçlara aşkın gerçekleşir. Böyle olsa da temel ihtiyaçlardan yana

sıkıntıya düşmek, ihtiyacı giderecek olanağa sahip kişi olarak Tanrı'yı, Tanrı idesinde/ ilkesinde üst yapı kılar iken Tanrı idesi ile de düşünce yapısal kılınır.

*

İslam olmak, teslim olmak anlamını da içerir. İslam'da Allah'a teslimiyet, Allah'ın isimlerini potansiyeli/ istidadı olarak bulan insanın kendiliğini müslim olma düzeyinde gerçekleştirmesi anlamını taşır. Bu anlamda teslimiyet, ilkeyi gerçekleştirir iken ahlak belirimli olarak din düzeyinde idealinde insanın kendiliğini gerçekleştirmesi anlamını taşır. Bunun ile beraber Allah'ı gerçekleşen ilkede görünüşe taşımak anlamını da taşır.

Nefsi emmare düşünüldüğünde, tekbenci oluşta bencil olmak kaçınılmazdır. Bu durumda Cenabı Allah'ın karakter/ ahlak belirimi olan ilahi isimleri duygusunda hakiki olarak yaşamak zorlaşır. Cenabı Allah'a teslimiyet, kul olmak yani hizmet bu bağlamda olması gereken olarak dinde beklenendir. Müslim olarak kimlik edinilecek ise müslim olmanın karakteri olan teslimiyeti; deist zihniyette bütün alanlardan dışlanmış meçhul bir tanrıya teslim olmak anlamında değil, öz kendilik olanın ahlakına dair karakter belirimleri duygusunda uyandığında, nefsi emmareye rağmen gerçekleştirmek olarak anlamak gerekir.

Teslimiyetin ahlakı, Cenabı Allah'ı isimleri ile hakkı gereğince, istidada bağlı olarak gerçekleştirdiklerimizde yaşamaktır. Bu, yukarılarda duran bir tanrıya teslim olmak değil, özde olanı eylemde gerçekleştirdiklerinde rabbi olarak bulmak demektir. Sonuçta da ilkesel olanın gerçekleştirilmesi sebebiyle ne için olduğuna dair varoluşun nedeni bulunur. İlahi isimler ile ahlak sahibi olurken de Allah'ı bulmak söz konusu olur. Allah'ın ahlakı ile karakter sahibi olarak tinde vücud bulmak/ insan olmak ve kişi olarak nesnelliğe,

nefsi emmareye aşkın -rağmen- aslına dönük olarak yetişkin olma olanağı bulmakta söz konusu olur. Ayrıca isimlerin karakterde bütüncül kıldıkları ilişkilerde -rahmetin öncelenmesi ile- bütünlüğün korunması için gerekli oldukları da düşünüldüğünde, yaşanması gerekenler oldukları görülür.

*

İlahi isimler, varoluşun ortak nedeni ve yaratılmışların ortak gerçeği olan Cenabı Allah'ın evrensel belirimleri ve mevcudatın ortak gerçeğidir. İlke olarak özneldirler ve nesnel oluşa aşkın tavır belirimi olarak görünüş bulurlar. Sonuçta gerekli oluşlarında varoluşun nedenlerini belirli kılan erek ilkelerdir. Böyle olduğunda ereğe bağlı olarak nedenlerin belirli kılındığı sibernetik oluşta yaşamsal olarak hem değer hem de ahlak belirimi olarak vücud bulurlar.

İlkeler, tavır belirimi olan ilahi isimler ilke olarak değişim içinde değişmezliğin korunmasının gereğidirler. Kişilik düzeyinde değişimler olsa da kişi olarak değişim, ilkeli oluş sebebiyle gerçekleşmez. Mutlak şahıs düzeyinde kişi oluş değişmeyeceği gibi kimlikte kişi olmak da ilke gereği değişmez. Kişilik belirimi olan tavırlarda değişimler görülecek olsa da ahlak edinilen kimlikte kişi olmaktan yana taviz verilmez. Cenabı Allah varlık oluşunu şahıs olmak da bulduğu için ve ilkede tutarlı olduğu içindir ki kişi olarak değişimde bulunmaz.

İlahi isimler, salt değer belirimi olarak varoluş ahlakında formasyon kazanırlar iken üretim ve yaşam alanlarının ilke olarak belirleyici erekleridir. Üretim ve yaşam alanlarında ereğe bağlı bütünlüğün edinilmesi, korunması ve sürekliliğin sağlanmasının yapı taşlarıdırlar. Her üretim ve yaşam alanı ilahi isimlerin görünüşe gelmesinin alanları olarak biçim kazanırlar. Her alanda isimler gerçekleşirken alanın varoluşuna/ vücud bulmasına sebep ilkenin gerçekleştirilmesi gerekli

olandır. Her alan temel ilkesine bağlı olarak gerçekleşmesi ile karakteristik sınırlarını bulmuş olarak vücuda gelir.

*

İlke olmaları sebebiyle ilahi isimlerin; fıtratta potansiyel olmaları, öznelde anlam, duygu, değer, inanç, yargı karşılığı ile dirimsel olmaları ve eylemde gerçekleşiyor olmaları söz konusudur. Koşul ve şartlar karşısında insani ilişkilerde görünüşe gelirken kültürde değer karşılıklarının oluşması ile sosyolojik bir olgu olarak görünüş bulurlar. Tarihsel perspektiften bakıldığında ihtiyaç duyulan ussal gerçeklikler olduğuna tanık olunur. Kültürde adalet, merhamet, acıma, paylaşım, ziyaret, vb. durumlar ile görünüş bulur. Sosyal ve siyasi uzantıda kurumsal yapıların kurucu ilkesi olarak tesis edildiğinde genele yaygın olurlar. Kurumsal yapısallıkta hayata geçirildikleri ölçüde medeniyetin kurucu ilkeleridirler. Ussal olarak bilinir ve vicdanda tesis edilirler. Hukuk ile gerekli oluşları doğrultusunda hak ve had belirimlerine göre güvence altında tesis edilme olanağı bulurlar. Sanat ile gönüllere dokunma (ilkesel olanı kalbe indirmek), ilkesel olanı duygusunda canlı kılma ve cazibe uyandırmanın gerçeği/ gereği olurlar. Felsefi düzeyde ussal olarak bilinir ve yaşamın her alanının sıfat karşılıklarına bağlı olarak beliren ilkesi ile okunmasında belirleyicidirler. Dinsel alanda ise ahlakın yapı taşları olarak yaşanması istenendirler.

İsim ve özne oluşta Esma-i Hüsna özelliği taşımak, bütünlüğün nasıl korunacağının anlam ve değer içeriğini de barındırmak anlamını taşır. Esma-i Hüsna sadece tinsel düzeyde varlık görüşü değer yargısı olarak tevhitsel görü elde etmenin gereği değildir. Tevhitsel görü edinimi ile beraber tinde varoluşun ortak gerçeklikte mümkün kılındığının idrakini edinmek sonucunda, ilke gereği amaçta rahmetin/ ilkelerin öncelenmesi ile imanda, usta, vicdanda, ahlakta, rızada, hukukta, vb.

zemininde ortak amaçta buluşarak özneler arası birliğin tesis edilmesi ve ilişkilerde bütünlüğün korunmasının da gereğidir.

Buna en güzel örnek: Hazreti Resul ile güzide ashabının yaşamında Esmai Hüsna'nın tesis edilmesi ile ortak imanda ve ahlakta bir olunduğunu görmekteyiz. Ortak amaçta birliğin yakalandığına tanığız. Ahlak, hukuk ve rızaya dayalı yaşam zemininde de ilişkilerde bütünlüğün yakalanmış olduğunu görmekteyiz. Buna dair birçok ayet ve siyerde örnek teşkil eden kıssalar vardır. Velilik müessesesi olan tasavvufta fütüvvetin tesis edilmesinde de bu duruma tanık olunabilir.

Yetkinliğini, etkinliğini ve özgünlüğünü özne oluşunun gerçeğinde Cenabı Allah ile bulan her can özgürlüğünü de öteki ile varoluşunda ötekini rahmette öncelemesi sonucunda ahlakullahta bulur/ bulmuştur. İmanda, ahlakta, amaçta, gerçekleştirdiklerinde ve ilişkilerinde Cenabı Allah'ı bulanlar için Esma-i Hüsna hem ortak kader olarak bulunan hem erekte gerçekleştirilmesi gereken hem de sonuçta biz olmanın gereğidir. Tekâmül sonuçta ferdi olarak bulunacak olmaktan daha çok biz olmak ile bulunacak olandır/ olması -edinilmesi- gerekendir. Bunu sağlayacak olan ise Allah'a iman ve ahlakı ile ahlaklanmaktır.

Esmayı hüsna tanrısal/ evrensel olan ahlak belirimidir. Cenabı Allah'ın sıfat ve ilke gereği gerçekleştirdikleri üzeri karakter belirimleri olup ereksel belirimi ile hem kimlikte vücuda gelmek hem de tinsel/ öznel düzeyde ortak varoluşta görünüşe gelme iradesi ile ahlak belirimli olarak varoluşun olanaklı olduğunun göstergesidir. Evrensel olan İslami anlamda tanrısal da olduğu içindir ki her mevcudun ahlak belirimli olarak fıtratları gereği ortak olunan varoluş gerçekliliğidir.

Esmayı hüsna ile görmekteyiz ki idealde hak edilmiş gerçeklik düzeyinde gerçekleştirilmeleri, yaşanmaları ile yaratımdaki kendileştirme ilkesi gereği ahlak, tanrısal oluşun görünüş bulmasının olanağıdır. Bu durum da ahlak ideal belirimli olarak erekte olması gerekene göre ahlak sahibi olana benzeşme, kendileşmenin olanağını verir. Aile ve kültürel düzeyde toplum içi ilişkilerde ortak değer belirimleri ile benzeşme ile kendileşme ahlak düzeyinde beliren bir olgudur.

İslam adına ümmet için belirtir isek Resulü Ekrem'in sünneti de bir benzeşme ve onlaşma çabası ve bu durumlar üzerinden kendileşme hareketi olarak tarih kültürel bir sahiplenmenin miras belirimidir. Hazreti Resulün sureten sünneti diyebileceğimiz, alışkanlıkları düzeyinde okunması gereken sakal bırakma, cübbe giyinme, misvak kullanma vb. şekilci oluşa dayalı sünneti, uygulamada bir taklit olma çabası olup onlaşma/ kendileşme çabası olmaktan uzak durur. Sireten sünneti diyebileceğimiz hüsnü zann, fakr, tenezzül ve izzet sahibi olmak, karakter geçişlerinde had ve hak belirimlerine dikkat etmek, karşılık beklemeden Allah için insanlığa hizmet etmek vb. ahlak belirimleri ise esmayı hüsnayı hak etmiş olarak yaşamak anlamını taşır.

Hüsnü zann, hikmete açık olumlu bakış anlamını taşır. Fakr, gerçekleştirilenleri, elinin altına bulunanları nefsi emmarenin tekbenci olan karakter belirimi ile kendiliğe mal etmeden yaşamak anlamını taşır. Tenezzül ve izzet, ahlak biçimsel olarak herkese inebilecek gönül genişliğinde kabullerinin olması ve bu olurken de kendi olanakları ile var olma çabasında kutsiyetinden taviz vermemek anlamını taşır. Resulü Ekrem'de ahlak, Kayyum isminin gereği olarak evrensel değerler ile biçim kazanan insanlık haysiyetini ve Tanrı izzetini muhafaza edecek nitelikte, ahlaka dair gerçekleştirilenler ile

kendiliğin yine kendi ile onurlandırması/ şereflendirmesi, kutsiyet kazanması düzeyinde bulunur.

Güzel ahlak -ahlakı hamid- insanın insanlık haysiyetini korur iken varoluşsal dayanağı kendi olmak kaydı ile nesnelerine aşkın olarak varoluşunu bulmak anlamını taşır. Bu nedenledir ki evrenselinde ahlak, Kayyum ismini hak etmiş olarak yaşamayı gerekli kılar. Bunun için ve sireten sünnete dair olan birçok ahlaki belirimi ile Hazreti Resule "övülmüş ahlak üzeresin" denilmiştir.

İman ve güzel ahlak birbirlerinin olmazsa olmazıdır. Şimdi ve burada oluşta öz güven bulmaya neden oldukları gibi geleceğe dair kısas/ karma gereği yaşanacaklardan yana da özgüven ile duruş sahibi olmaya ve yaşam nesnelerini hakkı gereği ahlak beliriminde yaşamaya nedendir. Nebide görülen de iman ve güzel ahlak sahibi olarak öz varlığı ile kendinden, varoluşundan, yaşadığı varlık görüşünden emin olarak yaşamda duruşu olan insan olarak kendiliğini gerçekleştirmesidir.

Eskilerin Nebi Muhammed Mustafa'ya atfettikleri "ferdi hikmet" (Muhiddin Arabi) dediklerini de farklı bir açıdan yorumlar isek ferdi hikmet: Allah'ı hakkı gereği ile güzel ahlak sahibi olarak bulur iken öz kendiliği ile insanın doğaya, nesnelerine aşkın -ilkeleri gerçekleştirmesi üzere ahlak sahibi olması ile- tinde ayağa kalkmasıdır.

İnsan, nebi gibi insanlık haysiyetini, izzetini Allah'da bulmuş olarak öz kendi ile buluşmanın, kendiliğini gerçekleştirdiklerinde tatmanın olanağına sahip iken nesnelerinde ve nesnelerine uzandığı nefsi emmaresinde kendine yitik kalmamalıdır. Varoluşun tadını, zevkini iman ve güzel ahlakta anlam ve değerinde aramalı ve bulmalıdır. Böyle olması gerekse de diyalektiğin gereği olarak kötü ve güzel ahlak

nitelemesinde ilişkilerin gerçekleştiği bir dünyada yaşandığı da unutulmamalıdır. İdealde bulunanın/ olanın da -her daim- varoluşa dair sorunsal olana karşı felsefi düzeyde çözüm olarak okunması gerektiği de dikkate değerdir.

Tarih kültürel düzeyde sünnet, sireten sünnet düzeyinde genele yaygın olsaydı, şekilciliğe aşkınsal olarak İslam, her türlü alanda şeref göstergesi olarak yaşanıyor olurdu. Olması da gerekirdi. Nebi ahlakı ile görülen o ki dinden istenen, insanlık haysiyetini insanın öz/ evrensel değerler ile bulması ve muhafaza etmesidir. Bunu yaparken de güzel ahlak ile insanın varoluşsal dayanağı olarak nesnelerine aşkın kendini bulmasıdır. İlkeleri kurumsal düzeyde genele yaygın kılarak tanrısal olanı, insanlık haysiyetini koruyacak biçimde tesis etmek de olması gerekendir.

Görülen o ki insanın insan ile ikinci yaratımını gerçekleştirdiklerinde, ilişkilerinde bulması ve kısas/ karma ile beraber düşünüldüğünde ahlak, ilkeleri gereği idealinde yaşanması gereken olarak insan olmanın olmazsa olmazlarındandır. Servet, dünyevi makam ve ünvanlar ile edinilemeyecek olan asalet ve şeref de güzel ahlak ile edinilicek olandır. İnsanın Allah ile asil oluşu bulması için de güzel ahlak gereklidir.

Tarih kültürel olarak sünnet bir benzeşme, onlaşma, kendileşme çabası olarak biçim kazanmıştır. Böylesi benzeşme, onlaşma/ kendileşme çabası hem nebiyi misyonu gereği yaşama olanağı bulmak hem de tanrısal olanı hakkı gereği yaşayabilmenin olanağını kazanmak için gereklidir. Sünnet olarak böylesi bir kendileşme çabası sonucunda ise fıtratı gereği Allah ile kendini bulanın, tinsel düzeyde varoluşsal dayanağı yine kendi olması kaydı ile özgün olarak kendini gerçekleştirmesi, bulması olanağı da edinilmiş olunur.

Tasavvufta pir ile talipler arasında ki ilişkide de evvela ahlaki düzeyde böylesi bir kendileşme çabası yöntem olarak kullanılır. Sonuçta ise taliplerin özgünce kendi olma çabaları için Allah ile kendilerini bulmaları ve gerçekleştirmelerinin yolu açılmış olur. Bu yapılmış olunur iken nefsi emmareyi hakkı gereği zapturabt altına alarak terbiye etmek de yöntem olarak uygulanır.

Kültüre dair mitlerde de idol olan kahramanın ahlak belirimine göre idealde olunması gereken ahlak telkin edilmiş olunur iken bir kendileştirme çabasına tanık olunur. Mitler, ilkeyi duygusunda değer belirimli olarak hissiyatında uyandırdığında içselleştirilen ahlak belirimi olarak kültürel düzeyde kendiliği benzeştirme, kendileştirme çabasının bir aracı/ parçası olur.

İlkeye bağlı öznel, evrensel değerler ortak gerçeklikte varoluşsal düzeyde görünüş bulur. Değerler ilişkilerin biçimlenmesinde etkin iken ahlak biçimsel düzeyde gerçeklik taşırlar. Toplum ve amaca, ereğe, sonuçlara göre yaşamak değer varlığı olarak insanı görünür kılar iken tarih olgusal miras olarak değerleri ahlak formasyonunda bulmak da kaçınılmaz olur. Değer, duygusunda hissiyatı oluşmuş, ilke gereği hissiyatı uyandırılmış ise ortak ve meşru kabul olarak ahlak biçimsel oluşu ile tutum ve davranışları belirli kılar. Toplum içi varoluşta tarih olgusal olarak miras söz konusu ise benzeştirme, kendileştirme ahlak biçimsel oluşu ile toplumda yerleşiktir. Ahlaki algıları da değer yargısal oluşta biçimler.

Ahlaki düzeyde böylesi bir benzeştirme, kendileştirme çabası içinde özgün olmak ise fıtrata bağlı imkânlardaki farklılıkların gerçekleştirilmesi ayrıca her türlü alanda zorlayıcı olan koşul ve ihtiyaçlar karşısında yaratıcı eylem ve üretimlerde bulmak ile olanaklıdır. Benzeştirme, kendileştirme çabası ortak değer belirimlerinde ahlaki olarak buluşmak, beraber olmak, birliği veya biz

olabilmeyi olanaklı kılar. Aidiyet ve sorumluluk belirimleri ile de yersiz ve yurtsuz olmaktan yani anlam ve değer yitiminden insanı korur. Kendiliğin güven içinde gerçekleşmesinin olanağını verir. Böyle olsa da fıtratta özgün olmak ve yaratımda farklı özgün çizgiler yakalamak söz konusu olduğunda benzeştirme, kendileştirme çabasının tinsel, ahlaki düzeyde insanın olması gereken çocukluk evresi olduğu görülür. Önemli olan ise insanın sonuçları itibarı ile gerçekleştirdiklerinin sorumluluğunun idrakinde olması, özgünce kendini gerçekleştirme olanağından yana hareket etmesidir.

Aslında nefsi emmarenin tekbenci olan fıtratı gereği hiç kimse başkası olmak istemez. Ortak değer, ahlaki belirimler ile nefsi emmarenin karakteri kırıldığında idealde olması gerekenin; kültürde anne, baba, nebi, mürşit vb. ilkesine bağlı ahlak belirimli karakter modellerde hikâyeleştirilmiş olması ve ilişkilerde eril olarak belirleyici olmaları sebebiyle benzeştirme, kendileştirme çabası ile olanaklı kılındığı görülür. Benzeşme ve kendileştirme ile toplum içinde birey olma hakkı kazanan her kişi ya nefis emmaresinin tekbenci karakteri sebebiyle benzeşmeye, kendileştirmeye aykırı durur ya da fıtratının özgün imkânları ile gerçekleştirdikleri üzeri toplumu tinde geliştirecek yaratım durumunda yeni bir kendileştirme hikâyesinin sahibi olur.

Zaten yaratımda aynı değil, ayrıda değil ilkesi gözetilir iken başkası olmak değil de farklı, özgün oluş belirimleri ile her mevcudun kendisinin kendi ile varoluşu olanaklı kılınmıştır. Kendi olanak belirimleri ile varlığını gerçekleştirmesi irade edilmiştir. İnsan için yetişkin olmaktan bahsetmekte isek benzeştirme, kendileştirme ahlak tutumuna aşkın olarak başkası değil de kendi olması beklenir, olması da gerekir. Her kişi kendi olma durum ve gerçekleştirdikleri ile başkası olsun değil, kendi olsun diye yaratılmıştır. Bu durumda Cenabı Allah'ı fıtrat gereği amaca bağlı gerçekleşen ahlaki belirimde hakkı gereği

yaşamak ve bulmak olanaklıdır. Başkası olur iken üzerinde rabbi olarak sıfat ve esma ahlakı ile beliren Allah'a uzak durulur. Kendileştirme insanlaşma çabasının çocukluk evresi olsa da sonuçta insandan istenen hakkı gereği ile yetişkin olarak sadece kendi olmasıdır.

Ortak değer, meşru olan evrensel ahlak beliriminde benzeştirme ve kendileştirme başlangıçta ne kadar önemli ise kendi olma çabası da sonuçta o kadar önemlidir. Bunun için ise esmayı hüsnayı hak etmiş olmakta yaşamak olması gerekendir. Ahlak belirimli olarak varoluş anlamlı kılındığında insanın hem terbiye hem de tekâmül varlığı olarak evre ve süreç belirimli olarak varoluşunu bulduğuna tanık olunur.

Yaratım kendinden kattıkları ile kendileştirme eylemi iken ahlak, ilkeye bağlı ereksel oluşta kendileştirme çabası olarak görünüş bulur. Kendiliğe dair varoluşsal her durum, ahlak biçimsel düzeylerde görünüş bulmaktır. Kendiliğe dair evrensel düzeyde ereğe bağlı ilke gereği ahlak belirimli olarak nedenlerin belirli kılındığı bir dünyada bulunulmakta ise ahlak varoluşsal ortak gerçeklik olarak benzeştirmeyi, kendileştirmeyi gerekli kılar. Ortak olan ilkesel özelliklerden hareket ile ahlak biçimsel olarak yaşamak, varoluşun gereğidir. Her benzeştirme, kendileştirmeye karşı kendi oluşu bulmak ise yeni ve özgün olarak ahlaki düzeyde varolma çabası olarak görünüş bulur.

*

Kur'an'da nebi kıssalarında toplumlarına/ topluluklara rağmen nebilerin, kendi oluşu özgün bir biçimde görünüşe taşıma çabası da ilmi ve ahlaki bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Özellikle İbrahim nebi ve Muhammed Mustafa efendimiz, devrimci hareketi ile çarpıcı

bir örnektir. Ali Şeriati'nin de dediği gibi nebiler devrimci bir nitelikte küfre yani hak ve hakikate örtük batıl olana karşı isyan bayrağını taşıyanlardır.

Her bir nebi ile Âdem'den Hateme İslam, tek bir Tanrı'nın dini olarak tarih olgusal olarak anlam ve değer beliriminde vücud bulur. Nebilerin ortak söylevi olan; Allah'a iman, salih amel ve ahrete ve akibete göre yaşamak söz konusu olduğunda hak ve hakikate dair ilim edinilmesi ve idealde beklenen güzel ahlaka göre yaşanması beklenendir. Allah'a iman ilim ve kabul ile ilgili bir durum iken salih amel, ahrete ve akıbete göre yaşamak ahlaka dair durum olarak görülür. Tarih olgusal olarak da her türlü olumsuz ussal oluşa rağmen ilke gereği ideal olanı ahlaki düzeyde genele yaygın tesis etmek ise kaçınılmaz olarak bulunur. Başka bir deyiş ile tanrısal/ evrensel olanın gerçekleşmesi söz konusu ise olumsuz ussal anlamında kötü ve batıl olanın açık olması ve sonuçta olması gereken hak olanın kabulü, gerçekleştirilmesi ve genele yaygın kılınması gerekli olur. Tarih olgusal düzeyde hak, her daim batıla galip gelir. Rahmet de her daim gazaba (Zul Celal-i vel İkram ismi ile okumak gerekir) baskın gelir.

Batıl ve gazap hak olanın rahmet olarak görünüş bulması ve tesis edilmesinin bir gereği olarak tarih olgusal düzeyde görünüş bulur. Tarihsel düzeyde doğaya karşı ilerleme ve tinde gelişmeden bahsetmekte, hep iyileştirmenin söz konusu olduğu bir dünyada bulunmakta isek hak olanın ve rahmetin öncelendiği, ilmi ve ahlaki olan bir varoluş biçiminden bahsetmekteyizdir. Nebiler ile ilim, talim, terbiye belirimli olarak deneyim ile hakikate dair sonuçlar alabilmek emsal düzeyde görünüş bulur iken dinin, kendi alan belirimi ile ilmi ve ahlaki düzeyde hakikate taşıyıcı olması gerektiğine de tanık olur. Bu durumda din, tanırsal olanı hakkı gereği yaşamak ile Tanrı'dan yana sonuç almak ve Tanrı bilgisi ile biçimlenen varlık görüşünde nasıl

yaşanması gerektiğinin ahlaki belirimlerini taşır. Tevhid bu bağlamları ile hem ilmi hem de ahlak biçimsel olarak varoluşun neye göre değer kılınması gerektiği sorusuna karşılık, Tanrı ile yaşamın değer belirimli olarak anlamlı kılınması gerektiğinin cevabını taşır.

Anlam ve değer varlığı olarak insan, metafizik oluşunu şahıs olma niteliği ve gerçekleştirdiklerinin öznesi olarak amaç varlığı oluşunda zorunlu olarak bulur iken hangi referansa göre yaşamı/ varoluşu değer belirimli olarak anlamlı kılması gerektiğinin sorusu ile karşı karşıya kalır. Birşeyin anlamı olup olmadığı tartışmasının eksikliğini de böyle aşılmış olur. İlim ve ahlak, tarih olgusal olarak hak ve rahmet olarak edinilir iken Tanrı'dan kopuk olarak yaşamın değer belirimli olarak anlamlı kılınma çabası her daim eksik ve yanlış bir yaklaşım olur. Özellikle nesnel olgusal düzlemde biçimlenen ilim edinme yöntemi/ yöntemleri olan bilimin günümüzdeki salt anlam arayışı ve teknik düzeyde kullanım değeri olan nesneler üretme çabası, yaklaşımı da eksik bir tutum olarak görülür. Değer varlığı olanın, salt anlam arayışında yaşamı hakkı gereği ile anlamlı kılması beklenemez. Bilim ne kadar deney, gözlem, ölçüm çizgisinde bilgi yöntemsel düzeyde biçim kazanmakta ise din de değer ve ahlak bilimsel olarak deneyim, tanık olmak ve değer yargısal düzeyde kritik etme çizgisinde, bilgi ve ahlak yöntemsel olarak sonuç almaya dayalı bilimsel oluşu ile biçim kazanır.

Gerçekleştirilenlerin sonuçlarına bağlı olarak biçimlenen bir dünyada anlam ve değer bağıntısında varoluşun sadece ussal düzeyde ilmi olmadığı, tinsel düzeyde ahlak belirimli olduğu da unutulmamalıdır. Sezgi, duygu, irade, us vb. her meleke ile varoluş, anlam ve değer belirimli olarak ilmi ve ahlaki düzeyde bağıntılı oluşlarında anlamlı kılınmalıdır. Metafizik düzeyde anlam ve değer dünyası olan bir varlığın, yaşamı/ varoluşu neye göre anlamlı kılması gerektiği

sorusunu da özgürce sormalı ve cevaplamalıdır. Bu soru cevaplanır iken yaşamın/ varoluşun, her gerçekleşenin/ gerçekleştirilenin sonuçlarının olduğuna da dikkat edilmelidir. Çünkü varoluşa dair sonuçlar, deneyimler ne için olduğunun anlamını taşır iken ahlaki düzeyde nasıl olunması gerektiğinin de uyarısı, derslerini taşır.

Sonuçlar, deneyimler, ilmi ve ahlaki olarak nerde olunması ve nasıl yaşanması gerektiğinin değer belirimleri ile yaşamın, değer belirimli anlamlı kılınmasına da nedendir. Bu durumda sonuçlardan haber veren; tevhid, ahlak, değer, karakter, kimlik, üç zamanlı oluş belirimleri ile sibernetik, spekülatif, diyalektik, formel vb. mantık belirimleri ile biçimlenen Kur'an'ın bu yaklaşım ile bir daha okunmasında fayda vardır.

Kur'an bu doğrultuda okunduğunda insanın, tanrısal/ evrensel yönleri ile tevhid çizgisinde ahlaki düzeyde hangi değer belirimlerinde yaşaması gerektiğinin usunu taşır. Ayrıca, Tanrı gibi olma ahlakının bir tavsiye olarak beyanı/ sunumudur. Genel anlamda Tanrı'nın ahlakı ve insanın Tanrı ahlakı doğrultusunda idealde ahlakının nasıl olması gerektiği ifade edilir.

Kur'an'da, kavramsal olarak ahlaktan olgu düzeyinde tanımı yapılmış olarak bahsedilmemiş olunsa da yaratılışın ahlaki olması ve ahlaki esaslara göre erekte nasıl olunması gerektiği ile ilgili olarak ahlak, en genel konudur. Tanrı ve insan, ahlaki olma belirimlerine göre ahlak biçimsel düzeyde konu edinilir. Tanrı'nın karakter ve kimlik belirimleri, insanın varoluşsal tutum ve davranış belirimleri ifade edilir. Şahıs, şahsiyet sahibi olmak, anlam ve değer dünyası edinmiş olmak ile erek belirimli yaşamak söz konsu ise ahlaki olmanın kaçınılmaz olması sebebiyle Kur'an; değerler, karakter, kimlik ilke belirimleri ile ifadesinde ahlak biçimseldir.

*

Tarihsel olarak değişen koşul, ihtiyaç ve zihniyetlere -dünya görüşlerine- göre de katlanan miras içinde ahlaki algıların değişken olması ve bu bağlamda da benzeştirme, kendileştirme çabasının da değişken olması söz konusu olur. Önemli olan ise insan şerefini belirli kılan tanrısal yönlerinin haysiyetini öldürmeyecek biçimde ahlak edinilmesidir. Bu doğrulta da zamansızlara (ilkelere/ tümeller/ evrenselere/ tanrısal olanlara) her daim ihtiyaç vardır.

Ahlakı tarih olgusal olarak ele aldığımızda toplumsal olmanın gereği olarak değer yargısal oluşun kazanılması ile edinilmiş olduğu görülür. Fıtrat (içerik ve biçimsel düzeyde yaratılışa dair olan) zemininde tarih olgusal olarak biçim kazanması ve miras olması ile topluma yerleşik kılınması söz konusudur.

Toplum yapısı ve ilişkileri içinde ahlakın dört ayak üzere durması gerekir. Bunlar: İlkelerden yana tutarlı olunması, ilişkilerde hakkaniyet ilkesi gereği vicdani olarak ötekinin de öncelenmesi ile uyumlu oluşun yakalanması ayrıca hak ve had belirimlerine göre toplumsal yapıdaki dengeleri (hakların tesis edilmesi ile oluşturulması gereken) ve düzeni (hadlerin belirli kılınması ile olanaklı olan) gözeterek eylemlerin gerçekleştirilmesidir. Tutarlılık, uyum, denge ve düzen ahlak belirimli olarak varoluşun sürekli ve ilişkilerin sürdürebilir kılınması adına önemlidir. Bu bağlamda ahlak, kültürel düzeyde selametin tesis edilmesinin gereği olarak ihtiyaç duyulandır. Tarihsel olarak değişen ahlaki olarak benzer kılma, kendi kılma çabalarında, tanrısal olandan uzaklaşmadan insan haysiyetine uygun yaşayabilmek ve kendi olabilmeye kapı aralayabilmek için de bu düzeyde ahlaka ihtiyaç vardır.

Toplumsal düzeyde ahlakın genele yaygın kılınması için ihtiyaç olan ise hukukun tesis edilmesidir. Hukuka rağmen ahlak yozlaşması söz konusu ise ceza, ilke gereği ahlaklı olmanın gereği olarak olması gereken gerçeklik düzeyinde uygulanması gerekendir. Hukuk ise evrensel normları/ esasları ile cebren, ilke gereği ahlaklı olmaya zorlar.

Aşağıdan yukarıya fırsat eşitliği, yukarıdan aşağıya iktisadi adalet, denetlenebilir, hesap verebilir olmak, yaratılışa, varoluşa dair olan ve emeğe bağlı hakların güvence altına alınması, ilişkilerde hak ve had belirimlerinin yasalar ile belirgin kılınması, emeğin vergilendirilmesi vb. esasları ile hukuk biçim kazandığında, ahlak yargısal oluşunda ahlak biçimsel olarak görünüş bulur. Bu esaslar İslam hukukunun da temeli iken halen küresel ölçekte ve tarihsel düzeyde tam anlamı ile tesis edilememiştir. Genel düzeyde bir ahlak tesis edilmek istenmekte ise evrensel norm nitelikli bu esaslara ihtiyaç vardır.

Böyle olsa da normlar, yaşamın gerçeğinde nefsi emmare olgusu ve değer yargısal düzeyde gerçekleşen hak-batıl, kötü-iyi vb. diyalektik oluş söz konusu olduğu içindir ki idealde ahlakın nasıl tesis edilmesi gerektiğinin us belirimidir. Öznel gerçekliği belirli kılmaz ama gerçekliğin idealde nasıl yaşanması gerektiğinin ussal göstergeleridir. İnsanın değer yargısal düzeyde karşıt ve farklı oluş belirimleri ile sebep-gerekçeli olarak amaç varlığı olduğu düşünüldüğünde, diyalektik oluş içinde evrensel normlara göre yaşanması herkes için beklenemez.

Bu durumda hukuki anlamda ceza, evrensel normların genele yaygın tesis edilmesinin gereği olarak başvurulması gereken olgudur. Buna rağmen insan için normlar, içselleştirilmiş olarak ahlak biçimsel oluşta görünüş bulmayabilir. Normlar değer olarak içselleştirildiğinde, vicdan düzeyinde karakter beliriminde tesis edildiklerinde, ahlak

biçimsel oluşta ortak ahlak edinimi düzeyinde ortak bilinç alanı oluşturur. Vicdan belirimli bu alan içinde normlar, kendiliği ahlak biçimsel düzeyde gerçekleştirmenin ahlaki sınırları olarak biçim kazanır. Normlar yani ortak değer olarak kabul edilen evrensel esaslar, öznelliğin varoluşsal sınırlarını belirli kılar. Böylesi sınırlar içinde nefsi emmare, toplumsal bilinç karşısında terbiye -olumlu ussal düzeyde ahlaki- olmayı, ötekinin hak ve had belirimleri sebebiyle gerekli olarak bulur. Varoluşsal açıdan bakıldığında, bulmak zorunda kalır.

Hukuk adına söylemek gerekir ise hukuk, ahlakın normlar düzeyinde modellendirilmesidir. Doğru modelleme ise değişen koşullar karşısında dahi varoluş ve rahmet ilkesi gözetildiğinde normların geçerliliğini, gerekliliğine bağlı olarak gerçekliliğini korumasına göre biçim kazanmalıdır.

*

Allah'a iman etmek din adına öncelenen olsa da gerçekleştirdiklerinde hakiki olarak anlam, duygu ve değer belirimlerinde ilahi isimleri yani tanrısal olanı yaşamak erekte istenendir. İlahi isimler ile Allah'ın kimlik belirimlerinde karakter sahibi olarak hüviyet edinilir. Eskiler hüviyeti hak demişler. Nebi efendimiz anlam ve değer belirimi ile sonuçtan bakmış olsa gerek ki "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın" demiştir. Ferdiyet, Cenabı Allah'ın ahlakında ilahi isimleri ile biçimlendiğinde, hüviyeti hak (özsel düzeyde biçimlenen gerçek kimlik, hak edilmiş kimlik) düzeyinde kimlik sahibi olunur.

Eskiler Âdeme "ismi insan, soy ismi Allah" demişler. Ferdiyetin Allah ile Allah'ta bulunması, O'nun kimlik belirimleri üzeri karakterde biçim kazanmak ve ahlak belirimi tavırlarda -tutum ve davranışlarda-

görünüş bulmak, ayrıca her türlü üretim alanı ve üretimde isimleri yaşamak/ deneyimlemek özde olan Allah ile vücud bulmaktır. İnsan olmak ne için olduğuna bağlı olarak Allah ile yakinlik kurmayı gerekli kılar. Bunun içindir ki insan olmanın gereği olarak Allah'ı, insan olmayı gerçekleştirdiklerimizde tecrübe ederken bulmak, ussal düzeyde ilahi isimler ile bilmekte mümkündür.

Özellikle tavır belirimleri olan isimler; sadece bilmenin, bulmanın dilde ilke olan araçları olmaktan daha çok duygusunda yaşanan ve öznelliğin biçim aldığı ahlaki karakter biçimleridir. Kimlik düzeyinde tinde görünüşe gelmenin en yüksek formasyonlarıdır. Aidiyet ve gerçekleştirmeye dayalı sorumluluk yükleri ile yaşamın ilke gereği anlam ve değer kazanmasının gereğidir. İlahi isimler ile kurulan metafizik düşünce alanı ayrıca yaşam alanı olan kültür ve medeniyet içinde deist, nihilist, ateist, materyalist olmaktan uzak Allah ile yaşarız.

Tinde varoluş, ikili/ çoklu gerçeklikte ötekinin varoluşuna bağlı olarak varoluşun ortak gerçeklikte gerçekleşmesi ile mümkündür. Öteki, varoluşun nesnel nedeni gibi görünse de tinde varoluşun gerçekleşmesinin erek belirimi olmasa da varoluşun gereği olan bir ferd/ kişi olarak öncelenmesi gerekendir. İşte, Allah için rahmetin ahlak edinilmesi ve kendiliğe farz/ zorunlu kılınması da bunun içindir. Tinde karakter ve kimlik edinimi öteki ile mümkün olmakta ise kendiliğin öncelenmesi kadar -muhatap ile görünüş bulmanın gerçekleşmesinden dolayı- ötekinin de rahmet etmekte öncelenmesi İslam olmanın gereğidir.

Din, rahmet etmektir ve fedakârlık, özveri fazileti ile ereğinde biçimlenir. Bunun içindir ki İslam ahlakında insandan beklenen, rahmetin öncelenmesi ile ötekiyle ilişkilerde tevhidin tesis edilmesidir. Öteki, uzaklaşmak ve yabancılaşmak ile ötekileştirilen

değil de tinde varoluşun gereği olan ferd/ kişi/ birey olarak görülmesi gerekendir. Karakter öteki ile açık olmakta ve kimlik öteki ile edinilmekte ise ötekini, ortak gerçeklikte varoluşunun gereği görerek rahmet elini uzatmak, ussal olmanın da gereğidir. Nefsi emmarenin tekbenci oluşunda bencil ve zalim olmak ile sürekli ve sürdürebilir bir varoluştan bahsedilemez. Ahlak bu durumda zamansız ilke belirimleri ile her daim gerekli olandır.

Bu anlayış insana, öteki ile varoluşun ortak gerçeklik olması sebebiyle rahmetin öncelenmesi gerektiğinin idrakini ve rahmette eylem sahibi olunması gerektiğini katmalıdır. Bu durumda yetişkin olarak öteki oluşu bulmak, ötekinden de sorumlu -velisi- olduğunun idraki ile ötekini öncelemekle mümkündür. Her yetişkin, çocuk gibi ilgilenilen olmaktan daha çok muhatap alınmak ile ferd oluşunu bulmalıdır. Bu da tinsel varoluşta olması gerekendir. İlişkilerde kimliğe bağlı olarak beliren tutum ve davranışlar ise rahmet ilkesi ile değerlendirildiğinde yetişkin olup olunmadığının göstergesidir. İlahi isimler ise insanı ahlaki düzeyde yetişkin olmaya doğru zorlar. Bunun için dahi olsa gereklidirler.

Her bir kişi, kendi terbiyesini belirli kılan sıfat ve isim üzeri zorunlu olarak ahlak belirimli okumalarda bulunur. Karakter belirimli olarak da özüne bağlı ahlak sahibidir. Anlam ve değer dünyasında edindikleri ile de insan olmayı bulur. Fıtrat gereği Rabbini has sıfatı ve has ismi üzeri belirli oluşta bulan her kişi, terbiyesini -varoluş ahlakını-, tanrısal olanı yaşamakta bulur. Bu, her bir kişinin öznelde özgün olarak terbiye -ahlak- bulduğu anlamında da anlaşılması gerekendir.

Mevcudun, karakterini, yönelimlerini, eylemlerini kendi doğrultusunda belirli kılan her sıfat ve isim, potansiyel oluşunda gerçekleşme erkinde görünüş bulduğunda irade belirimine haiz olarak biçim kazanır. Eylemde, ürün vermede ve verilen ürünler üzeri değer

belirimlerinde gerçekleşen ilişkilerde de gerçekleşme olanağı bulur. Karakter belirimli olarak her ilahi isim, ahlak biçimsel olarak görünüşe gelmek anlamını taşımak ile beraber ilahi isim belirimli kimliğin, ahlak biçimsel olduğu anlamını da taşır.

Eskiler ilahi isimler için burçlardır demişlerdir. Her burç erek belirimi olarak yükselinen, gerçekleştirilmesi gerekendir. Bulundukları duygu, gerçekleştirildikleri duruma göre de erek olmalarına bağlı olarak nedenlerin belirli kılınması/ yaşanması sonucunda da döngüsel oluşta görünüş bulurlar. İlahi isimlerine bağlı olarak görülen sevginin, merhametin, adaletin, küfrün, nefretin, öfkenin vb. durumların döngüsüne girildiğinde karakter belirimi olan her ismi huy, ahlak belirimi olarak buluruz. Bu durumda ise karakter, huy, ahlak belirimlerinde kalıcı oluşa tanık olunur.

İnsan, kendinde neyi beslemekte ve bu doğrultuda iradede bulunmakta ise gerçekleşmesi için çabada bulunmayı da gerekli olarak bulur. Her çaba/ amel, hangi ilke ve niyet üzeri gerçekleşmekte ise ilkesi ve niyetine bağlı olarak değer belirimlidir. Sonuçları ile de karşı karşıya kalınır.

Her karşı karşıya kalışta ise ilke ve niyette olumlu düzeyde değişme olmamakta ayrıca fail olmaktan daha çok sebeplere takılı kalınmakta ise döngüde, kısas girdabına girilmiş olarak gerçeğe yitik kalınır. Hayrın, doğruluğun ve ahlaki olarak sonuçta güzel olanın öncelenmesi ile kısastan kurtulmak değil ama kısasın rahmet yönünde gerçekleşmesi olanaklı kılınır.

***

Varoluş, deneyimin deneyimlenmesi ile var olma durumu olarak görünüş bulur. Bilginin sadece öznelde bilme özelliğinde belirmesi ile gerçekleşen değil, bilginin varlıksal olanda işlevsel olması sebebiyle gerçekleşme erkinde iradeye bürünmesi ile de gerçekleşendir. İradenin deneyimlenmesi yani potansiyellerin gerçekleşme erkine bürünmesi, deneyimlemenin deneyimlenmesinin öznesine, varoluş belirimlerinde -kendiliğin açılımlarında- yaşama itkisi olarak görünüş bulur. Bu durumda ahlakın, potansiyellerin gerçekleşme erkinde iradeye bürünmesi ile beraber özsel olduğu görülür.

İrade, nesneleri üzerinden de anlam ve değer belirimlerine göre bilgi edinimi ile beraber deneyimlenenlerde, seçimlerde (karakterlerin görünüş bulmasının gereği) bulunmak olarak ahlak kazanımında biçimlenmeye devam eder. Karşı karşıya kalınan olay ve olgular karşısında duruma, niyete, sonuçlara göre değişken olan seçim, tutum ve davranışlar doğrultusunda çeşitlilikte/ farklılıkta (güzel ve kötü ahlak belirimli) izafi oluşta beliren ve eylemin değer niteliği kazanması ile görünüş bulan ahlak beliriminde irade, ahlak biçimsel olarak gerçekleşir. Her varoluşsal deneyimi de ahlak biçimsel kılar.

Genel anlamda ahlak ise ortak değer belirimlerine göre ussal oluşta değer yargısal olunması ile kritik edilir ve görünüş bulur. Varoluşta ahlak, izafi olmak ile beraber ortak değer belirimlerinde normlar kazanmış olarak yaşansa da olay ve olguların sonuçları öngörüldüğünde iyi ve doğru olanın ne olacağının kestirilmesine/ kestirilmemesine göre de esnek bir zeminde bulunur. Yalan söylemek yanlış/ yasaktır ama kimi durumlarda insanlığın veya kendimizin hayrına olacak şeyler için yalan söylenebilir. Hayati olan zor durumlar karşısında veya herkesin yararına hayati düzeyde katkısı olacak şeylerde yalana başvurulduğu olur. Bu durum birçok ahlaki norm için de geçerlidir.

Böyle olsa da herkesin faydasına sebep rahmet olacak olana göre ilkeli oluşta karakter, duruş sahibi olarak ahlak kazanmak ise hep öncelenmesi gerekendir. Duruş, varoluşun ahlaki düzeyde özümsenmesi olarak nedenini kendinde bularak -kendiliğin yine kendiliğe dayanak edinilmesi ile- kendiliğin deneyimlenmesidir. Eskilerin "kendi ile ayakta durmak" dediklerinin, ayrıca şeref ve izzet sahibi, ağırbaşlı (vakur) olmak denilenin içerdiği gerçekte de kendiliğin kendiliğe dayanak kılınmasının anlamı yatar. Nesnelerine aşkın olarak kendiliğin -benliğin- kendiliğe dayanak edinilmesi, duruş sahibi oluşta görünüş bulur.

Duruş sahibi olmaya, "sağ elime güneşi sol elime de ayı verseniz vazgeçmem" hadisi, "dönen dönsün ben dönmem yolumdan" kelamı kibar vb. ifadelerde de tanık olunur. İdealist oluşun belirimi olmak ile beraber ilkeli oluşa bağlı edinilen karakter belirimi olarak kişiliğin ağırlık kazanması durumudur. Özgür iradenin tutarlı bir biçimde görünüşe taşınması durumudur.

İradenin görünüş bulması ve ahlak biçimsel oluşu sürecinde varoluş, ahlakın deneyimlenmesine sebep karakter edinimlerinde ve gerçekleştirilenler/ yaratımlar üzerinden sonradan edinilen karakter belirimlerinde deneyimlenen/ yaşanan olur. Ayrıca yaratımda yaratım nesneleri ile olan ilişki belirimlerinde gerçekleşenler üzerinden ve sonuçta da kimlik edinmelerinde deneyimlenen/ yaşanılan olur.

Tekbenci oluş halen korunur iken varoluşun ortak düzeyde gerçekleşmesi sebebiyle hak ve had belirimlerine göre ilişkilerinde eylemlerinin idealar ile kritik edilmesi ile görülür. İdeanın ortak ilke olması sebebiyle ilişkileri düzenleyici olması, ilişkilerde gerekli olarak bulunulur iken eylemin ilke gereği edim olması sonucunda kritik edilmesi kaçınılmazdır. Artık bilinç, eylemin değer belirimi olmuş olması nedeni ile edim olarak görünüş bulmasında, eylemin bilinci

olarak görünüş bulur. İdeanın ilke olarak dilde ortak gerçeklik olarak kabul edilmiş olması durumuna göre de us, pratikte karşılığı olanın kritiğinde ahlakı, ilişkilerde gerekli olduğundan yana görünür kılar. Eylemin bilinci, üç zamanlı oluşta ahlak bilinçli olmak anlamını da taşır.

Ahlak, toplumsal yaşamda kültür belirimi olması ile ortak bilinç/ değer alanı olarak biçim kazanır. Her yeni nesil doğduğu kültür içinde eylemlerinin kritik edilmesine göre içinde doğduğu ve içine doğru çekildiği bir dünyada kendini bulur. Bu doğrultuda da kültürdeki ortak anlam ve değer bağıntısı ile dilde şekillenen yargısal oluşa göre tutum ve davranışlarda bulunan insan tipleri de görünüş bulur. Böylece irade, ortak bilinç alanında ahlak beliriminde şekillenmiş olarak uzlaşılmış olan ortak bilincin belirimlerinde görünüş bulmaya başlar. Ortak anlam ve değer belirimlerine göre ortak ahlak çizgisinde ortak karakterler de öznel oluşta görünüş bulur. Edinilen karakterin ortak isim oluşunda kimlik beliriminde karşılık görmesi ise dil ile biçim kazanan yaratımda en yüksek görünüş formasyonunda kendiliğin betimlenmesi olur. Türk, Arap, Alman, Viking, Çinli, Batılı, Doğulu vb. kimlik vermelerde bulunulur iken soydaş veya ortak anlam ve değerlerde buluşanlar anlamlı kılınsa da kendi içlerinde aynı değil ama ortak olunan anlam ve değerlerin galip oluşuna göre biçimlenen karakter belirimleri de belirtilmiş olur.

Önemli olan ise ilkenin değer olarak toplum tininde içerilmesi ile ortak gerçekliliği belirli kılmasıdır. İlkenin değer oluşu ile ortak bilinç alanı ortak tin olarak bulunur iken karşılıklı ilişkilerde eylemin kritik edildiği değer yargısal oluş artık baskındır. Bu durumda us, ilkelerin değer oluşu belirimine göre eylemin kritik edildiği formasyonda kendiliğin kritik edildiği vicdan olarak biçim kazanır. Vicdan, değerler ile biçimlenen ortak bilincin öznelde tesis edilmiş olması ile

bulunandır. Aidiyet ve sorumluluk idrakinde olarak ilkenin değer oluşu bilinci ile eylemlerin, edimlerin kritik edilmesinde kendiliğin sorgulandığı, kendiliğe dönülen ve topluma katılımcı olmayı gerekli kılan ussal yeti olarak insan tininde belirmiş olur.

Tekbenci oluş ahlakına aşkın olarak ortak varoluşta birlikte oluşu sağlayacak ahlak belirimine gelindiğinde, ilke ortak değer olarak eylemlerin kritik edildiği vicdanda ve hukukta tesis edildiğinde ilkenin bilinci, eylemin değer olarak kritik edildiği doğrultuda gerçekleşir. İlkenin değer oluşu, böylece ortak ilişkilerde varoluşun -sürekli ve sürdürebilir- gereği olarak da tesis edilmek zorunda olur. Bilinç bu düzeye geldiğinde vicdan ile kendiliğe dönüş olanağı edinilmiş olarak kendilik bilinci/ ben oluş edinmeye geçilmiş olur. Vicdani her muhasebede, gerçekleştirilenlerin hesabı görülür iken aslında kendiliğin hesabı görülmektedir. Kendilik ile yüzleşmekte bulunulmaktadır. Bu gerçekleşirken de dilde, dilin anlam ve değer yükleri üzerinden düşüncede hesaplaşılmaktadır.

Kendilik, gerçekleştirdikleri üzerinden vicdan us beliriminde geri kendi üzerine dönmüş olarak kendi ile olması gereken hak olana göre dilde aynalaşır, yüzleşir ve hesaplaşır. Bundan olsa gerek ki Kur'an'da kendini levm eden nefs üzerine yemin edilir. Vicdan, kendini kınar iken kendine dönüşün ussal oluşu dâhilinde ilkeyi rahmet belirimi olarak değer oluşunda öznelde tesis etmenin, yerleşik kılmanın gereği oluşunda etkin olarak görünüş bulur. İlkenin bilinci aidiyet ve sorumluluk belirimlerinde değer oluşunda usta içerildiğinde, nesnelerini deneyimler iken nesnelerinde kendini bulan insan tipinden farklı olarak ilkenin öznel oluşunun gerçekliliğinde -öznel oluşa haiz/ ait oluşunda-, kendiliği bulmaktır.

Her bilinçlenme evresinde insan, us/ düşünce ve dil olguları bağıntısında bilme, görünüşe gelme, yaratım, miras, ahlak vb.

belirimler sonucunda, karakter ve kimlik belirimlerinde vücud bulmuş olarak ikinci yaratılışını bulur. Kimlik, kişi olarak öznelliğin vücuda taşınmasıdır. Kimlik ile insan metafizik oluşunu kanıtlar. Miras varlığı olarak da tarih varlığı olması ile kültür ve medeniyet içinde metafizik oluşunu süreklilikte bulandır. Melekeleri ve melekeleri zemininde dilde anlam ve değer edinimleri ile metafizik oluşu fıtratı gereği ve yarattıkları üzeri sonradan edinilmiş gerçeklikte bulandır. Özde ise gerçekleştirdiklerinin öznesi olan şahıs oluşu ile hep metafizik oluşta duran olarak gizilde durandır.

Hakikate ermenin gerçekleşmesi durumunda ise her gelen yeni kuşak, hakikati daha doğru bilmeye ve daha yetkin anlamaya, kendisine hakikate dair miras kalanlar ile daha yatkın ve olanak sahibidir. Bu durum ahlak biçimsel düzeyde rahmetin, iyileştirme ilkesinin, tekâmülün gereğidir. Bugün hakikate dair bildiklerimiz ve daha yetkin düzeyde O'nu anlıyor olmamız, geçmişin olumlu veya olumsuz anlamda bıraktıkları deneyim, fikir, ahlak mirasının sonucunda mümkün olmuştur. Bu nedenledir ki doğrusu ve yanlışı, iyisi ve kötüsü vb. ile insanlık âlemini, hikmet gereği yerinde ve gerekliliğinde hakikatin görünüşe geldiği sahne olarak temaşa etmek gerekir.

Bu gün düşüncede, ahlakta, bilimde, tasavvufta, felsefede, sanatta, değer belirimlerinde daha zengin olunmakta ise geçmişin mirası üzerinde bulunduğumuz içindir. İnsanın macerası, hakikati aramak, bulmak, bilmek, görünüş biçimlerinde ve yöntemlerinde anlamaya çalışmak üzeri tarihi süregelişinde görülmekte ise daha da yetkin okuma biçimi ve yöntemler ile bu maceranın devam edeceği kesindir. Bu macerada insan, yeni anlam ve değer bulmalar ile değişen dünyalarda metafizik oluşu her daim doğası ve değer belirimi olan ilişkilerinde açık eder.

Bedensel oluşa aşkın tinsel düzeyde dil ve diğer melekeleri zemininde anlam ve değer dünyası edinmek ile gerçekleşen ikinci yaratımda bulunulur. İkinci yaratım, ilmi ve ahlaki düzeyde kendiliğin anlam ve değer buluşlarda inşa edilmesidir. Öteki ile ilişkilerde anlam ve değer belirimlerinde karakter ve kimlik belirimli olarak ahlak biçimsel oluşta varoluşunu bulmaktır. Yaratılmış gerçeklik içinde öğrenilenler ile biçim kazanılır. İkinci yaratım, kimlik belirimlerinin anlam ve değer içeriklerinin duygusu, hissiyatı edinildiğinde ise aidiyete neden olması ile içinde yaşanılan gerçeklik olarak bulunur. Kimliğin duygusunu edinmek ise ortak anlam ve değer alanları içinde hakiki oluşun belirimi olan ilişkilerde edinilir. Bu nedenledir ki her yeni hayat bulana ve yeniden yaratımın sürekli oluşunda ilişkilerde duyarlı olarak yaklaşımlarda bulunmak ve itina göstermek gerekir. Bu durumda ikinci yaratım, ahlak zemininde -ortak varoluşun gereği olarak- gerçekleştirilmesi gerekendir.

Vücuda gelişi süreçlerinde ismin egemen doğası ve iktidar belirimine hep tanık olunur. Yani isim ile galip oluşa, aidiyet duygusu ve sorumluluk idrakinin yüklenmesi ile hep tanık olunur. Demek ki dil; filoloji, fenomenoloji, epistemoloji, ontoloji vb. alanlarla ilgili olarak kalmıyor. Yaşamı da kimlikte biçimleyici olarak tinde yaratımın, yaratılmış gerçekliğin ve genelde belirimi ile de sosyolojinin en temel konusu oluyor. Kimlik ile iktidar bulmak ve çoklu ilişkide diğerleri ile varoluşu kimlik üzerinden bulmak söz konusu olduğunda ise ortak gerçeklikte varoluşu sürekli ve ilişkilerde sürdürebilmek için terbiye oluş düzeyinde ahlak da gereklilik olarak şart oluyor.

Öznelde anlam ve değer ediniminde dil ne kadar belirleyici ise terbiye ve tarih olgusal olarak miras düzeyinde ahlak da dil ile hem telkin hem hak ve hadlerin belirli kılınması ile değer biçimsel düzeyde girişmiş olarak belirleyici olmaktadır. Dil -ahlakta-, ilkeye bağlı

anlamın değer duygusu oluşturmasında belirleyici olduğu kadar, değer duygusu oluşturur iken kullanım amacı ve biçimine göre de ahlak gelişiminde belirleyicidir.

Yaratımdan ve yaratılmış olan ile yeni bir dünya kurmaktan bahsetmekte isek karşılıklı varoluştan, varoluşun ortak bir gerçeklik olduğunda bahsetmekteyizdir. Yaratım eyleminde, emek değer olarak görünüş bulan yaratım nesnelerinin önemsenmesi ve sahiplenilmesi, rahmet belirimi olarak ötekisi/ diğeri olarak görünüş bulanı öncelemeyi de gerekli kılar. Yaratım yeni bir özneyi açık etmiş olarak görünüş bulmakta ise özneler arası ilişkinin gereği olarak rahmet, adalet ve sonuç belirimli olarak da ahlak yaratıcı olmanın gereğinde bulunması gereken olur.

Yaratılmış olanın hak kılınmış gerçeklikte varoluşunu bulmasına karşılık adalet, vicdanın gereği olarak edinilir. İdealar, usun vicdan formasyonunda işlevsel oluşunda adalet sıfatının görünüş bulması ile yaratıcı öznenin karakter belirimi olarak şahsında bütünlenir iken ahlaki olmayı da görünüşe taşır. Yaratım, rahmet, adalet tutarlı oluşta ahlak belirimleridir. Diğer ahlak belirimleri ile beraber yaratıcı olmanın rahmete dair duygularının oluşması doğrultusunda olması gerekenler olarak görünüş bulurlar. Her bir aşamada idea, ilke belirimi oluşunda duygu belirimlerinde deneyimlenen olarak karakter ve kimlik edinmeye doğru gelişen sürecin hem temeli hem de öznel belirim olması düzeyinde bir parçası olur. Ahlak ve gelişimi evrelerinde değer yargısal olarak içerilmiş olmaları ile varoluşun gerekli olan tinsel/ öznel belirimleridir. Yaratım, rahmet ve adalet, tanrısal/ evrensel ahlak belirimleri olarak varoluşun olmazsa olmazıdır.

***

Adalet, hakkı gereği ile muameleyi önceler. Hak edişlere bağlı gerçekleşen/ gerçekleşmesi gereken adalet ya ceza ya da kazanımların güvence altına alınması ile tesis edilmesi gerekendir. Din terminolojisinde Tanrı ile yarattığı özneler arası ilişkide, yaratılmış öznelerin birbirleri ile ilişkisindeki hak edişlere bağlı olarak kısasta/ karmada, -yani gerçekleştirilenlerin sonuçlarına bağlı olarak karşılıklarının verilecek olmasında- karşılık görmesi, adaletin bir belirimi olarak yaşamsal düzeyde tesis edilir. Böylece hak ve had ihlalleri sebebi ile ceza; ilkeli oluşa geri dönüşün, hak olmayanın meşru olmamasının, ilkenin gereklilik olduğunun, eylemlerin kritik edilişine göre öznesinin anlam, değer varlığı olarak karakter de vücud bulduğunun, öngörülü bir geleceğin tesis edilmesinin de gereği olarak adaletin ahlak biçimsel olan belirimidir.

Ceza ile özneler arası ilişkide sibernetik uslamlamada, hak edişlerde adaletin tesis edilmesi ile değer ve meşru alan belirimli olarak ortak bilinç de oluşturulmuş olur. Ortak bilinç, ortak değer alanı belirimleri ile yaşam biçiminde de görünüş bulur. Böylece hukuk tesis edilir iken ilkelerin kurumsal oluşunda rahmetinde tesis edilmesi ile adalet, ahlakın toplumsal ilişkilerde yapısal kılınması ile ahlakın bilimi olur. Zaten erek belirimine göre sonuç almaya dayalı olarak hukukun tesis edilmesi, adaletin ilişkilerde ahlakı belirleyici kılmasını gerekli kılar.

Kazanımların güvence altına alınması ve cezanın hak edişlere bağlı olarak hak kılınması ile de güvenin tesis edilmesi de rahmetin gereğidir. Güven ile de kendiliğin, hak ve had belirimleri doğrultusunda ötekinin hukukuna da dikkat edilmesi ile özgürce gerçekleştirilmesi sağlanır. Böylece özgürlük, diğerlerin/ ötekilerin hak had belirimleri ile beraber ilişkilerin belirli kılınmış olunmasında, adaletin ereğinde gerçekleştirilmesi ile edinilmiş olur. Hukuk, eylemin kritik edildiği ussal belirim olarak vicdanın kurumsal düzeyde

medeniyette tesis edilmesidir. Ahlaktan yana gerçekçi olmayı da gerekli kılar ve gerçekçi olmayı görünüşe taşır. İnsanın nefsi emmaresi sebebiyle kendi için olan karakter beliriminde tekbenci oluşunda güvenilmez olması, gelişimin gereği kılınmış olsa da hukuk, güvenilmez insanın toplumsal oluşta terbiye edilmesi ile ahlakın genele yaygın kılınmasının gereğidir.

Hak edişlerde kazanım olarak edinilenlerin genel anlamda halka dönük olarak vergilendirilmesi de bütünde varoluşun bir gereği olarak adaletin rahmete sebep döngüsel oluşta gerçekleşmesinin bir gereğidir. Kazanımların vergilendirilmesi, geriye dönük olarak geride kalanların toplum içinde kazanılması ve ilke gereği paylaşımların ortak kazanım olarak tesis edilmesi adına önemlidir. Böyle olsa da ortak varoluşun sürekli ve sürdürebilir olması için de olması gerekendir. Böylece hak edişlerdeki kazanımlar ile rahmet bir daha tesis edilmiş olarak görünüş bulur. Bu, Tanrı'nın rahmeti kendisine ahlak edinmesinin bir gereği olarak edinilmesi ve gerçekleştirilmesi gerektiği için insan tininde görünüş bulur. İlk bakışta doğada ve çatışkılı diyalektikte gazabın öncelendiğine tanık olunsa da varoluşun gereği olarak -rahmetin- adaletin öncelenmesi ile tesis edildiğine tanık olmak gerekir. İnsanlık tininde hukuk ile adaletin tesis edildiği tarihsel sürece de bakıldığında rahmetin öncelenerek daha iyi ve doğru olanı gerçekleştirmek zorunda kalındığı görülür.

Haz, arzu, menfaat ve güç hırsından yana terbiye olmamış tekbenci insanın varlığı söz konusu ise hukuk ile toplum içinde normal ahlak normları beliriminde terbiye edilmesi gerekli olur. Hukuk zemininde siyaset, toplumun ortak değer kabullerine göre şekillenir iken ilişkilerin yönetilmesini gerekli görür. Böyle olmak ile beraber hukuk, ortak değer alanında her bireyin ilişkilerinde kendiliğini kontrol

edebilmesi ve hukuki sonuç belirimlerine göre ilişkilerini de yönetebilmesini de gerekli kılar.

Hukuk, bireysel ve toplumsal oluşta kendilik kontrolü ile beraber varoluşta bütünlüğün korunması, düzenin tesis edilmesinin gereğidir. Varoluşta bütünlük, kendiliğin karakter ve kimlik belirimlerinde gerçekleştirilmesinin bir gereği olarak olması gerekendir. Sonuçta yaratım, karakter ve kimlik belirimlerinde tinde kendiliğin şahıs olma zemininde yeniden yaratılması, kendiliğin karakter, kimlik belirimlerinde ilişkilerde ve gerçekleştirmelerde görünüşe gelmesi anlamını taşımakta ise yaratılmış gerçeklik, kendiliğe tinde alan açmak ile ilişkilerinde ve gerçekleştirdiklerinde varoluşun nefesini almaktır. Bu süreçten takip edildiğinde, rahmetin adalet beliriminde kendiliğe farz kılınması, ahlak edinilmesi, Tanrı için varoluşundan yana yarattıkları ile nefes alması anlamını taşır. Sonuçta kendiliğin karakter ve kimlik belirimlerinde gerçekleştirilmesi ile varoluşundan yana nefes alınacak ise rahmetin hukuk zemininde tesis edilmesi gereklidir. İnsanlık tininde dahi buna net olarak tanık olunur.

Adalet, rahmet, ahlak, hukuk ve siyaset çizgisinde görülmesi gereken ise tanrısal/ evrensel/ zamansız olanın yaşanmasının gerekli olduğudur. Sonradan edinilmiş/ yaratılmış olan gerçeklikte, varoluşun ortak gerçeklik oluşunda gerçeği yaşamak, tanrısal olanın gerçekleştirilmesi ile hakikatin görünüş bulmasında, hakiki oluşta Tanrı’nın yaşanmasına da olanak bulunur.

İslam, tevhid dini olarak tanrısal olanın hakiki düzeyde nasıl yaşanması gerektiğini önceler. Tanrı’nın hakikatini bilmek, yaşanan her olay ve olgu üzerinden hem Tanrı ile iletişim kurabilmek (dua, şükür, hamd, düşünme, zikir vb. ile) hem de tanrısal olanı yaşamaya çalışmak ile bütün yaşam alanlarında Tanrı’yı gerçekliliği ile görünüşe taşımanın dini olarak görülür/ görülmelidir. İnsanın din olarak

bulduğu ise Rabb ve Mürebbi isimleri ile Tanrı'yı, terbiyesinde beliren karakter belirimi ile olay ve olgular üzerinden yaşamasıdır. İslam tevhid dini olarak bu iki ismin beliriminde, diğer isimlerin de karakter belirimi olarak yaşanması sonucunda Tanrı'nın ahlakı gereği hakiki olarak yaşamayı olanaklı kılan dindir.

Bir yaşam felsefesi yapılacak ise çoklu ve çeşitli oluş içinde ortak gerçeklerin ilke bağlamında bilinmesi gereklidir. Rahmet, adalet, hak ilkeleri mevcudatın ortak gerçeği olarak bulduklarıdır. Hak kılınmış olana göre hak oluşunu bulan her varlık, rahmetin de bir belirimi olarak çeşitlilik ve çokluk içinde varoluşunu adaletin bir gereği olarak bulur. Mevcudat alanında süreksizliğe bağlı olarak hep bir yok oluşa tanık olunsa da her yok oluş ile yeni bir varoluşa devinildiği gözlemlenir. Yok oluş, var kılmanın bir gereği olarak olması gerekendir. Süreksizlik, varoluş eşiklerinde -yasa ve ilke belirimli olarak- daim yaratımda bulunmanın gereğidir. Yaşamın böylesi gerçeği ile de barışmak gerekir. Hak olan, doğaya aşkın tinde özgürleşmek adına barışılması gereken olarak önümüzde bulduğumuzdur. Hak olan ile barışmış isek ilişkilerimizde adaleti ve rahmeti önceleyerek yaşamayı da kendimize gerekli kılarız. Bu anlayış ile mevcudata yaklaşıldığında, yok etme önceliğinde değil, var etme önceliğinde olarak rahmeti ve adaleti ahlak edinmiş oluruz.

İnsan tekbenci oluşunda nefsi emmaresi ile vücud bulur. Nefsi emmaresi, doğaya dönük ve doğayı deneyimler iken kendi için kılmaya eğilimli olduğu yönüdür. Bu yönü ile insan, tekbenci karakterde nesnelerinde kendini bulan ve nesnelerine bağlı olarak kendini gerçekleştirmeye çalışandır. Koşul ve ihtiyaçlar doğrultusunda ortak yaşam biçimi edinir iken tekbenci oluşu, ortak yaşamın sürekli ve sürdürebilir kılınması içindir ki ilişkilerinde aşmak zorunda kalır. Rahmet ve adalet, yaşamsal olarak bir tercih değil, koşul ve

ihtiyaçların zorlaması nedeni ile gerekli oluşun gerçeğinde bulunanlar olur. Böylece insan tekbenci karakterine aşkın ahlak edinimi ile terbiye olması gereken olarak yaşamda yerini alır.

Koşulların zorlaması olarak böyle görülse de yaratılışı gereği ile insan, tekbenci oluşuna tanrısal dokunuşlarda denilebilecek ilkenin duygusunda belirimleri ile aşkın -rahmet ve adaletin öncelendiği tutum ve davranışlarda bulunur. Rahmet ve adalet dışarıdan edinilmekte olarak görülse de yaratılışı gereği insanın öz varlığından hareket ile bulduklarıdır. İnsanın öz varlığı Tanrı olduğu içindir ki rahmet ve adalet, vahid oluşu gereği ile Tanrı'nın sıfat belirimleri olarak özneldeki duygu karşılıklarında görünüş bulur. Koşul ve ihtiyaç belirimleri ise öznelde imkân olarak bulunan ilkenin, görünüşe taşınmasının nesnesi olarak insan tininde yerini alır.

Tanrı vahid olması nedeni ile her varlığın ortak gerçeğidir. Mevcudatın üst gerçekliliği olarak hakikat beliriminde, olup bitmekte olanların öznesidir. Hakikate duyarlı kılınmış insanın hak olana göre gerçekleştirdikleri ile tarihsel oluşunda, ilkelerin gerçekleşmesi üzerinden kendiliğini görünüşe taşıyandır. Us ile bilinebilme, vicdan ile bulunabilme, güzel ahlak ile hakiki oluşta hak etmiş olarak yaşanabilinen ve iman ile de tanık olunabilme olanağı olandır. Yaratılmışların hakikati olması sebebi ile de yaşamsal oluşunda bir olarak yaşanılandır. Tekbenci oluşta ve tekbenci oluşa aşkın ahlak belirimlerinde de yaşanan Tanrı'dır. Yaşam Tanrı'nın ahlak biçimsel belirimleri ile deneyimlenmesidir. Aslında ise çokluk ve çeşitlilikte, kendiliğini yaratım belirimlerinde aynı değil, ayrıda değil oluşta deneyimleyen Tanrı'dır. Her mevcut hakikatinden aldığı pay kadarı ile gerçekliliğini bulur iken istidadı kadarı ile Tanrı'yı yaşarken varoluşunu bulur.

***

Dil, pragmatik düzeyde kullanım biçimsel oluşundan hareket ile alan belirimlerinin ilkelerine, normlarına göre değer yargısal oluşta kullanılır iken etik oluşun görüngüsüdür. Usun pratikte etik biçimsel olarak işlevsel oluşunda öznesini de özneler arası ilişkide kullanım biçimine göre etik kılmaya eyler. Meşru/ evrensel olan ortak değere göre biçim kazanan ahlaki tutumlarda -karakter belirimlerinde- dilin etkisi kullanım biçimsel oluşunda görülür. Ahlaki tutum, dil ile ifade edilendir, eylem ve edimsel oluş durumları da dil ile kritiği yapılandır. Her ifade ayrıca eylem ve edimin kritik edilmesi, değer yargısal oluşta belirirken özneler arası ilişkide duygu, davranış ve tutum belirimlerinde karşılık gördüğünde dil, ahlaki belirimlerde görünüş bulmaya eyler.

Ahlak, ortak deneyim olarak çoklu gerçeklikte varoluşun bir gereğidir. Böyle olmakla beraber temsiller dünyasında varlıksal düzeyde hakikatin, var olma durumlarında ahlak belirimli olarak görünüş bulması söz konusu olduğu içindir ki ahlakın olmadığı varoluş durumlarından bahsedilemez. Her var olma durumu ideaya içkin anlam ve değer beliriminde içerikte gerçekleşir iken varoluş; içerik, biçim, irade, karakter, tutum, davranış, seçim, kimlik vb. formasyonlarda ahlak belirimli olarak görünüş bulmakta gerçekleşir. İçeriğe bağlı biçim (kıvam) sahibi olmak, ahlak biçimsel olarak erek belirimli varoluşun gerçekleştiğinin göstergesidir. Biçime bağlı ve aşkınsal olarak içeriğin gerçekleşmesi ve ahlak biçimsel düzeyde içeriğin gelişimi, öznelliğe bağlı varoluştan bahsedilmekte ise kaçınılmazdır. Bu durumda varoluş, ahlak biçimsel olarak kendiliğin yaşanmasında, görünüşe taşınmasında anlam ve değer kazanmış olarak gerçekleşir.

Temsiller dünyasında insan, anlam veren olmaktan daha çok anlam bulan ve değer üreten olarak ereğe bağlı anlamlı kılma çabasında

bulunur. Her temsilin, amacına uygun her sonuç belirimine göre ne için olduğu da belirli kılınır, görünüşe taşınır. Ereğinde gerçekleştiğinde de ne için olduğunu bulur. Varoluş açısından bakıldığında ne için olunduğunu bulmak, bütün varoluş belirimleri ile kendi için olunduğunun gerçeğini taşır. Böyle olsa da her temsil temsil ettiğine bağlı olarak üst gerçekliliği olan tanrısal belirimleri ile Tanrı için olmakta ne için olduğunu bulur.

Zorluklar, koşullar, ihtiyaçlar, acılar, vb. deneyimler de ilişkilerde ahlak biçimsel oluşu içerecek tavırlarda kendiliğin gerçekleştirilmeye zorlanması; doğanın nesnel düzeyde kendiliğin de ahlaki düzeyde bilinmesine kapı aralar. Ahlak, ilkesel düzeyde ereğinde kendiliğin gerçekleştirilmesi sonucunda ne için olunduğunun görünüş biçimsel durumu iken kendiliğin değer yargısal olan karakter ve kimlik belirimlerinde görünüş bulmasının da gereğidir.

Esma ile bu duruma bakıldığında içerik olan isme bağlı olarak hak kılınmış olan özsel karakter belirimini hak etmiş olarak ereğinde hakiki düzeyde gerçekleştirmekte isek ne için olduğumuzu da bulmuş olmaktayız. Böylesi varoluş durumunda hem tanrısal olanın yaşanması ile Tanrı, ahlak biçimsel olan hareket beliriminde görünüş bulmaktadır hem de Tanrı'dan paye alınan kendilik, tanrısal olanın yaşanması ile değerinde anlam kazanmaktadır.

Ahlak biçimsel düzeyde aynı değil ama bir oluşta kendilikte varoluş, ne için olduğunun Tanrı ile anlam kazanması sonucunda gerçek değerini bulmuş olarak ne için olunduğunun anlamını taşır. Ne için olunduğundan yana bir cevap aranmakta ise Tanrı ile ahlak biçimsel düzeyde birliğin yakalanması şarttır.

Hakikat, ahlak belirimli olan her var olma durumunda yaşanıyor olsa da güzel ahlakın olmadığı durumlarda asli düzeyde yaşanıyor olmaz,

görünüşe taşınmaz. Tanrı ile kendiliğe dair hakikatte buluşulacak ise güzel ahlak düzeyinde yakin bulmak, Tanrı'yı görünüşe taşır iken Tanrı ile buluşmak için olması gerekendir.

Etik ise bazı düşünürlerin de dediği gibi normlar ile belirli kılınan olsa da öznel düzeyde görünüş bulurken ortak değer belirimlerinde ilişkileri belirli kılan ahlakın, kamusal alanda hak, had belirimlerinde adalet ilkesi gereği nasıl yaşanması gerektiğini de belirli kılar. Etik, kamusal alanda ilişkilerin, iletişimin nasıl gerçekleşmesi gerektiğinin ahlak biçimsel belirleyenidir. Her alan ilkesine göre norm belirimli olarak etik oluşun da belirli kılındığı görünüş biçimine sahiptir. Evrensel düzeyde etiği belirli kılan hukuk ise kurumlar, alanlar ve özneler arası gelişen ilişkilerin nasıl olması gerektiğinin normlarını taşır. Düşünürlerin de dediği gibi -ortak değer belirimli meşru kabuller olması anlamında- ahlak, özneler arası entegrasyonu sağlar. Hukuk ise kurumlar arası entegrasyonu sağlar iken özneler arası ilişkileri de norm belirimli etik oluşta belirli kılar.

Bu durumda evrensel norm belirimleri ile çatı olacak hukukun tesis edilmesi sonucunda özneler arası ilişki ve iletişimin nasıl olması gerektiğini belirli kılar iken özneler arası entegrasyon değilse de beraber yaşama olanağının edinilmesidir. Dil, anlam ve değer belirimlerinde öncelikli olarak iletişimde görülür iken değer yargısal oluşu doğrultusunda ortak değer edinimi sonucunda aidiyetlerin, sorumlulukların belirli kılınması ile hem özneler arası entegrasyonun bir aracıdır hem de öznesini değişen dünyalarda bulunmaya eyler. Böyle iken karşıt belirimli değerler söz konusu olduğunda eylemlerin, edimlerin kritik edildiği ve yargılandığı biçimsel oluşunda öznelde ve özneler arası ilişkilerde ahlaka, alan ve kurumlarda ise etik oluşa eyler. Ahlak biçimsel oluşu ile ayrıştırıcı, parçalayıcı olduğu kadar

hakkaniyet ilkesi gereği doğru kullanıldığında da toplumsal düzeyde bireyler arası ilişkilerde entegrasyona katkı sağlar.

Değerler dünyasındaki çeşitlilik ve karşıtlık, farklı oluş belirimleri ile ilişkilerde ahlakın gözetilmesini gerekli kılar iken hukuksal olarak da ilişkilerin, iletişimin nasıl olması gerektiğini deneyimler, tarih bilinci ile görünür kılar. Değişen dünyalarda değişen koşul ve ihtiyaçlara göre ilişkiler ve iletişim yeniden ve yeni olan durumlara göre biçim kazanırken ilkesel oluşa haiz çatı belirimli hukuka, ahlakın muhafazası için ihtiyaç duyulur. Hukuk çatısı altında özneler arası ilişki ve iletişimlerde de meşru olan ortak değer belirimleri doğrultusunda ahlak önceliklere göre biçimlenirken, tutum ve davranışlarda karakter belirimli olarak görünüş bulur. Karakter biçimsel oluşta ahlak, toplumun ortak yönelimlerinde görünüş bulur.

Hukukun çatı belirimli olarak üstünlüğü evrensel normlar ile tesis edilir ise ahlak, herkes için gerekli olması sebebiyle tekbenci olmakta görünüş bulan kötü ahlaka aşkın olarak güzel ahlaka tekâmül edilmekte olarak bulunması gerekendir. Hukuk ile sonuçlardan hareketle yaptırımlar/ cezalar ile ödevlerin, meşru olanların hatırlatılması söz konusu ise insanın terbiye edilmesi gerektiği de öncelenmiş olur.

Bu doğrultuda ortak yaşam alanlarında farklı yaşam biçimlerine varoluş hakkı verilecek ise meşru olanlar çizgisinde ortak yaşam alanlarını - kamusal- alanları- belirli kılan çatı hukukun tesis edilmesi gerekir. Dil hukukun dili olduğunda, hukukun hâkim gücünün dışında tahakküme müsaade edilmemiş olunur. Özneler arası ilişkide ise dil, vicdanın dili olduğunda, tahakkümün dili aşılmış olarak hakkaniyetin gözetildiği bir dile sahip olunabilir. Tanrı'nın kulları üzerindeki bilinmeyi isteme hakkı söz konusu ise tevhid diline ihtiyaç vardır. Tanrısal görü söz konusu ise hikmet diline, felsefeye ihtiyaç duyulur.

Değerlere, sonuç belirimlerine dair nasıl yaşanması gerektiğinin usu için ise Kur'an'a başvurmak gerekir. Özneler arası ilişkide de hakkaniyeti gözeterek muhatabın önemsendiği, letafete haiz ahlaki oluşu barındıran bir dile her zamanda ihtiyaç vardır. Dil böylesi biçimsel düzeyde ahlaki olduğunda, özneler arası entegrasyona yardımcı olan nesnel oluşunda kullanılır. Tahakküm biçimsel kullanılan bir dil ile özneler arası entegrasyon beklenemez. Bu durumda dile, ortak bir dünya, gelecek kurmak için ne kadar ihtiyaçlı olduğumuzu da ifade etmiş bulunmaktayım.

Karşıt değer belirimli bir dünyada, ötekine karşı kullanılacak biçimde değer içerikli olarak biçim kazanan ve yıkıma dair kullanılan bir dilin, nelere sebep verdiğine yakinen tanığız. İnsan değer varlığı olsa da değişen zaman ve dünyalar içinde bulunulmakta ise karşıt değer belirimlerinde var olunduğu içindir ki uzlaştırıcı, demokratik, -mümkünse eğer- katkı düzeyinde yapıcı bir dile her devirde ihtiyaç vardır/ duyulur. Tevhidin, hikmetin, hak olanın, rahmetin, adaletin öncelendiği bir dil, insanlığa yıkıcı değil de yapıcı düzeyde katkı sağlar. Böyle olsa da değişen dünya ve zamanlarda yaşanmakta ise karşıt değer belirimlerinde ötekileştirilen üzerinden varoluş tutumu, meşruiyet arayışı, ötekini yok saymak vb. olduğu sürece insanın birbirini anlamaya dair olumlu, yapıcı düzeyde ahlak biçimsel bir dil oluşturması -imkânsız değilse de- zordur.

Dilin, kullanım biçimsel olarak ahlaki olduğuna tanık isek ahlakın da ortak deneyim olarak entegrasyona neden varoluş belirimi olduğundan, olması gerektiğinden bahsetmekte isek birbirimizi anlayabileceğimiz ortak anlam ve değer belirimli bir dil oluşturmanın imkânsız olmadığını da bilmek gerekir. Bu ise dilin tarih olgusal olarak edinilmesi sebebiyle zaman sürecinde olması olanaklı bir durumdur.

Felsefenin eleştirel ama gerçek olana dair uzlaşı içeren dili düşüncede bizi buluşturur. Hukukun yargısal olan dili, beraber yaşamayı olanaklı kılar. Tevhidin öznel gerçekliği görünür kılan dili, öznel olan tümellerde buluşturur iken öznelliğe duyarlı olmaya sebeptir. Hikmetin sonuç belirimli biçimlenen dili, gerçeklikte buluşturur iken olan biteni yerinde ve gerekliliğinde kabullenmeye değilse de görmeye nedendir.

Sanatın kucaklayıcı dili, ortak noktalarda (anlam, değer, duygu vb.) ve deneyimlerde buluşturur. Bilimin -günümdeki bilimsel anlayışın- nesnel olgusal olanı açıklayıcı dili ise nesnel olan üzerinden hakikate doğru ilerlendiğini görünüşe taşır. Siyasetin de ideolojik ve dava zihniyetli olarak çoğunluğa göre biçimlenen değil de çokluğu kucaklayan bir dil ile yapılması ve hakkaniyet ilkesi gereği çokluğu kucaklayacak biçimde yapılması da ayrıştırıcı, parçalayıcı olmaktan uzak toplumsal entegrosyona katkı sağlar. Bu gibi dil belirimlerinin zaten tarih olgusal olmaları doğrultusunda küresel ölçekte ortak deneyimler olduğu düşünülür ise ahlaki, siyasi, kültürel vb. düzeyde insanlığın/ insanın, insana ve hakikate daha duyarlı olduğu ahlaki bir dil edinmesi mümkündür.

*

Özellikle -psikolojik, ekonomik, siyasi vb. tahakküm kurarak insanın yönetilmesi değil de- ortak bir gelecek, beraber yaşayabilmek adına insan ilişkilerinin yönetilmesi söz konusu olduğunda, siyasetin ahlak biçimsel olarak hakkaniyet ilkesi gereği çokluğu kucaklayacak biçimde yapılması ve dilinin geliştirilmesi gerekir. Siyasette amaç, insanların yönetilmesi değil, insan ilişkilerinin yönetilmesi olduğunda, insana tahakküm kurmanın da önüne kısmen geçilmiş olunur. Böylece toplumsal düzeyde entegrasyona, siyasetin katkısı daha net görülebilir.

Unutulmaması gereken bir durum da ideolojik veya kültürel düzeyde ahlakın, tahakküm aracı olarak kullanılmaması gerektiğidir. Ahlaki olmak adına tahakküm kurma çabası, ahlaki olmanın dışına çıkmak olur. İlkesel düzeyde ahlak, tahakküm kurmak için değil, yetişkin insan yetiştirmek/ olmak içindir ki tahakkümden kurtulmanın bir aracı olmalıdır. İnsanın her çocukluk evresinde ahlaki düzeyde tahakküm kurma çabası ahlakı, yaptırım erki olarak kullanmak anlamı taşır.

Çocukluk evresinde tahakküm kurmak değil de ahlaki düzeyde ilgilenmek, ahlaki eğitim adına önemlidir. İnsanın ahlaki gelişimi, kendini gerçekleştirme cesareti anlamında özgürlüğü ile bağıntılıdır. Kendini gerçekleştirme cesaretini -özgürlüğün duygusunu- öldürmeden, ilkesel olmak anlamında ahlak, insana tahakküm kurmak için değil, nefsi emmareyi zapturapt altında meşru olan değer belirimleri ile terbiye etmek içindir. Bu da aile ve yakın çevrenin işi olmalıdır. Eğitim yöntemi olarak sistem içi ilişkiler de hukuki zeminden hareket ile ahlaki olmaya katkı sağlayacak biçimde geliştirilmelidir. Bu bağlamda siyaset, ahlaki eğitime ve gelişime toplum genelinde korunması için katkıda bulunmanın aracı olmalıdır.

Ahlak ve tahakküm ilişkisinde, ahlaki olmak adına ödev ve sorumluluk bilinci vermek gerekli olsa da ödev ve sorumluluk bilinci oluşturmak adına hukuk zemininde ve kültürel düzeyde katı bir dünya kurulmamalıdır. İnsanın ahlaki düzeyde değişken tinsel doğası olduğunu da unutmadan ahlakın, tahakküm aracı olarak tektipleştirme çabasında bulunarak kullanılmaması gerekir. İnsanlığın tektipleştirilmesi ve zapturapt altına alınması değil, nefsi emmarenin yasaklar ve helal -hak- kılınmış meşru olanlar ile bireysel düzeyde zapturapt altına alınması ise ahlaki düzeyde tektipleştirmek değil, beraberce yaşamanın gereği olarak ötekinin daha çok önemsendiği bir dünya ve ortak bir gelecek adına gereklidir.

Söz konusu nefsi emmare ise ahlaki düzeyde terbiye zordur. İnsanın diyalektik oluşta kötü-iyi, yanlış-doğru, güzel-çirkin olana dair ne varsa geniş bir yelpazede tipolojik düzeyde kendisini görünüşe taşıması, nefsi emmare ile olanaklı iken ahlaki olmak, nefsi emmarenin terbiye edilmesi üzerinden edinilir. Bu bağlamda kötü olanın, ahlaki olmaya dolaylı yoldan katkı sağladığı da göz ardı edilmemelidir. Bu duruma kötülüğün tarihi ile bakıldığında, ilke gereği ahlaki olmanın iyileştirme/ rahmet ilkesi gereği kötülük üzerinden görünüş bulduğu ve tesis edildiğine tanık olunur. Bu, hikmet gereği kötülüğün olması gerektiği anlamını taşısa da yapılması gerektiği anlamını taşımaz.

Tarihsel olarak bakıldığında insan; zalim, zorba, güvenilmez vb. kötü olgusal olan yönleri ile toplumsal yaşamda varoluş adına terbiye edilmesi gereken olarak görülür. Bu nedenledir ki ideolojik ve ahlaki düzeyde insanlığa tahakkümde bulunmak değil de bireysel düzeyde nefsi emmareye tahakkümde bulunmak, insanlığa tahakkümde bulunulmaması adına gereklidir.

İnsana tahakküm kurmak, insanı iktidarı altında tutmak vb. adına değişen koşulları fırsat bilmek, manüplasyona açık durumları kullanmak, parçalayıcı ve ayrıştırıcı politikalar üretmek vb. durumlar insanın nefsi emmareye dayalı gerçeği olsa da ilke bağlamında ötekini önemseyerek yaşamak da insanın bir o kadar gerçeğidir. Ötekini önemsemesek de ötekine varoluşunun hakkı gereği saygı duymaya ve hukuk zemininden hareket ile beraberce yaşamak için siyaset üretmeye, ahlaki düzeyde insan olabilmek için bir o kadar ihtiyaç duyulur.

Kurumsal düzeyde idari işlerin de verimlilik, yeterlilik, liyakat esasları ile yönetilmesi gerekir. Değişen koşullar karşısında bu esaslar ile idari

işlerin yönetilmesi, ahlaki olduğu içindir ki toplumun/ insanlığın faydası adına önemsenmelidir.

Hukuki zeminden hareket ile evrensel yaşam haklarının ve hak edişlerin/ kazanımlarının önünün açılması ve güvence altına alınması ayrıca hak edişlerin vergilendirilmesi ile genele yaygın hizmete harcanması toplumsal entegrasyon ve etik olmak adına önemlidir. Doğası gereği hak kılınmış olanların yaşanmasından yana eşit olmak hukuki açıdan önemlidir. Hak edişlere bağlı olarak eşit olmak ise adalet ve ahlak gereği beklenemez. Böyle olsada hak edişlere bağlı olarak edinilen sınıflar arası kopukluğun, uç noktalarda ayrışımların olmaması içindir ki hak edişlerin vergilendirilerek halka rahmet olarak tesis edilmesi şarttır. Bu gerçekleştiğinde de hak edişlere bağlı gerçekleşen sınıflar arası kopukluk veya ayrışımın önüne geçilebilir.

Ortak bir gelecek adına barış (sulh) önemlidir. Sınıflar arası kopukluğun giderilmesi adına hak edişlerin vergilendirilmesi, barış için de bir o kadar önemlidir. Barış, hukuki zeminde ortak iradelerde buluşarak beraber yaşamayı olanaklı kılmak, bütünlüğe dair olanı korumak anlamını taşır. Hakların hakkaniyet ölçüsünde verilmesi ile sürekli kılınır/ kılınabilir. Hakların verilmesi, vergilendirilmiş kazanımların hizmetler düzeyinde eşit olarak halka yansıtılması anlamını da taşır.

Hak kılınmış olan her ne ise hakkı gereği kullanılması, hak edilmiş olan her ne ise bütünün içinde kazanma olanağı bulunulduğu içindir ki yeniden bütüne yansıtılması, barışın korunması adına önemlidir. Hukuk bu bağlamda hem hak kılınmış olanların hakkı gereği yaşanmasının teminatı hem de hak edişlerin vergilendirilerek bütüne rahmet olarak döndürülmesinin teminatı olarak barışın sürekli kılınmasının olması gerekenidir. Barış için, bireysel ilişkilerde ilkesel düzeyde ahlaki olmaya ve ötekini önemseyen ahlak biçimsel bir dile

ihtiyaç vardır. Dünya görüşü ve değer farklılıklarına rağmen etik oluşu muhafaza eden uzlaşmacı bir dile de insan yaşamında diyalektik oluş söz konusu olduğu sürece ihtiyaç duyulur.

*

Adalet sadece sonuçlara göre yaşamayı gerekli kılmaz. Kısas/ karma evrensel belirimi ile düşünüldüğünde hem bir varlık görüşü hem de varlık görüşüne bağlı olarak nasıl yaşanması gerektiği usunun kazanımıdır. Ayrıca tanrısal olan ile Tanrı'ya yakin gelmenin zorlaması olarak insan tininin ahlak beliriminde gerçekleşmesini gerekli kılan ussal belirimdir.

İnsanlığın tarih olgusal olarak süregelen hak ve hakikat yürüyüşü, olguların zamansız olması sebebiyle görülen o ki gelecekte de devam edecek. İnsanın tekbenci olarak güvenilmez ve zarar verici olarak kötülüğe meyilli olması sebebiyle hukuk ve ahlakın, yarının dünyasında da olacağı kesindir. Zaten ahlak fıtri de olduğu içindir ki yarının dünyasının bir olgusu olarak ilişkilerde olması gereken olması sebebi ile tesis edilmesi de gerekendir. Evrensel hukukun küresel ölçekte tesis edilmesine ise bütün insanlığın ihtiyacı vardır.

Her şeyden önce ise evrensel olan ortak değerlere haiz ahlak biçimsel bir dil ile tanış olmaya ihtiyaç vardır. Bunun için dahi olsa tevhid dili, üzerinde çalışılarak geliştirilmeli, hakikatin ortak gerçek olması sebebiyle insanlığa ve diğer varlara daha duyarlı olmak için önemsenmelidir.

***

Felsefe ve kelam tarihi boyunca sorgulanan ve ahlakın temel konusu olarak üzerine düşünülen bir olgu da -özgür- iradedir. İrade öznelliğin en temel konularından olup kendiliğin gerçekleştirilmesi ile kendiliğe dair olanakların gerçekleşme erkine bürünmesinde görünüş/ vücud bulur. Her gerçekleştirme durumunda ise varoluşsal her belirim varlıksal yönleri ile beraber ahlaka dâhil olarak görünüş bulur.

Öznelliğin doğasına dair olan varolma durumunda kendiliğin korunması, sürekli kılınması da içgüdüsel düzeyde irade belirimi olarak ahlak biçimsel oluşta görünüş bulur. Olanakların gerçekleşmesinde sahiplenilmesi, sürekli kılınması da meleke/ kuvve belirimi olarak iradenin ahlak biçimsel olarak farklı bir formasyonda görünüş bulmasıdır. Koşullar, ihtiyaçlar, beklentiler karşısında kendiliğin doğaya dair olan zemininde gerçekleştirilmesi de iradenin ahlak biçimsel oluşta biçimlenmesidir. Tarihsel ve geçmişe dair deneyimler üzeri ilişkilerin düzenlenmesi, kendilik kontrolünün öteki ile yaşama göre biçimlenmesi de iradeyi olması gerekenlere göre ahlak biçimsel düzeyde biçimler. Deneyimlerden edinilen sonuç verilere göre ilişkilerin, davranış ve tutumların varoluşsal sonuçlarının öngörülerek biçimlenmesi de geleceğe dair olarak iradenin ahlak biçimsel olarak biçimlenmesine nedendir. Bu belirimleri ile iradeye ahlak biçimsel bakıldığında ahlak bilimsel olarak varoluşun olanaklı kılındığı görülür. İlişki belirimlerine göre ahlak, sonuçlara göre yaşamın gerekli olgusu olduğunda, bilimsel oluşu varoluşsal oluşunda barındırır.

Ötekinin/ başkasının, çiftinin/ eşinin vb. ile ilişkilerde tekbenci oluşa aşkın olarak irade, değer biçimsel olarak kazanılan us formasyonu olan vicdan ile diğerlerinin önemsendiği yönde ahlak biçimsel olarak biçim kazanır. Tarih olgusal olarak kültür ve medeniyet belirimleri içinde yaşanır iken varoluşun sürekli ve sürdürebilir olması durumuna

göre ilkelere bağlı esaslar edinilmesi ile ahlak biçimsel olarak biçimlenmeye devam eder.

Tarih olgusal olarak ahlak biçimsel düzeyde biçimlenen bir iradeden bahsetmekte isek bireysel düzeyde sınırsızca iradenin gerçekleştirilmesinden bahsedilemeyeceğini de görmüş oluruz. Toplum içinde varolmak, nefsi emmare -hazlar, arzular, menfaatler- sebebiyle zaaf varlığı olarak manüplasyona açık olmak, ne kadar özgür irade sahibi olunduğunu sorgulatır. Ötekinin/ başkasının iradesi altında olmak da ya köle ya da çocuk olma durumunda bulunduğuna işaret eder. İlişkilerde beliren ve başkasının iradesi/ gölgesi yani uzantısında bulunmadan, vicdani düzeyde olması gerekeni öngörerek -özgür- irade bulunmak ise yetişkin olmanın gereği olarak olması gerekendir. Birilerinin sahiplenme hırsı, iktidar (yönetme) arzusu tekbenci olmanın doğası gereği bulunur iken diğerleri için özgür irade sahibi olmaları zorlaşır.

Özgür irade, insanın doğası gereği olanlar yani hak kılınmış olanların gerçekleştirilmesi anlamını taşısa da katmanlı ve çok yönlü olarak varoluşunu bulan insan için özgür irade, hak kılınmış olunan olanaklarını hak etmiş olarak gerçekleştirme iradesinde bulunması anlamını taşır. Zaten özgür irade, gelecek zaman belirimli bir kavram olarak ele alınması gerekendir. Şimdi olana, geleceğe dair her irade, başkasının iradesi altında, uzantısında değil de olanaklar dâhilinde kendiliğe güvenilerek gerçekleşme erkinde görünüş bulmakta ise özgür irade nitelemesini hak eder. Özgür olan ise iradenin sahibidir.

Nedenlere bağlı olarak özgür iradeyi böyle tanımlasak da ilişkiler ve sonuçlar, deneyim varlığı olarak insanı -üç zamanlı olarak- öngörülü yaşamaya zorlar. Bu bağlamda özgür irade; ilişkilerin, tutum ve davranışların, taktik veya stratejilerin olumsuz ussal sonuçlarını öngörerek ilkeli olmak ile sonuçta maddi veya manevi ceza ve

mahkûmiyet yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmamaya göre biçimlenmesi gerekendir. Bu durumda nefsi emmarenin tekbenci oluşuna göre değil de öteki ile ilişkilerde yaptırımı olan sonuçları öngörerek hak, had belirimlerine göre hakkaniyet ilkesi doğrultusunda ilkeli oluşta irade sahibi olmak özgür irade sahibi olmak anlamını taşır.

Bu açıdan bakıldığında ahlak, erekbilimsel olarak özgür irade sahibi olmayı da içerir. Böyle olsa da ontolojik olarak hep sonuçların yaşandığı bir dünyada kendiliği bulmakta isek yani hep bir önce olanların sonucunu yaşamakta ve bu doğrultuda da irade sahibi olunmakta ise doğası ve doğa gereği insanın ne kadar özgür olduğu yeniden sorunsal olur. Hep öncesinde olanların sonrasını varoluşu olarak bulan için varoluş, sonuçlar dünyasında yaşamak olur ki sonuçlar varoluşun bağlayıcı nedenleri olduğunda sibernetik işlevsel bir dünyada özgür irade doğaya göre sorunsal bir durumdur.

Doğadaki varoluş eşiklerine mahkûm değil de varoluş eşiklerini (yasaları) varoluşun gerekleri olarak bulan için özgür irade, doğa zemininde kendiliğin gerçekleştirilmesinin hakkı olarak aranması gerekendir. Görüngüler dünyasında olan bitene dair gerçekleşen her şeyin, iç dünyada gerçekleşenlerin sonuçları itibarı ile olması sonucunda gerçekleşmekte olduğundan ve böylesi varoluştan bahsetmekte isek varoluşta özgür irade, varoluşsal nedenlerde aranması gereken değil, ereksel oluşta aranması gerekendir. Bu durumda özgür irade varoluş belirimleri zemininden hareket ile ilke gereği ereksel oluşta hak edilmesi gereken olarak bulunması gerekendir. Bu bağlamda ilkeli olmak düzeyinde -güzel- ahlak, varoluş eşikleri zemininden hareket ile özgür irade sahibi olmak anlamını taşır. Doğaya yayılım anlamında değil, tinde yükselmek anlamında da ahlak, tinsel olarak ihtiyaç duyulandır.

Yaratım ilkesi ile özgür irade sorgulandığında ise yaratıcının fiziksel olarak değil de zamansal olarak var ettiklerinin hep ilerisinde olması ve daim yaratımda bulunur iken etken değil de hep belirleyici olması söz konusu olduğunda da özgür irade sorunsaldır. Daim yaratımda varoluşun gerçekleştiği düşünülür ise yarattıklarından ayrı değil aynı da değil oluşta hem varlıksal olarak birliğini koruyan hem de varoluşsal olarak zamansal belirimde yarattıklarının her daim önünde durması/ olması gereken Tanrı'dan bahsetmekteyizdir. Yaratılan, her daim yaratıcısının gerçekleştirdiği olarak sonrasında varoluşunu bulandır. Bu durumda hem aynı değil ama ayrıda değil olarak varlıksal birliktelik korunur hem de zamansal olarak yaratılanın/ gerçekleştirilenin önünde durmak zorunlu olarak bulunur. Bu durum kuantum dolanıklık düşünüldüğünde kuantum dolanıklığından daha ileri durum olarak görülür/ görülmesi gerekir.

Yaratıcıya bağlı olarak özgür irade olgusu kelam tarihi boyunca kader, kaza, adalet, ceza ve mükâfat olguları bağlamında tarihsel süreçte sorunsal olmayı koruyarak hep tartışıla gelmiştir. Kanaatim o ki neden Tanrı anlayışı doğrultusunda gelişen tarih olgusal tartışma zinciri erek Tanrı anlayışından uzak olarak gelişmiştir. Neden Tanrı anlayışı doğrultusunda Tanrı'nın yaşamda etken veya belirleyici olup olmadığı, bu bağlamda da adaletin, ceza ve mükâfatın hak edilmiş gerçeklik olarak gerçekleşmesininin doğru veya olanaklı olup olmadığı sorunu tartışıla gelmiştir. Tanrı'nın iradesine, erek belirimlerine göre ilke gereği sibernetik oluşta daim yaratımda oluşu doğrultusunda varoluşun mümkün olduğu düşünülür ise mevcudatın doğası gereği özgür irade sahibi olması beklenemez. Böyle olsa da öznel olarak ilke gereği ereksel oluşta buluşmak ile özgür irade sahibi olunabileceğinin olanaklı olduğu söz konusu olur.

Hadisi şerifte “Allah’ın ahlakı ile ahlaklanın…” denilir. Kur’an’ın bir ayetinde de “onların ol dediği olur” denilir. Erekbilimsel olarak Tanrı ahlakı ile buluşmak ve öznelliğe dair olarak sonuçta Tanrı ile yakinlik bulunduğunda özgür irade sahibi olmak, hak edilmiş gerçeklik olarak bulunması/ edinilmesi gerekendir. İlke gereği ahlaki belirimlerde Tanrı’ya teslim olmak erekte buluşmuş olarak sonuçta özgür irade sahibi olmanın garantisidir.

İrade Tanrı’nın iradesi olarak yaşanmakta ve Tanrı’nın ilke gereği iradesi, erek belirim olarak varoluşu, mevcudatın iradesini belirleyici ise özgür irade, Tanrı’nın iradesinde erek belirim düzeyinde aranması gerekendir. İrade sahibi olana, kaynağa, ereksel irade belirimleri ile ahlak biçimsel olarak geri dönüldüğünde özgür irade sahibi olmak, Tanrı yani öz kendilik ile bulunmuş olunur. Nefsi emmareye dair her olumsuz ussal ahlaki belirim ise hileyi rabbani olarak Tanrı’nın, tanrısal olanın, kendiliğin görünüş bulmasının diyalektik gereği olarak yaşanır; görünüş bulur.

Bu durumda özgür irade, ne olacağımız değil de kim olacağımız ve nasıl olacağımıza dair olarak gelecek, erek belirimli oluşta aranması gerekendir. Erek belirimli olarak seçimlerde bulunmak ve sonuçları itibarı ile insan oluşun, ahlak biçimsel olarak nitelenen değer yargısal durumlarına göre kazanılması, kendiliğin üzerinde hak sahibi olarak iradede bulunulmasıdır. Kanaatim o ki özgür irade; sonuçlardan/ erekten yana amaçsal oluşa bağlı olunması düzeyinde düşünüldüğünde, kendiliğin üzerinde hak sahibi olarak şahsiyetin, sonuçta ne ile nitelenmesi gerektiğinin hakkına sahip olmaktır. Bu bağlamda özgür irade, kendilik bilinci ve gelişimi ile ilgili olarak da önemli bir olgudur.

Sonuçta kim olduğuna, nasıl olacağının seçim ve kararlarında bulunmak, özgür irade sahibi olunduğunun göstergesidir. Her insan

hem nefsi emmaresinin tekbenci karakter yapısı hem de tanrısal olan öz kendiliği (ruhu) gereği özgür irade sahibi olarak kendiliği gerçekleştirme eğiliminde, eylem, edim -tutum ve davranışlarda- bulunur. Bu bağlamda hak kılınmış olanın gerçekleştirilmesinin özgür iradesini fıtratı gereği kendinde taşır. Böyle olsa da sonuçta kendiliği hangi erek, amaç, sonuç belirimlerine göre anlam ve değer nitelemesinde üretmekte ise yaratılmış kendilikte kendisini hak ettikleri ile yeniden yarattığını da bilmelidir. Bu bağlamda özgür irade sahibi olarak gerçekleştirdiklerinin sonuçlarının olduğunun usu ile ahlak biçimsel olarak özgür iradesinde sınırsız hareket sahibi olmadığının da idrakinde olmalıdır. Özgür iradeyi ahlak biçimsel olarak, sonuçlarını öngördüğü seçim, eylemleri, edimleri -gerçekleştirdikleri- doğrultusunda ceza ve mahkûmiyeti olmayan özgürce bir yaşamda bulmalıdır. Gelecekte ağır sonuçları ve özgürce yaşamayı mümkün kılmayacak olan her gerçekleştirilenin özgür iradesi sahibi olarak yapılması, sonuçta özgür iradeden mahrum edecek ise özgür irade sahibi olunduğu anlamı da taşımaz/ taşımamalıdır.

Sonuçları öngörülmemiş olarak yaşanan ve ilke bağlamında ahlak biçimsel düzeyde sonuçlarına göre anlam ve değer kazanmamış her yaşam; ötekinin hiçe sayıldığı ayrıca haz, arzu, menfaatlere kurban edilmiş yaşam olarak kendiliğe zulüm edilmiş yaşamdır. Böylesi yaşamda ahlak, kendiliğe zulmün, kötülüğün ahlakından öte de değildir. Sonuçta ise acıların deneyimlendiği, ağır sonuçları olan bir yaşamda kendilik bulunmaya mahkûm olunur.

Sonuçları öngörülerek dikkatli yaşanan, ötekinin hak ve had belirimlerine de dikkat edilen, ilke gereği erdemli oluşta gerçekleştirilenler ile anlam ve değer kazanan her yaşam ise tanrısal olanın hakkını vermiş olarak yaşamaktır. Tanrı ile değerinde olarak

anlam kazanmaktır. Böylesi yaşam gelecekte ceza ve mahkûmiyet ile sonuçlanan değil, yaşam ile barışık olmaya kapı aralamış olarak tadında, zevkinde, hakkı gereği ile kendiliğin bulunmasına ve yaşanmasına olanak sağlar. Olumlu ussal olması düzeyinde güzel ahlak bu anlamda olması gerekendir.

Yaşam sorgulanacak ise salt ussal olarak sorgulamak ile beraber ahlak biçimsel olarak da tinsel düzeyde sorgulanmalıdır. Böylece Sokrates'in "sorgulanmamış bir yaşam yaşamaya değmez" sözünün hakkı, uygulamada ahlak ile erek bilimsel olarak verilmiş olur.

Yetişkin insan olmaktan bahsetmekte isek aidiyet ve sorumluluk idrakinde olarak gerçekleştirdiklerinin mesuliyetini üzerine alan ve yaptıkları ile yüzleşen, hesaplaşabilen ayrıca her türlü koşul altında ilkeye dair olması gerekeni hakkı gereği ile yapabilen olmak şarttır.

Yetişkin olmak, kendilik -ben- bilinci olanın ahlaki düzeyde ilişkilerinde kendini gerçekleştirme yeterliliğinin olması anlamını taşır. İradenin, salt ussal olarak ilkesel düzeyde olması gerekenden yana belirli kılınması bu durumda her ne kadar önemli olsa da ilkenin anlam ve değerinde duygusunda bulunması ile gerçekleştirilmesi her daim olması gerekendir.

Salt ussal oluş, ahlaki düzeyde kendine yeter olmayı sağlamaz. Ahlaki düzeyde olması gerekeni salt ussal olarak bilebiliriz ama onu gerçekleştirecek/ yapacak iradeyi gösteremeyebiliriz. Bu durumda nesnelliğe aşkın kendiliğin, gerçekleştirilenlerin ahlaki -değer yargısal- olarak sorgulandığı vicdan önemlidir. Vicdan ile değer yargısal düzeyde ussal olmak ile beraber salt ussal oluşa aşkın ahlak biçimsel olarak kendiliğin, yetişkin olma düzeyinde bulunması olanaklı olur.

Çocukluk ahlakı ise yetişkin olmaya müsaade etmeyecek kadar tekbenci ve şımarıktır. İnsan olarak terbiye edilmesi, ilgilenilmesi

gereken çocuklar olmaktan, hakkı gereği yaşamak ile terbiyesini bulmuş ve ilgilenilen değil de muhatap alınan yetişkinler olmaya, terbiye süreci sonunda tekâmül etmek, geçmek gerekir. Bunun için dahi olsa, vicdana ve güzel ahlaka her devirde ihtiyaç vardır.

Güzel ahlak, kendiliğe olan öz güvenin yükselmesinin, kendiliğin yine kendiliğe dayanak edinilmesi için de gereklidir. Kendilik kendiliğini kendinden iğrenmeden -kişilik bölünmelerine müsaade etmeden- anlam ve değer bütünlüğünü kişi oluşunda koruyarak muhatap alacak ise güzel ahlaka her devirde ihtiyaç vardır. Kendiliğin kendiliğe dayanak ve varoluş nesnelerine aşkın olarak bulunması güzel ahlak ile mümkündür. Bu bağlamda özgür irade denildiğinde, güzel ahlak sahibi olmak ile kendiliğin tanrısal olanda tekâmülünü tamamlamış olmasına neden olan ve kendi için kendi özgürlüğüne, kısasta/ karmada cezadan yana kurtuluşuna sebep olan irade biçiminin anlaşılması gerekir.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda özgür iradeyi ahlak biçimsel düzlemde okuduğumuzda ahlak, iradenin gereği olarak hak kılınmış olanın hak edilmiş düzeyde bulunması ile yaşam biçimsel olan hayati, varoluşsal olan olgudur. Sonuçları öngörülmeden yaşanan her ahlaki durum da karşılıkları olan ahlaki bedelleri ile karşı karşıya kalmaya mahkûm kılar. Sonuçlarına katlanılması kaidesi ile her yaşanandan, gerçekleştirilenden yana herkesin özgür olduğu bir dünyada yaşamakta isek sonuçları ile karşı karşıya kaldığımızda çocukluk yapıp günah keçileri bulup zanlarımıza kurban etmekten ise yaptıklarımızın hata olduğu ile yüzleşmek ve sahiplenmek, yetişkin olmanın kapısını aralar.

Sonuçlarına katlanmak kaidesi ile herkes gerçekleştirdiklerinde özgürdür. Gerçekleştirdiklerinin bedelleri, kazanımları ile er ya da geç bir biçimde karşı karşıya kalınacaktır. Kısas/ karma ile deneyimsel

olarak sabit olan bu olgusal durum ile yaşamın bir daha olacaklara/ geleceğe göre ele alınması ve ahlaki düzeyde yorumlanması, hayati olarak gereklidir.

***

Zorluklar, değer edinmenin bir gereği olarak insanlığın önünde bulduğu olmak ile beraber, insanın kendini gerçekleştirmesinin fırsatı olarak olumlu veya olumsuz belirlenimde değer yükleminde/ yargısında bulunmakta olmak ile de bulduklarıdır. Zorluklar karşında insan olmanın değeri de zorluklarda hakiki oluşun korunması, hak kılınmış olunan istidadın/ potansiyelin gerçekleştirilmesi ile açık edilmesi ve hak edişlere bağlı olarak istidatın artırılması vb. ile bulunur. Zaten mümin veya müslim olmaktan yaklaşım ile zorluğa bakıldığında, mümin/ müslim olmanın değer olarak görünüş bulmasının gereği olarak zorluklar ile karşılaşmak olması gerekendir. Zorluklar karşısında kendiliğin gerçekleştirilmesinin niyet, davranış ve tutum biçimleri, değer yargısal olarak insanın ahlaki düzeyde kritik edilmesi ile yerindeliğini de belirli kılar. Değer yargısal olarak da ahlaki belirimde insan oluşun hangi düzeyde bulduğunu da açık eder.

Zorluk insanın tinsel gelişiminin bir gereğidir. Yaşamın gerçekleri ile yüzleşir iken insan olmanın da ne kadar zor olduğunun göstergesidir. Her zorluk insanın insanca kendisini gerçekleştirmesinin, yaşamasının bir gereği olarak değer belirimli oluşa haizdir. Önemli olan ise zorluk ile karşılaşmaktan daha çok zorluğun nasıl karşılandığı ve aşıldığıdır. Zorluk, içinde durulsun diye değil, aşılması gereken olarak bulunandır. Nasıl ve hangi değer beliriminde aşıldığına bağlı olarak da kısasta/ karmada karşılık görülüyor olduğuna dikkat etmek gerekir. Bilgi ve ahlaki kazanımlara her neden oluşunda ise sonuçta Tanrı'ya şükretmenin de vesilesi olması gerekir.

*

Zorluk, koşul, kaygı vb. içinde karakter belirimi olan tutum ve kişilik belirimi olan davranışlar, iç dünyanın yansıtıcısı olarak gelgit belirimlerinde görülür. Tutarsız tutum ve davranışlarda insanın gelgitli olduğu görülebilir. İlkeli, ahlaklı oluşun getirisi olarak tutarlı oluşta ise

gelgitlere aşkın karakter beliriminde görünüş bulunur. Böyle olsa da insan, karşılaştığı olay ve olgular karşısında ilahi isimlerin belirimine göre (cemal ve celal belirimli olarak Rahman, Rahim, Kerim, Kahhar vb.) farklı karakter belirimlerinde tutum ve davranışlar gösterir iken değişen durumlar karşısında gelgitli oluşunu korur. Bu durumda yaşanan karakter belirimlerinde önemli olan ise her bir karakteri hem karşılaşılan duruma uygun olarak canlı kılmak hem de duygusunda hakiki olarak yaşamaktır. Böylece tutarlı ahlak sahibi olmak, gelgitli karakter belirimlerinde korunmuş olunur.

Aile, meslek vb. alan belirimlerine göre edinilen anne, baba, polis, öğretmen, yönetici, memur vb. karakter edinimlerinde de karakter geçişlerinde yaşanması sebebiyle insanın gelgitli olduğu görülür. Böylesi karakter belirimlerinde ise her alanı ilkesi gereğinde hem ussal hem duygusal oluş belirimlerinin hakkını vererek yaşamak gerekir. Alanlar arası karakter geçişlerinde gelgitli oluş korunur iken her alanın karakter belirimini alanı dışında yaşamadan sadece alanı içinde yaşamak ile sağlıklı karakter geçişlerinde ahlak bütünlüğünü korumuş olarak insan olmak gelgitli oluş içinde bulunur.

İç dünyada deneyim, kaygı belirimli olarak kararsız oluşlarda gelgitler içinde olmaya sonuçtan bakıldığında ise gelgitli oluş, insanın manipülasyona açık -ahlaki- varoluş aralığı da olduğu içindir ki ilişkilerde hukuku ve ahlakı tesis etmeyi gerekli kılar. İnsan tekbenci oluşunda güvenilmez, diğer insanları kullanmaya meyilli ve yönetmeye de heveslidir. Bunun içindir ki insan, ilişkilerinde görülen gelgitlerini kararlı oluşta kontrol edecek, öznelde ahlak ve kurumsal oluşta ise hukuka ihtiyaç duyar.

Temel ihtiyaçlar ve içgüdüler düşünüldüğünde insanın toplum içi ilişkilerinde sağlıklı oluşu -yani bütünlüğün korunduğu durumu-

koruması için, iç dünyasındaki gelgitleri uç noktada yaşar iken kontrol etmesi ve normal seviyesi olan -sonuçlara bağlı kendilik denetimi biçimi olarak- deneyim ve kaygı durumuna indirmesi gerekir. Toplum içi ortak değerlerin oluşması, değerlere bağlı olarak da yasakların, dokunulmazların görünüş bulması, iç dünyada yaşanan aşırı uçlarda gerçekleşen gelgitleri kontrol altında tutmak için gerekli olur. İlkeler ile usun değer yargısal olarak vicdanda formasyon kazanması uç noktalarda yaşanan gelgitleri kontrollü kılmak için gerekli olur. Yasakların, dokunulmazların idrakinin edinilmesi ile de toplum içi ilişkilerde kaygının öncelenmesi söz konusu olduğunda gelgitler insani ilişkilerde kontrol altına alınmış olur.

Vicdan üzeri edinilen ahlak, fıtri olarak hak kılınmış ahlaktan farklıdır. Bedensel oluşun farklılıklarda, kıvamda belirmesinin ahlakı, form bulmada yaşanılan ahlaktır. Forma içkin karakter belirimlerinde de öznel oluş belirimli ahlak durumunda bulunulur. Hak kılınmış bu ahlak belirimleri zemininde insan içgüdüleri ile beraber kendi için olan tekbenci -nefsi emmare- karakter yapısallığını taşır.

İşte vicdan, bu ahlak biçimine bir reddiye olarak usta biçim kazanan ahlak formasyonudur. Bilinçaltı belirimlerinde gelgitler yaşanırken asli karakter beliriminin sağlıklı bir biçimde görünüş bulmasının gereği olarak tesis edilmesi gerekli olandır. İdeaların (iyi, doğru, güzel) değer yargısal olarak usta işlevsel olması sonucunda görülür iken eylemin, edimlerin kritik edildiği, hak ve hakkaniyet ilkesi gereği olması gerekene taşındığı melekedir. Toplum içinde ilişkileri belirli kılan hak ve had belirimleri yasaklar, dokunulmazlar ile belirli kılınırken meşru olma durumunu görünür kılarlar. Meşru olan, ortak değer belirimi olarak eylemin, edimlerin biçimlendiği ahlak belirimidir. Tekbenci oluşa reddiye olarak biçim kazanır.

Yukarıda belirtilen ahlak belirimleri, hak kılınmış ve sonradan hak edinilen ahlak belirimleri olarak anlaşılması gerekir. Hak edilen ahlak belirimi, toplum içi ilişkilerin sürekli ve sürdürebilir olmasının ve insanın gelgitler içinde iken karakter belirimlerinde bütünlüğünü edinmesi için gereklidir. Gelgitler içinde ahlak, özdenetimi olanaklı kılan olması ile karakter bütünlüğü sağlanır iken kimlik belirimlerinde görünüş bulmanın da gereğidir.

Özdenetim, hukuk ile oluşan toplum içi edim ve eylemlerin denetimi ile beraber ilişkilerde bütünlüğün yakalanması sonucunda gelgitler, kontrol altına alınmış olunur. Böylece sağlıklı bir insan olarak yaratım olanağı da edinilmiş olur.

İnsan gelgitlerde yaratılır. Gelgitler; içgüdüler ve içgüdülerin kontrol altına alınması, terbiye edilmesi sürecinde başlar. Anlam, değer, duygu, yargı, inanç belirimlerinde görünür olan belirsizlikler, kararsızlıklar, diyalektik oluş vb. içinde sürekli oluşta görünüş bulur. Tutum, davranış düzeyinde görülen ve duruma göre değişken olan karakter belirimleri, ayrıca alanlara göre görülen karakter geçişlerinde de varoluş belirimi olarak görünüş bulur.

İnsan, varoluş belirimi olarak gelgitli oluşu bulur iken içte yaşadığı gelgitlerini kontrol altında tutmak için de ahlaka ihtiyaç duyar. Toplum içi -gelgitler, diyalektik belirimlerde- ilişkilerin sağlıklı gerçekleşmesi için de ahlakın kurumsal düzeyde tesisi olan hukuka ihtiyaç duyar. Bu durumda ahlak, gelgitler içinde olan insanın, olmaması gerekene itirazı/ reddiyesi, tenzih belirimi olarak edinilendir.

Biyolojik gerekçeleri ile tekbenci oluşta bulunan için, varoluşun ortak gerçeklik olması sebebiyle içgüdülerin denetlenmesi gereklidir.

Bilinçdışı bırakılanların bilinçaltına itilmesi ve sonrasında vicdan ve toplumsal değer yargılarının edinilmesi ile beraber olumlu veya olumsuz düzeyde gelgitler yaşanırken ahlak, özdenetim ve toplum içi ilişkilerin denetimi olarak bilinçdışı bırakılanların olumsuzlanması ile reddiye biçiminde görünüş bulur.

Bilinçdışı, toplum içi ilişkilerde ahlakın tesis edilmesinin bir gereği olarak görünüş bulur. Vicdan ise değer yargısal olarak nasıl bir ahlakta olunması gerektiğinin us formasyonu olmakta biçim kazanır. Nelerin, ne için bilinçdışı kılınması gerektiğinin us formasyonu, melekesi olarak da sağlıklı oluşun, iç dünyada bütünlüğün korunması içindir ki bilinçdışı kılmanın olanağını sunar. İlişkilerde ahlak belirimli olarak bilinçdışı kılınanlar üzerinden de nefsi emmarenin tekbenci olmasında görünüş bulan yalnızlığı aşma olanağı da edinilmiş olunur. Bilinçdışı kılmak, yalnızlığı aşmanın da bir gereğidir. Böyle olsa da bilinçdışı kılınmayan ama sert mizaçlı olarak yaşanan ilkeli tutum ve davranışlar sonucunda da yalnız kalınabilir.

Yalnızlığın aşılması, ahlak sahibi olmak, rahmetin öncelenmesi ile ortak varoluşun sürekli kılınması ve ilişkilerde sürdürebilir olması vb. nedenler düşünüldüğünde de bilinçdışı kılmanın gerekliliğine tanık olunur. Gelgitler içinde yaratılan/ yaşayan insan için, öznelde vicdan ve toplumsal ilişkilerde hukuk, yasa ile kötü olanın bilinçdışı kılınması, ahlak belirimi olan karakterde benlik ile bütünlüğün yakalanması, rol model ve temsil biçimsel olan karakterler arası geçişlerde ve kişilikte tutarlılığın koruması adına hayati olarak gereklidir.

Ortak varoluş gerçeğinde organik doğada izafi ve dolaşık oluştan bahsetmekte, temsiller dünyasında yaşadığımızı düşünmekte, evrensel ve bireysel bilinçaltı zemininden hareket ile yükselen bilinçli oluştan bakıldığında da bütünlüğün korunduğu bir dünyada bilinç

sahibi olarak var olma durumunun gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda ahlak, fıtri olduğu kadar, toplum içi ilişkilerde insanın terbiye edinmesi ile bütünlüğün korunması adına olması gereken olarak bulunur.

*

Evrensel düzeyde bilinçaltında evrensel temsiller olan meleklerin bütünlük içinde -öznel kurumsal düzeyde- işlevsel olması söz konusudur. Bireysel düzeyde bilinçaltında ise öznel kurumsal düzeyde meleklerin meleke belirimli olarak işlevsel olması söz konusudur. Arifler bunu net bir biçimde ifade etmişlerdir. Bilinçte yaşananların bilinçaltında yer edinmesi, muhafaza/ hıfz edilmesi de söz konusu olduğunda bellek dahi bilinçli olmanın gereği olarak belirir iken bilinçaltı oluşta bulunur.

İçerik ve biçim düzeyinde anlam ve değer niteliğine haiz ve aynı değil ayrıda değil oluşa göre varoluş açık olur iken her yaratım temsil olma özelliğini korumuş olarak gerçekleşir. Her yaratılmış olgu yaratıcıdan yana anlam ve değer yükü alırken temsil olma özelliğini taşır. Yaratım katmanlı ve girift oluşta gerçekleşmekte ise her şey birbirinden aldığı pay kadarı ile temsil olma özelliğinde bulunur. Arifler isimleri, dilde karşılığı olan anlam ve değer belirimli kavramları asılların aslı; melekleri asıllar; içinde bulunulan dünyada olanları gölgeler; melekeleri de meleklerin insandaki öznel karşılıkları oldukları anlamında ifade eder iken iç içe yaşanan katmanlı ve girift gerçekliliği olan temsiller dünyasından bahsetmekteydiler. Bu durumda fıtri düzeyde bir şeyin var olma durumu olarak ahlak, temsil düzeyinde varoluşun gerçekleşmesinde görünüş bulur.

Bu doğrultuda da bilinçaltı; sadece kuvveler/ melekeler belirimi değil, öznel olgusal olarak anlam ve değer yüklü temsillere göre de işlevsel olan -meleke belirimleri ile yapısal oluşa haiz- öznel alandır. Her türlü düzeyde (yakaza, berzah, murakabe, derin uyku rüyaları vb.) gerçekleşen rüyet (görü) belirimli yaşanan deneyimlerden bakıldığında da buna tanık olunur. (Not: Tevhid Okumaları beşinci kitap çalışmasında ve diğer çalışmalarda bu konu üzerine ifadelerde bulunulmuştur.)

Bilinçaltı, yaşam ilişkilerinde bilinçte karşılık bulanların temsilde gerçekleştirilmesi/ dışlaştırılması doğrultusunda görünüş bulur iken bilinç, temsiller üzerinden var olunduğunun gerçeğini taşır. Bu durumda her bir belirimi ile -yaratım anlamını içeren var olma durumu düzeyinde- varoluş, temsilde yaşanan olarak bulunur. Bilinç, üç zamanlı oluşta bilinçaltı üzerine inşa edilen olarak bulunur iken iç dünya ve dış dünya arası koordinasyon içinde, melekeler zemininde dil ile öznelde yaratımın gerçekleştiği olgudur. Dilin temsil içerikli olduğu düşünüldüğünde, üstyapı kurumlarının anlam-değer belirimli olarak dil biçimsel oluşları da söz konusu olduğunda ise bilinçli oluş, temsillerin anlam, değer belirimine ve öznelde karşılık gördükleri durumlar üzerinden özne olan varlığın varoluş belirimlerinde kendiliğini, idrakinde oldukları ile gerçekleştirmesidir.

Böylesi düzeyde varoluşa tanık oluşta ise yaşamın/ varoluşun, spekülatif (aynalaşma/ yansıtmalı) bilinçli olmada, bilinç ve bilinçaltı gelgitleri arasında gerçekleştiği görülür. Ahlak, bu gelgitler arasında bilinçli oluşun kendiliğinde bütünlüğün, eşgüdümlü ve uyum içinde sağlanması için gereklidir. Dil ise bilince neden oluşta bilinci temsiller dünyası kılar. Öznellik alanı olarak bilinci, bütün melekeleri zemininde duygu belirimleri ile kendiliğin yaşandığı gönül evi olarak bulmayı da olanaklı kılar. İlkesel düzeydede ahlaki olmak anlamında ahlak ise

karakter ve kişilikte bütünlüğün korunması içindir ki gönül evinin üzerine inşa edildiği temel yapı olarak olması gerekendir.

Bilinçli oluşta hayatı, temsiller düzeyinde bilmeyebiliriz. Böyle olsa da hayatı, temsillerin -olan bitenin- anlam ve değer belirimlerine göre öznelde dil, duygu, inanç, yargı karşılıklarının oluşması üzerinden ahlak biçimsel olarak yaşarız. Bu düzeyde ahlak, temsillerin öznel kılınması sonucunda iç dünyanın -yeni bir temsil biçimi olan ahlakta- biçimleyicisi olarak yaşamsal oluşta bulunur.

*

Kendilik düzeyinde ruh olarak yaratılmış olmak değil de dünya belirimli olarak nesnelerine bağlı bellek edinmek ile üç zamanlı oluşta edinilen yaratılmış gerçekliğe haiz olan kişi olmakta bilinç, bilinçaltına kök salmış kendiliğin/ benliğin belirim biçimi olarak biçimsiz biçim oluşunda bilinçaltının üzerine inşa edilir. Böyle olmak ile beraber toplum içi ilişkilerde ortak değer alanı olarak ortak bilinç alanı edinilmesi ile ahlak biçimsel oluşu da barındırmakla biçimlenir.

Bilinçaltının fıtrata dair karakter belirimleri ile yapısal olduğu da düşünüldüğünde, fıtrata dair olarak bilincin, karakter biçimsel olarak ahlakta biçimlendiğine de tanık olunur. Böyle olmak ile beraber bilinç, kendilik/ benlik belirimli olarak bilinçaltından süzülenlerin sonucunda, kendiliğin değer yargısal oluşta insan olarak görünüş bulması formasyonunda, ereğe bağlı nedenlerin belirli kılındığı sibernetik ve üç zamanlı oluşta yapısal kılınması ile işlevsel oluşta bulunur.

Toplum içi ilişkilerde ortak değerler ile ortak bilinç -kendilik- alanı da dil ile görünüş bulurken ahlak, dilin de öteki ile olan ilişkilerde ahlaki düzeyde kullanılmasını gerekli kılar. Ahlak düzeyinde dil, bilinçdışı kılınanların reddiyesinde biçim kazanır iken öznel oluşta anlam,

değer, duygu, inanç, yargı vb. karşılıklarının oluşması sonucunda, eril olan yargısal belirimi ile ilişkileri amaçsal olmaya bağlı olarak belirli kılan ahlak biçimsel oluşa haizdir. Dil, idealar (iyi, doğru, güzel) ile ahlak biçimsel -yargısal- oluştan kopuk olarak biçim kazanmakta ise kötü ahlak belirimli olarak görünüş bulmanın göstergesi olur.

İnsan, ahlaki düzeyde değer yargısal olarak bilinçdışı kıldıkları ile terbiye edilmiş olarak insanlaşma sürecinde bulunur. Anlam, duygu, değer, inanç, yargı belirimli gerçekleştirdikleri ve bilince taşıdıkları ile de insanlığını kendilikte inşa eder.

Bilinçdışı, bilinçaltı beliriminde insanın, olmadığı bir dünya üzerine değer yargısal kimlik beliriminde belirli kılınması sonucunda var olduğunu görünür kılmaktan daha çok, insanın dünya görüşü ve ahlaki düzeyde ret ettikleri ile nasıl görünüş bulduğunu anlamlı kılar. Zaten kendilik/ benlik olarak ruh sahibi oluşta bilinçaltına, kendilik alanı olarak kök salınmış olmaktan bahseder isek kendilik zemininde insan oluşu gerçekleştirdiklerimiz ve ilişkilerimizde ahlak biçimsel olarak bulduğumuza tanık olunur. Ahlak, bilinçdışı kıldıklarımız, ret ettiklerimiz ile edindiğimizdir.

Ahlak, reddiyede edinilir. Nefsi emmare belirimli tekbenci karakter belirimine, değer yargısal olarak bilinçdışı kılınanlar üzerinden hayır deme cesaretini, yiğitliğini göstermek ile edinilir. Özellikle güzel ahlaktan bahsetmekte isek hak ve hakkaniyet ilkesi gereği oluşan vicdan beliriminde ahlak; nefsi emmare ve toplum içi meşru belirimler arasında gelgitler yaşanırken nefsi emmarenin uç noktada meşru olmayana -kötülüğe- meylinin olması sebebiyle olumsuzlanması sonucunda edinilir. Müminlerin, nefsi emmarenin kötülüğü emretmesinden dolayı, Allah'a sığınmalarında da ahlakın reddiye beliriminde kazanıldığı görülür.

Reddiyeye bağlı olarak kendilik kontrollü, tutum ve davranış düzenleyeci beliriminde ahlak görünüş bulur iken tekbenci nefsi emmare sahibi oluştan yana da insan, terbiye varlığı olarak görünüş bulur. Ahlak terbiyesi ile de öz karakter belirimini, tekbenci oluştan farklı olarak rahmet, hak ve adalet üzeri aslına bağlı olması üzeri yaşar. Böylece rabbi sıfatını hakkı gereği yaşar iken Tanrı'ya yükselmiş olarak yakinlik edinmiş olur.

*

Özet olarak belirtirsek: İnsan gelgitler içinde yaratılır. Ahlak, reddiyede edinilir. Gelgitler içinde yaratılır iken ahlak, varoluşun gereği olarak Rabb, Mürebbi belirimlerinde terbiye bulmaktır. Esmanın (ilahi isimlerin) karakter belirimi ile insan oluşa yerleşik olması ahlakı zorunlu kılar. Tekbenci oluşa aşkın kendilik/ benlik, -öz-denetiminde esmanın gerçekleştirilmesi için ise ahlak, terbiye belirimi olarak gerekli kılınmış olandır.

Ahlak ve hukuk, insanca yaşamanın gereğidir. İnsanlık içinde ahlak ve hukuku evrensel belirimleri ve hakkı gereği ile tesis etmediğimiz sürece de anlamsız ve değersiz kılınacak, sonuçta ise duyarsız kalınacak bir dünya içinde bulunmaya mahkûm oluruz/ olabiliriz. Çünkü ahlak ve hukuk, varoluşun ortak gerçekliğinde ilişkilerde meşru olan değerler dünyasının korunmasının belirimleri olarak da görünüş bulan olgulardır. İnsani değerlerin korunması (muhafazası) ile insanca yaşamak için, ahlaka ve hukuka ihtiyaç vardır. Tanrısal olan insani değerleri, erdemleri muhafaza etmeye, ilişkilerde gerçekleşen ortak varoluşun gereği için de bu iki olguya ihtiyaç vardır.

Ahlak, iyi, doğru ve güzele dair çıtaları olandır. Hukuk ise evrensel belirimleri (fırsat eşitliği, iktisadi adalet, denetlenebilir, hesap verilebilir olunması vb. esasları) ile çatı olması gerekendir. Bu bağlamda çıta belirimleri ile ahlak, eylemin, edimin değer yargısal olarak kritik edildiği kültürel oluşta görünüşe taşınır. Hukukun

evrensel normları ile medeniyette çatı olması sağlandığında da ahlak, genele yaygın kılınmış olarak olması gereken çizgide görünüş bulur.

Böyle olsa da kültür ve medeniyetler arası değer geçişleri -gelgitler- söz konusu olduğundan, tarih olgusal olarak da insanın gelgitli olduğu görülür. İnsanın öznelde ve toplumsal ilişkilerde gelgit belirimlerinde görünüş bulmasının tarihe yansımasında görülecek olan ise değişen anlam ve değer belirimleri sürecinde oluşan dünyalarda gelgitlerde yaşandığıdır. Geçmişin ve günün dünyası arasında değer geçişleri söz konusu olduğunda gelgitli oluş kaçınılmazdır. Günümüzde küresel ölçekte yaşanan Batı medeniyeti ve kültürünün geçmiş, modern ve postmodern sorunsal belirimlerde yaşadıkları gelgitli oluş, demek istediğimi anlaşılır kılmak için örnek gösterilebilir. Ayrıca Batı kültür ve medeniyetinin kendi içinde sorunlu olduğu yönde gelgitli oluşu ile beraber diğer kültür ve medeniyetlere galip gelen etkisi sebebiyle kültür ve medeniyet krizlerinde yaşanılan gelgitli oluş düşünüldüğünde, ne demek istediğim daha net anlaşılır.

Üst kimlik, değer edinimleri ile de kültür ve medeniyet geçişlerinde yaşanılan gelgitli oluşa aşkın yaşam çizgisi edinilebilir. İnsan tarih olgusal olarak değişen dünyalar arasında gelgitli olarak kendini bulur iken edindiği tarih bilinci ile de gelgitli oluşa aşkın durabilir. Tarih bilinci ile edinilen aidiyet ve sorumluluk hissiyatı ile de günün dünyasında kendisini konumlandırdığı duruma göre gelgitli oluşa aşkın durabilir. Kendiliğin/ benliğin, hem dünün dünyası hem de gününün dünyası ile miras varlığı olarak bağlantılı oluşta hep yeniden yaratıldığının/ üretildiğinin de idrakinde olmak gerekir. Kültür ortak değerler ve ortak ahlak belirim alanı iken medeniyet de yapısal düzeyde ortak değer alanı olarak ahlaki yaşama göre biçimlenir iken hukuk ve ahlak belirimli oluşta değişen koşullar karşısında yeniden oluşuma açık olmaları gerekendir. Böylece ahlak ve hukuk beliriminde

hem Tanrı ile aynı seyirde buluşmuş olunur hem de bu buluşma korunmuş olarak yarınlara da miras bırakılmış olunur. İnsanlık ülküsünde aynı veya bir olamasak da beraberce yaşamayı ahlak ve hukuk beliriminde öğrenmiş oluruz. Böylece toplum içi oluşta farklı ve karşıt değer belirimlerine bağlı olarak yaşanan gelgitleri de kontrol etmiş olarak sağlıklı nesiller yetiştirme olanağı da edinilmiş olunur. Kardeşlikte buluşulmasa da insanca, beraber yaşamanın olanağı da bulunmuş olunur.

İslam olarak iman edenler için ise dünya ve ahret arasında yaşar iken düşüncede gelgitli oluş kaçınılmazdır. İçinde yaşanılan günün dünyasının koşul ve ihtiyaç belirimlerinde yaşar iken ahret dünyası/ uhrevi dünya ve sonuçlara göre yaşamak zorlaştığında iki dünya arası gelgitli oluşta bulunulur. “Hiç ölmeyecek gibi dünya için her an ölecek gibi ahret için yaşayınız” hadisi şerifi de bu gelgitli oluşta nasıl yaşanması gerektiğinin usunu verir. Söylenmek istenen ise sonuca bağlı sibernetik oluşta varoluş nedenlerini belirli kılar iken dünyevi oluşa aşkın uhrevi oluşta dünyanın ahreti kazanmanın nesnesi kılınmasına göre yaşanmasıdır. Bu durumda dünya, kutsiyetini, değer oluşunu ahret belirimli olarak bulmuş olması ile insan yaşamında yerini alır.

İnsan ahret dünyası için değil de Tanrı için ve Tanrı’ya ulaşmak için dünyada olduğunun idrakinde ise bulunulan dünya içinde gerçekleşenler ile Tanrı arasında bağ kurmalarda gelgitler yaşar. Dinler, kelam, felsefe, tasavvuf tarihinde de dünya ve Tanrı arasında gelgitli oluşun düşünce belirimlerine tanık olunur. Tevhid ise bulunulan dünya değil de Tanrı’nın dünyasında yaşandığının idrakinde olunması ile gerçekleşenler üzerinden Tanrı’ya tanık olur iken böylesi gelgitli oluş aşılmış olarak Tanrı’da yaşanır.

Böylesi yaşamda Tanrı, neden Tanrı olmaktan daha çok erek Tanrı olması beliriminde, hakkı ile yaşananların sonucunda bulunandır. Yaşanan her olay ve olgu ise nedenleri ile değil de nedenlerine aşkın erek beliriminde tevhitsel, hikmetsel görü ile yerinde ve gerekliliğinde bulunur. Neden ve erek arasında sıkışmışlık, ne için olunduğuna dair belirsizlik, düşüncede gelgitler yaşamak da hikmetsel görü ile aşılmış olur.

Seyri seferde hatmi meratip (mertebeleri öznelliğe yerleşik kılmak, içselleştirmek) etmeye de dikkat edildiğinde öncekiler, şimdikiler ve sonuçta görülecek/ edinilecekler arasında gelgitli olarak temaşada bulunulur. Ayrıca geçmiş, gün, gelecek ve bengisel (her an oluşta bulunmak, anda oluşunu korumak, ebedi olan, tümel belirimli olmak) olana taşınma arasında gelgitlerde seyir edilir. Miraç hadisesi dahi dünyevi ve uhrevi belirimleri ile bir gelgit olayıdır.

Görülen o ki öznelde, toplumsal oluşta, kültürde, medeniyette, düşüncede, dünyevi ve uhrevi vb. belirimler arasında gelgitli oluşta varoluş insanın kaçınılmazıdır. İnsan değişen dünyalarda değişen zamanlarda farklı oluş biçimlerinde hep yeni bir dünyaya gelişinde gelgitli olan yaşam olgusunda kendini bulur. Gelgitli olmak varoluşunun gereği iken Tanrı için ise birliği sebebiyle gelgitli oluş, varlıksal değil de varoluşsal olarak karakter ve kimlik belirimlerinde görünüşe taşınmakta gerçekleşir. Her yaratım beliriminde farklı oluş belirimleri ile gerçekleşenleri gelgitler içinde var etmesi de gelgiti, yaratım ahlakı olarak bulduğu anlamını taşır. Aynı değil, ayrıda değil özdeyişi ile varoluşa üç zamanlı olarak bakıldığında gelgitli oluşun kaçınılmaz olduğu görülür. Gelgitli olmak için değişim, gelişim özelliği gösteren değişmez oluşa haiz ve üç zamanlı olmak gerekir. Aynı değil, ayrıda değil özdeyişi; Tanrı'nın yarattıkları ile yarattıklarının da Tanrı ile aynı değil ama ayrıda değil oluşunu anlamlı kılar. Durağan bir

dünyaya değil de yaratımın, her an yeni bir oluşta süreklilikte gerçekleşmesi sebebiyle hareketli bir dünyada anlam kazandığı içindir ki hareketli bir dünyaya bakılması gerektiğinin anlamını da taşır. Her an yeni bir oluşta gerçekleşen değişimler içinde değişmezlerin korunması, üç zamanlı, sibernetik ve organik düzeyde izafi olunması vb. nedenlerden dolayı birbirine geçişler arasında geçişli bir dünyada varoluş eşiklerinde gelgitler içinde varoluşun gerçekleştiğinin anlam içeriği ile bu özdeyişi okumak gerekir.

İnsan olmak, anlam ve değer belirimlerinde kendiliğin gerçekleştirilmesi ile görünüş bulur. İnsan nesnel düzeyde görüngü olarak form düzeyinde belirimleri olmak ile beraber gerçekleştirdikleri üzerinden görünüş bulur iken değişen dünya ve zamanlarda yaşarken şudur diye gösterilmeyecek oluşuyla "hem, hem de" belirimlerinde izafi varlık olarak vücud bulur. Varlık içinde izafi olma olanağı ile birçok gerçekliği olmak ile beraber yüklendiği gerçekleri görünüşe taşıma kabiliyeti de olandır. Eylem ve edim beliriminde de değer yargısal oluşta iyi, kötü oluş içinde değerlendirilir iken ahlaki düzeyde tanımlanmaya çalışılandır.

Şudur denilemeyecek kadar belirsiz duran insan için, nedenlerine bağlı olarak şudur veya böyledir demek yerine, gerçekleştirdiklerinin sonuç belirimine göre ne için olduğunu bulur iken şudur veya böyledir denilebilir olduğunu görmek gerekir. İnsan katılımcı olduğu ikinci yaratımında hangi alanlarda ve insani oluşun ahlaki belirimlerinde kendiliğini gerçekleştirmekte ise -nesnel biçimsel oluşa bağlı olarak değil de- alanlara göre edinilen karakter ve ahlak biçimsel oluşta şudur veya böyledir denilmeyi hak etmektedir. Böylece, biçimsiz biçim oluşta bulunan kendilik sahibi olan insanın karakter ve ahlak biçimsel oluş beliriminde kimlik tanımlaması ile hak ettiğine bağlı olarak şudur veya böyledir yargısına varılması olanağı da edinilmiş

olunur. Bu durumda dahi insanın, kendisinin sebep oldukları üzerinden ve kendi eliyle yarattığı gerçeklikte üzerine konuşulan olduğunu unutmamak gerekir.

Öznelde/ gizilde -iç bütünlüğü olan kendilikte- karşılığı olmayan, yani özü olan başlangıcında (evvelinde) karşılığı olmayan ayrıca sonuçta (ahirde) gerçekleşmesi mümkün olmayan yani sonuç almaya bağlı olarak aşikâr (zahir) olması olanaklı olmayan düşüncelerde, ussal oluşun dışında olan dünya görüşlerinde bulunulabilir. Yaşamsal olarak da ilişkilerinde ortak varoluşu sürdürebilir ve sürekli kılmaktan uzak, gayri ahlaki olan tutum ve davranışlarda da bulunulabilir. Nicel belirimli dünyanın gölgesi altında gerçek, sadece nesnel olgusal olan görüngüler dünyasında eksik yaklaşımda bulunarak da aranabilir. Bunlara ve benzer durumlara rağmen gerçek ise gerçekleşmeye kendisini zorlayan olarak tarihsel süreçte bulunan olur. İnsan, tarihsel oluşunda ise gerçek ile rahmetin tesis edildiği dünyalar kurma/ yaratma olanağı edinmiş olarak insan olma hikâyesine miras bıraktıkları ile katkıda olarak varoluş serüvenine devam eder.

İnsan, her devrin oluş belirimlerinde değerler dünyasında doğar ve katkıda bulundukları ile de değerler dünyasına doğar. Her türlü oluş belirimi, yaratım belirimi olduğu içindir ki her türlü oluş içinde yaratımını, buldukları ve yarattıkları ile değişen dünya ve zamanlarda ikinci defa -sürekli bir yaratım içinde- bulur. İlkesine bağlı gerçekleşen her oluş durumu, hak/ gerçek belirimli olarak görünüş bulur iken insan, oluşların gerçek olması içinde ikinci yaratımını bulur.

Değişen bedene, kişiliğe ve karakter geçişlerine rağmen bellek ile beraber kimlik edinilmesi ile süreksizliğe karşı, -yaratılmış gerçeklikte- direnen insan, değişmez oluşu kimlik edinmek ile edinir. Üç zamanlı olmak ve kimlik edinmek, nesnel düzeyde bitimli olan zamana aşkın,

bitimsiz olan öznel zamansal oluşta kendiliğin değişmez olarak bulunmasına sebeptir. İnsan, doğumundan ölümüne kadar bütün varoluş aşamalarında; bedensel düzeyde, tutum ve davranış biçimlerindeki ahlaki belirimlerinde ayrıca anlam, değer, duygu, yargı vb. durumlarında her an bir oluş içinde iken değişen olarak kendini bulsa da iç dünyasında ruhu ile hep aynı yaşta olarak kendiliğini/ benliğini bulur. İç dünyada benliğin olgunluk bulması dışında yaş olarak değişmediğini, her insan kendinde deneyimlediği gibi bebeklikten ölüme kadar gözlerden bakana dikkat edildiğinde de şahıs olarak yaşını koruyan özne ile karşı karşıya kalınır. Bu dahi ruhun ölümsüzlüğüne bir kanıt olarak görülebilir.

Ruh ölümsüz olarak öznel zamansal oluşta bütün değişimler içinde kendiliğini deneyimler iken bulunduğu dünya içinde bedensel, ahlaki belirimlerde ve ahlakın bir görünüş formasyonu olan karakter geçişlerinde, bilinçte üç zamanlı oluş, kimliğe bağlı bellek edinilmesi ile beraber nesnel zamansal oluşa aşkın zamansız oluşta bulunur. İsim, bellek ile beraber kimlik edinilmesi zamansızlığa uzanmaktır. Kimlik, her türlü değişim içinde bellekte değişmez oluşu sabitleyerek de nesnel zaman belirimlerde görünüş bulur iken zamana da tutunmanın ussal gereğidir.

Tanrı da yaratımı, değişimler üzeri süreksizlik ilkesinde gerçekleştirir iken şahıs varlık olarak değişmez oluşunu korur. Kendine ahlak edindiği değişmez karakter belirimlerinde, rahmeti öncelediği ahlakta dahi tutarlı oluşunu korur. Kimlik belirimleri ile de zamansız oluşunu korur iken zamanda görünüş bulmanın, zamana ait bitimli kıldıklarına uzanmanın yolunu edinmiş olur. Nuru düzeyinde bellek edinmiş olması, evrensel bir belleğin olduğu anlamını da taşır. Bellek sahibi olduğunu hem unutkanlıktan beri olarak her an bir oluş içinde daim yaratımda bulunması hem de Kur’an ayetlerinde bellek sahibi şahıs

varlık olarak Tanrı düzeyinde kişi oluşunda kendini ifade etmesinden anlamaktayız. Kimliğe bağlı bellek edinmiş olması ile de zamansızlar/ ilkeler ile ussal oluşta, zamana dair kıldıklarına görünmüş olmanın dil, us gerçeğinde bulunur.

*

Ahlak, ruhun tavır belirimli olarak vücud bulduğu, öznel düzeyde değer yargısal nitelemede görünüşe geldiği formasyondur. Fıtraten yaratılış gereği bulunan ahlak, öteki ile ilişkilerde karakter ve kimlik formasyonlarında tekâmül sürecinde olarak gelişir ve görünüş -belirlenim- kazanır. Genel anlamda ahlak; ontolojik belirim evresinde, her mevcudun doğası gereği varoluş belirimlerinde görünüş bulması formasyonunda açık olur. Her şey ne ise fıtratı düzeyinde ahlak olarak bulduğudur. Böyle olsa da canlılıkta genel olarak ahlak, forma -kıvama- bağlı olarak neden -istidat/potansiyel- düzeyinde kendini gerçekleştirme erki/ iradesi belirimlerinde gerekçe bulması ile yönelmişliklerde, amaçsal oluşun görüngüsü olan tavırlarda kendiliğin gerçekleştirilmesi belirimiyle görünüş bulur. Ahlak, iradeye göre amacın belirli kılınması üzeri gelişen tutum, davranış ve pozisyon almaların adet -refleksler- edinilmesi sonucunda ise huy formasyonunda görünüş bulur. Toplumsal düzeyde ise ahlak, ortak yaşamın getirisi olan yasa ile ilkeli yaşama taşınılmasıyla da terbiye düzeyinde etik olarak görünüş bulur. Ahlak, ilkelerin usta işlevsel olduğu düzeyde değer yargıları olarak eylemin kritik edildiği us formasyonunda görünüş bulan vicdanın uyanması ile de bireysel düzeyde edinilendir.

İnsan toplum varlığıdır. Bu bağlamda da İslam’da, toplum değer algısının oluşması öncelenir. Anne, baba, kardeş, komşu vb. düzeyde akraba ve yakın çevrenin değer olarak gözetilmesi öncelenendir.

İnsan bireysel ahlakını her ne kadar özünden potansiyellerine bağlı olarak ediniyor olsa da toplum varlığı olarak toplumun öncelediği değer yargılarına göre de ahlak formasyonu kazanır/ kazanmak zorunda kalır. Bu ve ilkelerin toplumsal ilişkide tavır belirimleri ve değer yargısı olarak görünüş bulması nedeni ile de toplum ahlakı adına bireysel ahlak gelişimi öncelenir ki bireysel ahlak, etik zemininde üst yapı kurumları -yapıcı değer belirimleri edinerek terbiye düzeyinde görünüş bulabilsin.

Böyle olmak ile beraber İslam'da ahlak olarak öncelenen bir durum da insanın ana amaç olan Allah için neden bulması sebebiyle, Allah ereğine göre yaşam biçimi edinir iken Rabbi olarak üzerinde bulunan Allah'ı tavırlarında hakkı gereği ile yaşamasıdır. Ereğin nedenleri belirli kıldığı yaşamda insan, kendilik denetimi -kontrolünü- de edinmeye başlar. Erek, değer olarak üst yapı kurumu ise insan bilinci önünde durur iken değer yargısı kazandırdığı ölçüde vicdanda belirleyici etkendir. Vicdan ile insan kendilik muhasebesi yapar iken eylemin kritik edildiği değer yargısı melekesini de kazanmış olur ve vicdan ile öz denetim -kendilik denetimi- sağlanır iken tavırlarda erek belirimi ile insan görünüş bulur. Böylesi sibernetik döngüde insan, değer belirimleri ile beraber karakter ve huy belirimleri ile beraber de kişilik gelişimi edinmeye başlar.

Bu durumda önemli olan, ortak ilişkilerde değer belirimlerine göre tinsel düzeyde ortak gerçeklilik elde edilir iken doğa zemininde doğaya aşkın metafizik yaşamda -ilk neden olanın- erek belirimi olarak eylem -ahlak- beliriminde görünüş bulmasıdır. Ahlak bu düzeyde Allah'ın ahlakının -ilkesel belirimi ile değer olarak yaşamda karşılık bulması- yaşanmasıdır. Ereğe göre yaşamak ve toplumsal yaşamda etik değer -hak ile had- belirimlerine göre yaşamak hem

aidiyet ve sorumluluk edinmek hem kendilik kontrolü için gerekli iken hem de ilkenin gerçekleşmesinin gereğidir.

İslam'da ahlak "Allah'ın sıfatları ile sıfatlanın, ahlakı ile ahlaklanın" hadisi şerifi ile özetlenebilir. İnsan özne olmasının gereği ile biyolojik doğası ve tinsel varoluşu gereği amaç varlığı olduğu içindir ki İslam ile kendisinden istenen, ilkesine bağlı olarak -değişmez nitelikte olan doğrultusunda- sonuçta ilkeden yana sonuç alabileceği amaçsal oluşa göre ahlak sahibi olmasıdır. Her amaç, ideasına bağlı olarak değer yargısı yüklemi ile insanın kendiliğini gerçekleştirme motivasyonu olarak önünde bulduğudur. İslam'da insanın kendiliğini hak ilkeye göre gerçekleştirmesi öngörülendir; amaç ise hak ilkeye göre değerlendirilmesi gerekendir.

Bilinç üç zamanlı yapısal kılındığı için ve özne olan bilinç zemininde üç zamanlı hareket ettiği içindir ki insandan istenen İslam ahlakı, insanın ilkeye göre üç zamanlı yaşamasıdır. Depresyonda gelecek zaman yitimi, havailikte -şımarıklıkta geçmiş zaman yitimi ve delilikte geçmiş ve gelecek zaman yitimi olduğu düşünüldüğünde, İslam'da aidiyet ve sorumluluk idraki üzeri üç zamanlı yaşanmasının gerekli görüldüğü daha net anlaşılabilir. İslam'da aklı olmayanın ahlaki düzeyde din olarak sorumluluğu yoktur. Havailik sorumluluklarla ve birçok düzeyde yaşanan depresyon -acziyete düşmeler- ise aidiyetlerle aşılması gerekendir. Bu bağlamda aidiyet ve sorumluluklar, ilkeye bağlı değer yargısı doğrultusunda İslam'da fedakârlık ilkesinde biçim kazanır.

İslam'da ahlak fedakârlıkta görülmesi istenendir. İmanın göstergesi de olarak fedakârlık, fedayı can ve fedayı nefs düzeyinde üst çıtada kritik edilir/ edilmesi gerekendir. Her müslim/ mümin, vicdanında ilkesine bağlı olarak kendisini bu iki üst çıtada değerlendirerek -öz eleştirisini

yaparak- ne kadar İslam olduğunu görmelidir/ görür/ görmesi de gerekir. İslam vicdan dinidir ve vicdanın gereği olarak insandan istenen, idealar ile öz eleştirisini yaparak geçmiş-gelecek-gün zaman belirimlerinde üç zamanlı yaşamasıdır.

Din, ahlak olarak fedakârlığı gözetir. İnsan Allah'a iman etmekte ise iman, muhabbet, rıza vb. gözetir iken salih amel de iyilik ve ahirete/ akıbete –karmaya göre yaşamakta da doğruluk ilkesinde fedakârlığı zorunlu bulur/ bulması da gerekir. Fedakârlığa bağlı olarak İslam, erdemler/ faziletlerin görünüşe gelmesinin belirleyicisidir. Fazilet sahibi insan, güzel ilkesinde güzel ahlak sahibi olarak İslam olmayı ahlakta bulur. Güzel ahlak İslam olmanın -insan olabilmenin- ön şartı olarak dinin en önemli farzıdır (olmazsa olmazıdır/ zorunlu olanıdır). İslam'da izlek olarak gözden kaçırılmaması gereken ve öncelenmesi gereken vicdana bağlı olarak edinilen güzel ahlak sahibi olunmasıdır.

İslam'da her mertebe, ilkesi ve ilkesinin duygusuna bağlı olarak yaşamsaldır. Genelleme yaparak ifade eder isek: Şeriatta adalet ve korku; tarikte iyilik, doğruluk ve sevgi; hakikatte bilgi ve rıza; marifette ise güzellik ve -selamet/ sulh- huzur da ahlak belirimlerinde görünüş bulur. Şeriatta aranan, hak-had belirimlerine riayet edilmesi ve bu doğrultuda meşru alanlar edinilmesidir. Tarikte aranan, nafile ibadetler -fazladan pratikler- ile amaca -hakikate- ulaşılmasıdır. Hakikatte aranan, hakikatin bilinmesi ve ona göre yaşanmasıdır. Marifette aranacak olan ise hakikatin fazilet düzeyinde yaşamda edim ve üretimler düzeyinde insani ilişkilerde görünüşe taşınmasıdır.

İnanmak değer üretir. İman ettiğimiz -emin olduğumuz- değer olarak bulduğumuzdur. İdeaya bağlı gerçekleşen her değer yargısı, değeri nitelemesi ile nesnesini -metafizik düzeyde- açık eder. Anlam-duygu-değer-inanç yargı yüklemlerinde değer olanın yaşama taşınması

kaçınılmazdır. İslam'da istenen ise hak ve hakikate bağlı olarak inancın sınırlarının belirgin kılınması ile değer ediniminin sağlanmasıdır.

Değerler; aidiyet ve sorumluluk ister. Aidiyet ve sorumluluk belirimlerinde de öncelikler olarak belirleyicidir. Aidiyet ve sorumluluk idraki ile her değer, ahlak ediniminde belirleyicidir. Bu duruma sonuç itibarı ile bakıldığında İslam'da inancın, imanın hangi düzeyde gerçekleşmesi gerektiği, edinilen değerlere bağlı olarak hangi düzeyde aidiyet ve sorumlulukların olması gerektiği de ahlak biçimsel düzeyde belirli kılınmıştır.

Bu bağlamda ahlak, değer belirimli yaşam biçiminde yaşam biçimsel olarak şekillenir. Sadece bir yaşam biçimi değil, değer belirimli metafizik anlam içeriği ile varlık görüşü içeren düşünsel niteliğe sahiptir. Tanrı, insan, ereğe bağlı gerçekleştirilenler üzerinden öznellikten bahsetmekte isek varoluşun yaşam/ dünya görüşü olarak ahlak biçimsel düzeyde anlamlı kılınması kaçınılmazdır. Bu durumda ahlak, anlam ve değer belirimli olarak yaşam/ varlık görüşü olarak varoluşun anlamlı kılındığı bilim olarak ele alınmalıdır.

Zaten tevhid bir yönü ile de Tanrı ile buluşmak anlamında yakinliği önceler iken ahlak bilimsel oluşta biçimlenmiş yaşam görüşü olarak görülmelidir. Tevhidi ahlak bilimsel kılan ise Tanrı ile yakin bulmak için sonuç edinmeye yönelik eylem, edimlerde bulunmayı, ahlaki -değer-belirimli olarak önceletmesidir. Tanrı'dan yana sonuç alınacak deneyimlere (dua, salih amel, ibadetler, düşünmek, üretmek vb.) göre ahlaki düzeyde yaşamın biçimlenmesidir. Tanrı'ya dair edinilen yakinliğe göre de nesnelliğe aşkın öznelliğe göre yaşamın ve nesnelerinin anlamlı kılınması sonucunda ahlak, bir yaşam biçimi olmak ile beraber varlık görüşü olarak da düşünce dünyasını biçimler.

Böylesi düşünce dünyasında nesnel olgusal oluşa aşkınsal olarak öznelliğe/ kendiliğe -Tanrı'ya-dair yaşamın okunmasına, anlam ve değer belirimli görüşte bulunulmasına eskiler irfan demişlerdir. Tevhid, öznelliğe dair ilim olarak edinildiğinde irfandır. Ahlak olarak yaşam biçimi düzeyinde edinildiğinde de kendiliğin ilke düzeyinde tadıldığı ilahi neşe/ zevktir.

İslam'da ahlak, ayet hükümleri ile belirgin kılınmıştır. İslam'da hak ve hakikate göre gerçekleşen inanç/ iman doğrultusunda değer edinimi öncelenir. Bu doğrultuda da edinilen değer yargılarına göre ahlakın biçimlenmesi sağlanır. Her yargı, insanı ahlak edinmeye zorlar ve yargıya bağlı olarak yönelmişlik -kıble- bulan insan için ahlak, potansiyellerini hangi niyete bağlı olarak gerçekleştirdiğine göre görünüş bulur.

İnanç, iman ve değerler, ahlakın biçimlenmesini sağlar iken niyet ve niyete bağlı gerçekleşen -tutum, davranış beliriminde görünüş bulan- her eylem ise ahlakın görünüşüne nedendir. Ruh/ öz, kişilik ve karakter kazandığı ahlak beliriminde görünüşe gelir. Bu bağlamda İslam, ahlak dini olarak öznenin hangi öznel belirimlerde görünüş bulması -kendini gerçekleştirmesi- gerektiğinin meşru olan vicdani alanlarını belirli kılınmasıdır. İslam ahlakı, ruhun ideaya bağlı değer yargısında insan nitelemesi ile görünüş bulmasının gereğini/ gereklerini içerir. Kur'an söyleminde ahlak ve değerler ilkesi ile biçim kazanır iken siyer ile de kritik edildiğinde, insanın güzel ahlak sahibi olmasının öncelendiği görülür.

İnsan insanı ilişkilerinde tecrübe eder iken değerler ve ahlak belirimine göre tecrübe ettiği insanlıktır. İnsan ilişkilerinde edim ve üretimler üzerinden -insanlıkta- ilkesel belirimleri ile görünüşe gelen ise Allah'tır. İnsanın mucizesi, Allah'ı her yönü ile yaşıyor olmasının kıvamı üzeri halk edilmesidir. İnsan olarak kendiliğini gerçekleştiren

her ruh, güzel ahlakta beliren her ilkenin asli duygusunda Allah ile yakinlik bulur. Güzel ahlak, Allah'a yakin gelmenin de araçlarındandır. Cenneti - selameti- bulmanın da gereğidir.

İslam'da önemli olan güzel ahlak sahibi olmak iken menfaatlerin düşünüldüğü bir ortamda İslam dışı tutum ve davranışlarda bulunulması sebebiyle İslam'ın olumsuz düzeyde değerlendirilmesi ve İslam'a olumsuz nitelemelerde bulunulması, ilkesinden uzak olarak art niyetli yapılan yargılardır. İslam olanın, ilkesinden sorumlu olduğu idraki ile art niyetlilere fırsat verecek tutum ve davranışlardan özellikle uzak durması, dini sorumluluğu sebebiyle gereklidir.

Her insan kendinden sorumludur ama sonuçta kendisi dışında zarar verdikleri var ise yaptıklarının sonuçlarından da sorumludur. Ayrıca her insan ilkesi gereği değer edindiğinin sorumluluğunun idrakinde olarak yaşaması gerekendir. İlke, duygusuna bağlı olarak değer belirimi ile beraber sorumlu kılandır ki insan, hak ve hakikate karşı bu bağlamda sorumludur. Sorumluluğunun idrakinde olarak yaşaması gerekendir. Bu anlamda İslam, insana sorumluluklarını hatırlatan ve her düzeyde sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini telkin eden dindir. Hak ve hakikate karşı kendini sorumlu hissetmeyen, yaptıklarının sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmeyenin sadece kendine sorumlu olması hissiyatı ile hareket etmesi, İslam adına söylemek gerekir ise bir anlam taşımaz. Bencilce olduğu içindir ki hesap vermeye sebep olur.

Sorumluluk ahlakı güzel ahlakın temelidir ve insanın çocukluktan, ergenlikten kurtularak yetişkin olmasının gereğidir. Bu doğrultuda İslam, yetişkin olma ahlakında her müminin sorumluluk bilincinde öngörü sahibi olarak yaşamasını bekler/ amaçlar.

İnsan nefsi emmare sahibi olduğu içindir ki günah olarak her türlü eğilime sahiptir. Dini açıdan insandan istenen ise nefsi emmaresini günahtan yana eğilimlerinde/ yönelimlerinde terbiye etmesidir. "Onlar nefislerinden dolayı rablerine sığınırlar" ayeti de içerdiği anlam bakımından demek istediğimi teyit eder. Demek istediğim o ki nefsi emmaremiz sebebiyle günaha davet eden dürtülerimiz, eğilimlerimiz, yönelimlerimiz ne olursa olsun, insanın ussal olarak eylemlerinin sonuçlarını öngörmesi ile vicdani olarak kendilik kontrolünü sağlaması gereklidir. Ayrıca vicdan ve iman ile bireysel olarak karakterde bütünlüğün korunması, akıbeti gereği kendi için ve toplumsal yaşamda ahlaki bütünlüğün korunması için nefsi emmarenin terbiye edilmesi gereklidir.

Geleceğe; ilişkileri belirli kılan, ilahi esmayı hakkı gereği yaşamaya olanak veren -Allah'a yakin kılan-, insanca yaşamanın gereği olan, insanlık onurunu koruyan, varoluşu koruyan ve varlıkta bütünün bir parçası kılan vb. sonuçları olan güzel ahlakı miras olarak bırakacak isek insanın nefsi emmaresinden yana terbiye edilmesi gerektiğini hep hatırlamak gerekir. İnsan ne için olduğunu, tarihsel yürüyüşü ve toplumsal yaşamı sonuç aldığında, ilim ve ahlak varlığı olmasında bulması gerekendir.

İslam'da günah eğilimleri, dürtüleri, yönelimleri bastırılması ile terbiye edilen değil, helaller (hak kılınmış olanlar) ve haramlar (yasak/ had kılınmış olanlar) ile terbiye edilendir. Günah, sonuçları dikkate alındığında bireysel ve toplumsal düzeyde bütünlüğün -Şafi isminin- yitimine de neden olandır. Bir önceki çalışmada belirtilen; helal ve haramların her ne kadar İslam olma şartları/ nedenleri olarak değerlendirilmesi gerekir olsa da sonuçları itibarı ile bütün insanlığa helal ve haram kılındığını bir daha hatırlatmak yerinde olur.

Ahlakta yolumuzu kaybetmemek için helal ve haramlara dikkat etmek gerekir. Özellikle helal kazanca, kul hakkı taşımayan kazanca dikkat etmek gerekir. Doğru ve ahlaklı olmak; ilke gereği olması gerekeni yapmak ise sonuçta hak olanı ilkesi gereğinde yaşamak ve ilkelerin duygusunda yaşanması ile hakikate/ Allah'a yakin kılacak ise halkın gözünde ezik nazarı ile aşağılanacak olunsa da Hakk'ın nazarında insan olmak yeterlidir. Güzel ahlak ile edinilecek insan olmanın şerefi, Allah ile edinilecek kendiliğini tatmanın belirimi olan mutmain olmak ile taçlanmakta ise kendiliği ile ayakta olan için özgün ve özgürce yaşamanın yolu edinilmiştir.

Güzel ahlak ile vicdanda sükûnet bulacak olanın, iç huzurda bütünlüğünde ben oluşunu bulması da büyük kazançtır. Ahirette cenneti beklemektense, dünyada iken eylemlerin akıbet olarak karşılık bulduğu iç dünyada cenneti güzel ahlak sonucunda edinmek, İslam olmanın gereğidir. Cenneti kendiliğinde edinmeyenin, ahiretinde de cenneti bulması beklenemez. Dünya ahretin tarlası ise iç dünyası cennet olanların, dış dünyadaki ilişkilerinde cennet ahlakını görünüşe taşımaları insanlık adına kazançtır.

Kamil ve rüştünü bulan insan olmak için Allah'ın ahlakı ile ahlaklanacak isek Allah'ın kendisine rahmet etmeyi farz kıldığını -ahlak edindiğini- hatırlamak gerekir. "Rahmetim gazabımı geçmiştir" denilirken de bunu anlamak yerinde olur. Vicdanda gazabın, güzel ahlak ile sükûn bulması da bu ayet ve hadisi kutsiyi öznelde deneyimlemek, gerçekliliğini tahkik etmektir. Tarihsel açıdan bakıldığında da çatışkılı diyalektikte insanoğlunun sonuçta olması gereken olan ilkeleri tecrübe etmesi ve kurumsal düzeyde genele yaygın kılması da bu ayet ve hadisi kutsinin tezahürü ile doğruluğunu gösterir -doğrululuğunun delilidir-. Her türlü olumsuz tutum ve davranış sonucunda acımanın, merhametin, şefkatin, bağışlamanın,

kucaklamanın vb. esma belirimlerinin baskın gelmesi de bu ayet ve hadisi kutsiyi tezahürünün gerçekliğinde tahkik/ teyid edeceğimiz psikolojik alandır.

Bu çalışma altında ahlakçı tutumda görülen ahlakın amaç kılınmasını vurgulamak derdinde değilim. Ahlakın; varoluşun gereği, ilişkilerde de uyum ve tutarlılığın edinilmesi için araç olduğu kanaati ile değerler düzeyinde neleri öncelememiz gerektiğinin aklını vermeye çalışmaktayım. Ahlakçılık, ideolojik bir yaklaşım olarak fıtratı gereği çeşitlilikte var olan insanın, ahlak amaç edinildiğinde tek tipleştirilmesi anlamını taşır. Bu da sonuç olarak günaha meyilli insana zulüm yapmaya kadar varır. Amaç edinilen ahlakçılığın, kendi gayesi ile çelişmesinde sonuçlanır. İnsanın fıtratı gereği çeşitlilikte halk edilmesi ve doğuştan taşıdığı ahlak da düşünüldüğünde insanın, tek tipleştirilmesi değil ama nefsi emmaresinden yana toplumsal yaşamda terbiye edilmesi gerekir.

Ahlakçılık, aşırı şekilcilik ile şartlandırıldığında ise dine, hak ve hakikate buğz etmeye, küfre vardırtacak kadar itiraz edilen olur. Din yorgunu nesillerden daha çok dinden uzaklaşan nesiller görünür olur. Bu durumda kendisini tecrübe ettikleri ile bulacak insanın, her türlü alanda ve düzeyde sınırlandırılması, terbiye edilmesi değil de şartlandırılması, insanın hakkı gereği ile kendini gerçekleştirmesine kendiliğini özgün olarak bulması, inşa etmesine engeldir. Böyle olsa da ahlakçılık; kurucu ve yapıcı değerlerin öncelenmesi ile üstyapı kurumlarının edinilmesi, vicdanın öncelenmesi ayrıca toplumsal yaşamda hukukun tesis edilmesi ile hak ve had belirimlerine göre ilişkilerin ortak gerçeklilikte varoluşun gereği olarak etik düzeyde sürekli ve sürdürebilir olmasını sağlamak için ise ahlakçılığı önemsemekteyim.

Yukarıda bahsi geçen “Rahmeti kendime farz kıldım” ayeti, “rahmetim gazabımı geçmiştir” hadisi kutsisi ve “Allah’ın ahlakı ile ahlaklanın” hadisinde ahlakın amaç edinilmesi, şartlanması gerektiği değil de araç olduğunun anlaşılması gerekir. Yukarıda ahlakın sonuçlarına ermenin gereği olarak araç olduğunun vurgusu ile yapılmış olan açıklamalara bu bağlamda dikkat etmek yerinde olur. Sonuçta rahmet etmek amaç ise ahlak araçtır. Sonuçta Allah’a, ilkelerin/ esmanın duygusunda ermek amaç ise ahlak araçtır.

İnsanın nefsi emmaresi, çeşitlilikte fıtrat sahibi olması ve amaç varlığı olarak değer edinimlerinde ki farklılıkları da düşünüldüğünde tek tip ve tek ümmet olamayacak insana/ insanlığa, ahlakın telkin edilmesi değil de ahlakçı olunmayacağı kesindir. Hukukun gerekliliğinden bakıldığında da buna tanık olunur. Ahlakçı olarak ahlakı amaç kılan, şartlandıran değil de ahlakı telkin eden olarak bu başlığı yazmakta olduğumu belirtmek isterim. “İyiliği emir et ve kötülükten men et” ayetinde geçen emir telkindir, men etmek ise nasihattir. Ahlakın ilişkilerde belirleyici olması sebebiyle de ilişkilerin ahlak ilkeleri gereği ile belirli kılınması da sonuçta rahmetin gereği olarak herkesin faydasınadır.

***

Değerler önceliklerimiz, ödev ve sorumluluklarımızı belirli kılar. Evrensel -tanrısal- ahlaki değerler, varoluşun ortak gerçekliğinde uyumlu, tutarlı olmak ve ortak bir gelecek için ihtiyaçtır.

Sekülerizm ve dayatması olan modernizm, Tanrı'sız bırakılmaya çalışılan bir dünyada tanrılaştırılmış bir dünyayı yaşamayı önceler. Evrensel değerleri çıkarı için kullanan ve arzuları, hazları kışkırtarak insanı kullanım nesnelerine indirgeyen ayrıca sonuç itibarı ile hep kendi menfaatine çalışan kapitalizm de nihilst bir dünyanın kapısını aralamıştır. Düşünce üretmeyen pasif ve tüketen insan sınıfı var etmek, değerleri alaşağı ederek menfaatleri öncelemek vb. sonucunda görülen o ki değerlerden yana duyarsız olmak ile insansızlaşan insan yığınlarını görünür kılmıştır. Tarih boyunca insansızlaşmış tipler hep mevcut iken kapitalizm ile beraber böylesi insan tipi, üretilmesi gereken insan tipi olarak yapısal kılınmaya çalışılmaktadır.

Kapitalizmin insanlığa, doğaya karşı tarihsel ilerleme, genele yaygın konfor edinme düzeyinde kattıkları olmuştur. Vergilendirilmiş kazancın sosyal yaşama hizmet olarak katkıları ile de ilkelerin genele yaygın kurumsal düzeyde tesis edilmesine de katkıları olmuştur. Böyle olsa da değer düzeyinde vazgeçilmez olması gereken, doğaya ve insana karşı duyarlılık, felsefi düzeyde aktif olan toplumsal düzeyde karşılıkları oluşması gereken yeni özgür ve özgün düşünce vb. birçok şeyi insanlıktan koparmıştır. Sekülerizm ve modernite de dinsel değerleri alaşağı ederken insanı öne çıkartmakta ama anlam ve değer arayışında insanı yanlızlaştırmıştır.

İnsan anlam ve değer varlığıdır. Bu yönü ile tinsel düzeyde ahlak biçimsel ve metafizik olması kaçınılmaz olandır. Metafizik olan bir varlığı materyallere indirgemek, ne için olduğundan koparak

yanlızlaştırır, anlamsız, nihilist bir dünyada duyarsızlaştırır. İlerlemek söz konusu ise insanın verdiği bedelin ne kadar ağır bir bedel olduğu da sorgulanmalı ve eleştirilmelidir. İnsansızlaşmaya, değer ve ahlaktan yoksun olmaya, nesneleştirilen kendiliğe rağmen ilerlemek ne kadar doğrudur?

Elbette insan doğaya karşı ilerleyecektir, tinde de gelişim göstermesi gerekendir ama insan ilerlemeye kurban edilmeyecek kadar insan olma niteliğini koruması gerekendir. Tanrısal yönleri, Tanrı'yı idealinde bulması, hakkı gereği yaşaması ayrıca kısas/ karma referanslı düşünüldüğünde sonuçlarına katlanmak zorunda kalacağı bir dünyada insanın yaşaması söz konusu ise insani olma niteliğini ahlak bağlamında korumak olması gerekendir.

Gelecekte yapay zekâ yerine üç zamanlı bilinçli olan özne yapısal işletim sistemlerinin üretilmesi olanak dâhilindedir. Genetik mühendisliğinde biçim ve içeriğe bağlı olarak biyolojik yapılanmanın yeniden olanaklı kılınması da gerçekleşme dâhilindedir. Nano teknolojide devrim olarak görülecek, ihtiyaca bağlı form değiştirebilen, çok amaçlı olan, sese ve düşünceye duyarlı akıllı maddenin var edilmesi de ihtimal dâhilindedir. Tersimezliğin tersinir olabileceğinin bulunması vb. keşif ve teknik gelişmelerin, gelecekte gerçekleşmeleri -olanak dâhilinde- söz konusu olsa da ilkesel düzeyde ahlaki olmaya her devirde ihtiyaç vardır. İnsanın amaç varlığı olduğu ile düşünüldüğünde; anlam ve değer belirimlerindeki çeşitli, farklı, karşıt dünya görüşleri ve yaşam biçimleri söz konusu olduğu sürece ilkesel bağlamda ahlaki olmaya her devirde ihtiyaç duyulacaktır.

Bilim ve teknik düzeyde ilerlemek, ahlaki düzeyde ilerlemek anlamını taşımaz. Değerler söz konusu ise bilim ve teknikteki ilerlemede hangi

çağda olunursa olunsun ahlak biçimsel olan tipolojik durumlara her devirde rastlanır/ rastlanabilir.

Ahlak öznesi olanın, amaç varlığı olarak ahlak biçimsel varoluşu söz konusu ise her yeni varoluş nesnesinin/ nesnelerinin ne için kullanıldığı, ahlaki düzeyde her devirde değer yargısal olarak sorgulanır/ sorgulanmalıdır. İnsan, ahlak biçimsel düzeyde metafizik oluşu ile değer yargısal olarak nitelenmesi ile görünüş bulan bir varlık ise ahlaki düzeyde sorgulamalarda bulunur/ bulunması da gerekir.

Varoluş nesnelerinin, niyete bağlı olarak ne için olduklarının belirli kılınması doğrultusunda kullanılmasının ahlaki yönü olduğu düşünüldüğünde, kullanımın ve kullanım biçimlerinin ahlaki düzeyde sorgulanması gerekir. Ayrıca ilerlemek değil de ilerleme biçim ve yöntemlerinin de ne kadar insani/ ahlaki olduğu doğrultuda sorgulanması gerekir. Doğada, doğa zemininde gerçekleşen, doğaya ve tarihe kıyasen bakıldığında görünüş bulan ilerlemek de insanidir ve tinde gelişim göstermemek anlamını taşımamalıdır. İlerlemek, tinsel gelişim süreç ve yöntemlerinin önüne de geçmemelidir.

Her devrin ilerlemeye bağlı olarak görünüş bulan sorunları karşısında ahlaki düzeyde yeniden çözümler üretmek gerekir. Tinde gelişim, her yeni konjoktür belirimlerinde kendiliğin yeniden anlam ve değerler düzeyinde yaratılması ile ilgilidir. Bu durumda her çağın insansızlaştıran çıkmazları, insan olmanın anlam ve değer düzeyinde nedenlerini yeniden üretmenin fırsatı olarak görülmelidir. Her devirde ise ahlak, tarihsel miras olarak insan olmayı koruyabilmenin (muhafaza edebilmenin) değerler gerçeği olarak eğitimin bir parçası olmalıdır. Zaten olması da gerekir.

Her -değişen- devirde, bütün insanlığın ahlaka ihtiyacı olduğu, tarih olgusal olarak görülür. Dün barbarlar, Firavunlar, Karunlar, Nemrutlar, Azaziller vardı. Bu gün ise bu şeytani tiplerin kurumsal düzeyde tesis edilmesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Dün bireysel düzeyde imanlı, ilkeli -ahlaklı- olmaya ne kadar ihtiyaç vardı ise bugün de kurumlar düzeyinde ahlaklı olmaya ve kurumsal düzeyde vicdan, ahlak formasyonu olarak da hukuka bir o kadar ihtiyaç vardır.

Devirler boyunca hangi sistemlerin veya ideolojilerin olduğu değil, sistemlerin veya ideolojilerin değer olarak insanlığa ne kattıkları ve insanlık için hangi değerde nasıl çalıştırılıyor oldukları önemlidir. İnsanlık adına sonuçları düşünülmeden, nefsi emmarenin zaafları doğrultusunda meta değerlere bağlı olarak -güzel olması anlamında- ahlaki düzeyden uzaklaşılmakta ise ahlak er ya da geç ihtiyaç duyulan olacaktır. Hukuk bu bağlamda ahlakın toplumun geneline yaygın kılınmasının gereği olarak tesis edilmesi gerekendir.

Toplumsal düzeyde ve milletler arası entegrasyon da evrensel belirimli ahlak ve hukuk ile olanaklı kılınabilir. Bu ikisi (ahlak ve hukuk) temelinde, -genelde ahlaki değer yargıları aynı olmasa da- ortak ahlaki değerler doğrultusunda biçimlenen ortak bir dil ile entegrasyon olanaklıdır. Dillerin konuşma biçimi olarak aynı olması değil de ilkesel düzeyde ahlaki oluşa bağlı olarak ortak değer yargısal içerikleri barındırması ile yaşamsal olarak entegrasyona zemin hazırlanmış olunur. Amaçsal/ ereksel olarak ortak -evrensel olan ahlaki-değerlerin öncelenmesi ve artırılması da ahlaki düzeyde entegrasyona katkı sağlar.

İnsan tanrısal olan yönleri ile Tanrı için olmakta varoluşu bulur. Bunun içindir ki tanrılaştırılmamış bir dünya da Tanrı'yı hak etmiş olarak

yaşama ihtiyacında bulunur. Ahlak ise bu durumda ihtiyaçlı olduğudur.

Her ahlaki durumda tanrısal olanı hakkı gereği ilkenin duygusunda yaşamakta ise nesnelerinden değil de kendini tatmış olmanın tatmin duygusunda kendiliğinden mutmain olmanın zevkinde bulunur. Özgürlük, kendiliğini hakkı gereği yaşamak ise kendiliğinden mutmain olmak, özgürlüğün duygu belirimi olarak ahlaklı olmanın sonucunda edinilmesi gerekendir.

Gelişen dünyada ve değişen dünyalarda her daim ilke bağlamında ahlaki olmaya; fıtri, -bireysel ve toplumsal, maddi veya manevi düzeylerde- varoluşsal olan vb. sebeplerden dolayı ihtiyaç duyulur. Değişen dünyalarda ahlaki değer farklılıklarına rağmen, hukuk ile entegrasyonun olanaklı kılınması hem ahlaki hem insani hem de ortak gelecek adına gereklidir. Dini açıdan da iman ile ahlak birliği hem dünyevi ve manevi (içsel/ tinsel) olan yaşamda, ilişkilerde ve karakterlerde bütünlüğün korunması için hem de ahret/ akıbet adına öncelenmeli, önemsenmelidir.

***

Fıtri düzeyde varoluşsal olarak ahlak biçimsel olmak ne kadar kaçınılmaz ise şahıs düzeyinde amaca/ ereğe bağlı değer kıldıkları ile gerçekleştirdikleri üzerinden ahlak biçimsel olarak kendiliğin bulunması da bir o kadar kaçınılmazdır. İnsanın insan ile ikinci yaratımını, ilişkilerinde melekeleri (özellikle dil ve us) zemininde anlam ve değer edinimi ile bulması söz konusu olduğunda da ahlak biçimsel olarak tutum ve davranışlarda bulunmak kaçınılmazdır. Nefsi emmare (idlerin dirimsel olması) düzeyinde tekbenci oluşta bulunmakta da ahlak biçimsel olarak ilişkilerin gerçekleşmesi, terbiye edilmeye bağlı olarak ahlaki gelişimden de kaçınılmayacağı tarih olgusal olarak sabittir.

Aristoteles gibi belirtmek gerekir ise bütün içinde işlevine ve tamamlayıcı olunmasına bağlı olarak nesnelliğin, ne için olduğunun değer yargısal olarak iyi, doğru ve güzel oluşta belirli kılınmasında dahi ahlaki oluştan kaçılamaz. Nesnel olgusal olanın değer yargısal nitelenmesi sonucunda öznel düzeyde ahlaki kılınması, varlıksal düzeyde ahlak belirimli olmaktan farklı olarak varoluşsal düzeyde ahlaki kılınmak ile yaşamın ahlak biçimsel düzeyde değer kılınması ile anlamlı bulunmasıdır.

Mekanik dünya görüşünde salt ussal biçimde ahlak, insanın seçim, tutum ve davranışlarına indirgendiğinde ise evrensel düzeyde varoluşu değer olarak anlamlı kılmaz/ kılamaz. Değer olarak itibari olup, gereklilik olarak başvurulması gereken olması dışında bir anlam taşımaz.

Kaotik dünya görüşünde de ahlak, insani ilişkilerde itibari olan değer olarak kabul görebilir olsa da süreksizlik içinde anlam taşımaz. Nihilist olmak, bu görüş ile normalleşir. Bu görüş, süreksizlik içinde fıtri olarak varoluş çabası göstermek dahi ahlaki olmayı gerekli kılar iken bir

anlam taşımaz. Emeğin değer olması, varoluş çabasının kendiliği değer olarak bulmak anlamında gerçekleşmesi, vb. durumlar ile bakıldığında şahıs olan için değer yargısal olarak ahlak biçimsel olmak kaçınılmaz iken kaotik dünya görüşü tümellerden uzak tikel belirimli bir dünyaya bakmak anlamını taşır. Aslında ise süreksizlik içinde ahlak; varoluş için, süreksizlik içinde süreksizliğe aşkın sürekliliğe tutunmak için gerekli olandır.

Gerçekleştirdikleri üzerinden, anlam ve değer edindikleri ile ikinci yaratımını karakter ve kimlik edinimleri ile bulan için ahlak biçimsel olarak şahsiyet/ kişilik kazanmak kaçınılmazdır. Kendini gerçekleştirme biçimi olarak ahlak, şahıs olmanın doğası gereği kaçınılmazdır. İnsan varoluşu gereği fıtri olarak ahlak sahibidir. Şahıs niteliğinde bulunması sebebiyle gerçekleştirdikleri üzerinden ahlak varlığı olması ile kendiliğini, ahlak biçimsel olarak görünüşe taşır.

Şahıs/ kendilik; değişimlere aşkın öz niteliksel oluşu ile varlıksal düzeyde korunandır. Sonradan edinilen karakterlerde ve karakter geçişlerinde ayrıca kişilik belirimlerinde, değişmez oluşu içinde değişken ahlaki durumlarda bulunur. Değişken ahlaki durumları deneyimler. Tümellerin gerçekleşmesi ile biçimlenen karakter ve değişmez kimlik belirimi ile de ahlak biçimsel olması nedeniyle, süreksizliğe aşkın sürekli oluşun yolunu bulur.

Bellek, üç zamanlı bilinçli olmak, kimlik, tümeller düzeyinde ahlaki olmak vb. kendiliğin değişmez oluşu zemininde bengisel oluşta süreksizliğe tutunmanın gereğidir. Şahıs değişmez oluşunu kendilik düzeyinde varlıksal olarak korusa da şahsiyet edinimi düzeyinde değişmez oluşu, üç zamanlı bilinçli oluş, bellek, kimlik ve tümellere bağlı ahlaki olmak ile edinir.

Böylesi bir görüş ile bakıldığında, kaotik, nihilist ve yersizleştiren, yurtsuzlaştıran köksüz dünya görüşleri anlamsızlaşır. Süreksizliğin, varoluş eşiklerinde varoluşun gereği olduğu düşünüldüğünde de yok oluşun değil, varoluşun öncelendiği bir evrende kaotik oluşun, değişenler/ değişimler içinde iken sibernetik oluşta amaca bağlı gerçekleşen bir ilinek olduğu görülür. Böylesi bir durumda da varoluşun ahlak biçimsel olarak gerçekleştiği bir evrende, ahlaki olmak dahi süreksizlik içinde sonuçta kendiliğin şahsiyet edinimi düzeyinde sürekli oluşta bulunması adına ise kaotik oluşa aşkın bir dünyada yaşanmakta olunması, nihilist olmamak adına önemlidir.

İnsan, insan ile ilişkilerinde gerçekleştirdikleri ile anlam ve değer edinmekte iken ahlaki olmayı, çoklu gerçeklik içinde varoluşun gereği olarak bulur. Özde kendiliğin bitimsiz oluşunda bulunur iken nesnel olgusal olanın nicel, değişken dünyasına ait süreksizliği aşamasa da süreksizliğe aşkın sürekli oluşu, ahlaki olmakta bulur. Yaratılışı gereği ve amaç-erek, anlam-değer farklılıkları içinde ahlak biçimsel olarak çeşitlilik gösterir. Farklı oluş içinde ahlaki olma düzeyinde ahlak, farklı oluşa aşkın yaşamın/ varoluşun gerçekleşmesi, sürekliliği için gereklidir.

Ortak dünya/ yaşam görüşü ve ahlaki esasların içselleştirildiği bir ortam edinildiğinde de tekilde ben olanların ilişkilerinde biz olabilmesine kapı aralanmış olur. Biz olmak, erek bilimsel olarak ortak anlam ve değer belirimlerinde buluşmak ile ahlak biçimsel düzeyde gerçekleşir. Böyle olsa da farklı oluşu ile görünüş bulana dayatılacak olan değildir. Bu neden ile evrensel normlar ile tesis edilmiş hukuka, beraber yaşayabilmek için her daim ihtiyaç vardır.

Varlıksal düzeyde kendinde ben olmak mutlaklık belirimidir. Nesnelliğe aşkın kendilik şuurunda bulunmak ile ben oluşta

bulunulur. Nesneleri üzerinden nesnelliğe aşkın kendilik gerçekleştirilir iken ben olmakta ise ben olmak, ahlak biçimsel olarak gerçekleşir. Ahlak biçimsel düzeyde ben olmak, ussallık içerse de ereğinde, tinsel düzeyde varlığını görünüşe taşıma, gerçekleştirme iradesinde varoluşunu bulmak anlamını taşır. Ben olarak kendilik, varoluş, her ne kadar ifadede görünüş bulmak anlamında ussallık içerse de iradeye bağlı ahlak biçimsel olmak zorundadır. Ahlak, irade bağlamında varoluş çabasında, kendini gerçekleştirme erkinde bulunmak ile görünüş bulsa da çoklu ve ortak gerçeklik düzeyinde tinde -kişilik, karakter, kimlik bulma durumunda- varoluşun gerçekleşmesi gerçekliği/ doğası gereği -fevri düzeyde değil de- idealinde ilkesel olarak ahlaki olma biçiminde gerçekleşir/ gerçekleşmesi de gerekir.

Tanrı'da da yukarıda anlatıldığı gibi olmakta iken rahmetin kendiliğine farz kılınması (ahlak edinilmesi) ile önemsenmesi, hak olanın batıl karşısında öncelenmesi ve tesis edilmesi ayrıca varoluşsal olarak adaletin işlerinde esas kılınması, ahlak biçimsel olarak ahlaki olma düzeyinde kendiliğini gerçekleştirdiğini gösterir. Rahmet, hak ve adalet duyarlılığında hem Tanrı ahlak sahibidir hem de mahlûkat bu üç ilke üzeri varoluşunu ahlak biçimsel olarak Tanrı'nın kendini gerçekleştirmesi biçimi üzeri bulur. Bu üç ilke erek olarak alındığında da ahlaki olmak, idealinde bunlar ile gerçekleşmesi gerekendir. Rahmet, hak ve adalet üçlüsü varoluşu değer olarak bulmak için de gereklidir.

***

İlkeyi gerçekleştirmek düzeyinde ahlaki olmak için ussal, vicdani yeterlilik aranması gerekir. Gerçekleştirilenlere ve ilişkilere bağlı olarak sorumluluk bilincinde olmak da ahlaki tutum ve davranışlar için olması gerekendir. İlişkilerde sonuçlara bağlı olarak olması gerekenlerden yana yükümlü kılmak da ahlaki bilincin edinilmesi için gereklidir. Varoluşsal gereklilik (doğal yaptırım), vicdani (değerlerin etkir gücü altında bulunmak), duygu, dini, kültürel, medeni, tarihsel yaptırım erki edinilmesi ile ahlaki olmak, içinde doğulan dünyada kaçınılmazdır.

Ahlaki olmanın gereği olarak ussal yeterlilik, sorumluluk bilinci, yükümlü kılınmışlık, yaptırım erki vb. terbiye düzeyleri, ahlak biçimsel yaşamanın gereğidir. Bunlar gerekli olsa da üstyapı kurumları oluşmamış, aidiyet duygusu gelişmemiş ve sorumluluk idraki edinilmemiş ise içinde bulunulan değer yargısal dünyaya aykırı olan ahlaki tutum ve davranışlar görülür/ görülebilir.

Özellikle yaptırım erki anlamında müeyyide, toplumsal ilişkilerde ahlaki olmaya zorlar. Doğal yaptırım olarak belirtilen, doğanın ahlaki olmaya zorladığı anlamda ifade edilen değil, fitri/ doğası gereği irade belirimli iken çokluk içinde varoluşun, ahlaki dayanaklar edinmek ile gerçekleştiği anlaşılmalıdır. Vicdani yaptırım ise evrensel değerlerin ilişkileri yaptırım erki düzeyinde iradi olarak belirli kılması olarak anlaşılmalıdır.

Tarih olgusal olarak kötülük dahi ilke gereği olması gerekenlerin yapılmasının gerekli olduğunun karşıt belirimi olmak ile beraber ahlaki olmaya deneyimsel düzeyde zorlar. Bu açıdan bakıldığında olumsuz ussal olması düzeyinde ahlak biçimsel olan kötülük, idealde istenen ahlaki oluşu karşılamasa da deneyim düzeyinde usta/ vicdanda olmaması gereken olarak belirli kılınır iken ahlaki olmanın

tarihsel/ deneyimsel sürecinde yaptırım erki olarak tarihsel düzeyde rol sahibidir. Kötü olan her ne ise sonuçsuz bir varoluş çabasıdır ki ahlaki düzeyde varoluş çabası göstermeye eyler.

Yaşam koşulları ve ilişkilerdeki zorlayıcı etkenlerin de olumlu veya olumsuz yönde ahlak biçimsel etkileri vardır. İlkeli oluşta ahlaki düzeyde terbiye, zorlayıcı durumlar karşısında ilkeyi ereğinde gerçekleştirmekten yana tutarlı oluşta görünüş bulur. Tanrı'nın, fıtratı gereği insanı Zül Celal-i vel İkram ismi, karakter belirimi gereği zorlar iken terbiye etme biçimi doğrultusunda da düşünüldüğünde, ilişkiler ve koşulların zorlayıcı olmaları yönünde yaptırım erki olarak ahlak biçimsel etkileri olduğu görülür.

Zorluklar hem kendiliğin potansiyellere bağlı olarak yeniden gerçekleştirilmesinin ve sonuçta da yeniden keşfedilmesinin fırsatıdır hem de ilke gereği tutarlı oluşta ahlaki olarak karakter ve kişilik gelişiminin zorlayıcı etkenidir. Tarih olgusal olarak bakıldığında da zorlayıcı olan her ne ise -zahmet değil, rahmet belirimi olarak- fırsat oluşu ile değerlendirildiğinde tinsel gelişime, tekâmüle kapı aralar.

Öznellikte her erk belirimi iradi belirim olarak biçim kazanır iken her türlü yaptırım erkinin iradeye yönelik belirleyici olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle hayâ, kaygı, korkular, sevgi vb. duygu belirimlerinin de öznelde ahlaki düzeyde yaptırım erkine sahip olduğu da unutulmamalıdır.

İnsan yapısındaki -kimyasındaki- değişimler ve değişimlerde yakalanan karakteristik belirimler, duyguların yaptırım olarak ahlak üzerinde ne kadar etkili ve belirgin rol aldığını gösterir. Fevri, nefsi emmare düzeyinde ahlak belirimi değil de ilke bağlamında ahlaki olmada hakiki olmak da ilkenin (iyinin, doğrunun, adaletin,

merhametin vb.) duygusunda dirimsel olarak yaşanması ile olanaklıdır. Nefsi emmare belirimli olarak tekbenci düzeyde fevri olmanın duygularında da hakiki insan olmaktan ne kadar uzak olunduğuna tanık olunur. İlke bağlamında ahlaki olmak, ötekinin öteki kılınmadan vicdani ve rahmete dair duygular düzeyinde önemsenmesi ile olanaklıdır.

Hiç kuşku da yoktur ki nefsi emmareye dayalı her fevri olan ahlak belirimleri de özneler arası ilişkilerin sürekli ve sürdürebilir olması söz konusu ise ahlaki yaptırımları gerekli kılar. Bu bağlamda ahlakın diyalektiği gereği nefsi emmarenin de gerekliliği, hikmetsel açıdan bakıldığında yerindedir. Zaten bulunan dünya ile ilişkiye girmek ve dünyevi olanın tadılması nefsi emmare ile mümkün iken onun yok edilmesi değil de ahlaki düzeyde terbiye edilmesi gereklidir. Nefsi emmare ve öteki ile beraber yaşamak, varolmak söz konusu ise ahlakın diyalektiği de kendiliğin yaşandığı öznel alanda kaçınılmaz olarak bulunur. Ahlakın diyalektiğinde, ereğe/ sonuçlara bağlı terbiye söz konusu ise ahlaki yaptırım, farklı ve karşıt oluş içinde ahlakın doğası gereği kaçınılmazdır.

Varoluş nesnelerinin, mizaca yani yaratılış gereği taşınan ahlaki belirimlere göre öznesine ahlak biçimsel etkileri vardır. Bundan dolayıdır ki karşıt, çift, küme, kurumsal vb. oluşta beliren ilişkilerde varoluş nesnelerinin, amaca bağlı ahlaki yaptırım aracı olarak kullanılmasına da tanık olunur/ olunabilir.

İletişim, amaca bağlı bilgi aktarımı söz konusu ise insanın ahlak öznesi olması sebebiyle olumlu veya olumsuz yönde yaptırıma uğraması kaçınılmazdır. İletişimde manipülasyona, motivasyona vb. açık olmak söz konusu ise bilginin ahlaki yaptırım gücü olarak kullanılmasına tanık olunur.

Dini yaptırım erkinin temelinde de inanç veya iman duygusu yatar. Dini hükümler ile yaptırım biçim kazanır iken dini yaşamda ahlak biçimsel yaşamak kaçınılmazdır. Vicdan ve dinde kültür nesnelerinin de bu yönde zaman içinde etkir olduğu da unutulmamalıdır.

Toplumsal düzeyde kültürde toplumsal alışkanlıklar anlamında ananelerden daha çok yaptırım erki anlamında töre ve tabular, ahlaki belirimlerde belirleyici olması adına önemlidir. İlke gereği idealinde ahlaki olmak her ne kadar öznel ise hukuk da ilkelerin genel yaygın tesis edilmesini sağlar iken ahlakı kurumsal düzeyde nesnel kılar. Medeniyette de hukuk, yaptırım erki olarak görülmesi gerekendir. Tarihsel düzeyde toplumsal ilişkilerin evrenseline bağlı gelişmesi düşünüldüğünde ise ahlaki düzeyde ortak ve meşru olan evrensel değerlerin; deneyim ve pragmatik nedenlerden (amaca/ ereğe bağlı işbirliği, sorunları çözmek, üst bir ülküde buluşmak vb.) dolayı miras olması gereği ile ortak bilinç belirimi olarak ilişkileri belirli kılan yaptırım erki olduklarını görmek gerekir. Yani tarih olgusal olarak miras düzeyinde değerler, öznelde yaptırım erki olarak biçim kazanırlar. Öznelde ussal ve duygu karşılıklarının oluşması ile ahlak biçimsel düzeyde yaşamaya etkirler/ eylerler.

Öteki ile beraber yaşayabilmek için edinilen her türlü pragmatik ve önemsenmeye, duyarlılığa dayalı değer belirimi, deneyimsel olarak ahlaki olmayı gerekli kılar. Bu bağlamda ahlaki olmak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde tarih olgusal olarak gelişime açıktır. Toplumsal anlamda dünün barbarlarının torunlarının bu günün medeni insanları olduğu düşünüldüğünde, ahlaki gelişime tanık olunur. Medenileşmek, bu anlamda ahlaki düzeyde gelişimin sürekli olması için önemlidir. Medenileşmek, beraberce yaşayabilmek için ahlaki yaptırımı gerekli kılar.

Medeniyet düzeyinde ahlak, hep idealinde olarak insani yönde gelişime açık olması ile kurumsal düzeyde tesis edilmesi gerekendir. Zaten tarih varlığı olarak insan, ahlaki yönde gelişimini tamamlamak üzere görev edinmiş olmasa da tanrısal olan yönü, varoluşunun gereği ile böylesi bir amacı üstlenmiştir.

Yeterlilik, vicdan, yükümlülük, yaptırım, deneyimler vb. durumlardan da anlaşılacağı gibi ahlak biçimsel düzeyde ahlaki yaşamak toplum içi yaşamda koşullanır. Bunlara rağmen, ahlaki zaaf gösterilmekte ve duyarsızlıklar söz konusu ise ahlaki öznenin toplum dışı kılınması değil, topluma kazandırılmasının yolları aranmalıdır. Ahlakın öz ile ilgili olduğu da düşünüldüğünde ahlak, terbiye biçimleri ile zorlamalar doğrultusunda dikte edilecek olan değil ama telkin, nasihat, doğru ve iyi olanın yaşamda gösterilmesi ile verilmesi gerekendir.

Ahlaki olanın ilişkilerde bütünleyici ve katılımcı kılması özelliği taşıması sebebiyle, yanlışa düşeni dışlamak değil de kazanmaya çalışmak, ahlaki olmak gereği ile başvurulması gerekendir. “Kötülüğü iyilikle sav” ayeti bu anlamda dikkate değerdir.

Ahlaki düzeyde kötü, dini düzeyde günah ve hukuki açıdan suç olan her ne ise eylemin, edimin, gerçekleştirilenin ahlak biçimsel oluşta değerlendirilmesidir. Hakkaniyet ilkesi gereği varoluş haklarının gözetilmesi sebebiyle dahi olsa dışlamak değil, kazanmaya çalışmak öncelenmelidir. Dışlamak ve kazanmaya çalışmak dahi ahlak biçimsel bir durum olup, erdem düzeyinde ne kadar ahlaki olunduğunun göstergeleridir.

Böyle olsa da terbiyenin gereği olarak kimi durumda gelecek düşünüldüğünde cezanın, insanı insan olma niteliği olan ahlaki düzeyde kazanmanın bir aracı olması sebebiyle dışlama ile

karıştırılmaması gerekir. Hak etmeye bağlı olarak verilen hediye ve mükâfat da bu durumda insan kazanmanın, ahlaki terbiyenin bir gereğidir. Ceza ve mükâfat, iki ahlaki yaptırım olarak insani ilişkilerde ihtiyaç duyulandır.

Kanaatim o ki ilahi metinlerde sıkça geçen cennet ve cehennem; ahlaki terbiyenin bir gereği olarak ahlak biçimsel içeriğe de haiz ifadelerdir. Dışlamak için değil, yeniden dirilmek ve insan kazanmak için ceza ve mükâfat gibi yaptırımlara, insanın tinsel/ öznel, kendiliğe dair -ahlak biçimsel olan- değişken doğası gereği her daim ihtiyaç vardır. Nefsi emmarenin tekbenci ahlak durumuna kıyasen düşünüldüğünde; nefsi emmareye -biyolojik sebep gerekçelere- aşkın ilke gereği ahlaki olmaya, insanın insan ve diğer canlılar ile olan ilişkilerinde bütünlüğün, uyumun, sürekliliğin, selametin (emniyetin, güvenin tesis edilmesi) vb. edinilmesi içindir ki her devirde gereklidir.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi insan, ahlak öznesi olarak ahlaki olmayı, zorunlu ve gerekli olarak bulur. Ahlak öznesi olarak ahlak biçimsel yaşamak her hâlükârda gerçekleşir. İlke gereği ahlaki olmak adına her türlü yaptırım erkine bakıldığında erek gereği ahlakın kendisi, ilişkilerde yaptırım biçimi olarak görünüş bulur.

***

Özne/ özneler, özneler arası ilişkilerinde kendiliğini gerçekleştirir iken anlam ve değer ediniminde, karakter ve kişilik beliriminde kimlikte görünüş bulur iken ahlak biçimsel oluşta ikinci yaratımını bulur. Bu durum, varoluşsal olarak kendini karakter ve kimlik edinimi düzeyinde gerçekleştirmesi anlamında Tanrı için de geçerlidir. İkinci yaratım; fıtrat belirimli ahlak (hulkiyet) temelinde sonradan edinilen ve ahlaki olarak hak etmiş olmayı gerekli kılan karakter, kişilik ve kimlik beliriminde ahlak biçimseldir.

Hak edilen gerçeklikte her özne, hak ettikleri ile nitelenir iken nitelendikleri ile özne oluşu ahlak biçimsel bulur. Ahlak biçimsel oluşa dair her niteleme, öznesi olanın bir nevi değer yargısal düzeyde kendiliğe elbise giymesi durumunda bulunur. Tanrı, anne, baba, eş, dost, sanatçı, eğitmen, suçlu, zalim, şeytan, melek vb. nitelemeler, hak etmiş olmaya bağlı olarak ahlak biçimsel tanımlamalar olup kendiliğe giyilen elbiseler gibidir. Bunun içindir ki karakter ve kimlik düzeyinde her görünüşe gelmenin isim belirimli olarak nitelenmesi ve ilkesine bağlı duygu beliriminde içselleştirilmiş olarak dirimsel kılınması ile yaşanması, kendiliğe elbise giymek anlamını taşır.

Bedensel düzeyde nasıl ki korunmak, güzellik, dini olan tinsel değerler vb. nedenlerden dolayı giyinmek gerekli iken kendini gerçekleştiren her özne için hak ettiklerine bağlı olarak nitelendikleri ile karakter ve kimlik beliriminde görünüş bulmak, kendiliğe giyilen elbiseler ile mümkün olur. Kendilik özde gizil durur iken gerçekleştirdiklerinin öznesi olarak nitelendikleri ile giydiği elbiseler ile görünüş bulması olanaklı olandır.

Hak edilenin, varoluşsal düzeyde anlam ve değer belirimli olarak özne oluşu belirli kılar iken öznellikte yaşamsal ve ahlak biçimsel olması kaçınılmazdır.

Kendiliğe giyilen elbiseler, bedene giyilen elbiseler gibi koşullar ve ihtiyaçlar, beklentiler karşısında karakter geçişli olarak değişir/ değiştirilir. Her değişim, ahlak biçimsel olarak kendiliğin gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Kendiliğe giyilen elbiseler, değişimlerde yaşanır. Önemli olan ise duygu, karakter ve kişilik edinimi anlamında giyilen kendilik elbiselerinin evrensel düzeyde ahlaki olmasıdır.

Kur'an'ın bir ayetinde "…Mahrem yerlerinizi örtecek giysi ve süsleneceğiniz elbiseler verdik. Takva elbisesi, işte o daha hayırlıdır" denilir. Bu ayet ile dikkat edilmesi gereken ise hem beden elbisesi hem de kendiliğe giyilen elbise durumundan bahsedilmiş olunmasıdır. Takva yani güzel ahlak, güzel ahlaktan bir cüz olan ibadetler ve vicdan sahibi olarak kötülüklerden sakınmak/ korunmak anlamında takva, kendiliğe giyilen bir elbise olarak ifade edilmiştir. Bu ayet ile kendiliğe giyilen ve değişen/ değiştirilebilen elbiseler içinde insanlık haysiyetini koruyacak elbiseler giyilmesine dikkat etmek gerektiği anlaşılır.

Böyle olmak ile beraber ahlaki her eylemin ve edimin, değer belirimli olarak anlam taşımasına göre kendiliğe giyilen bir -biçimsiz- biçim olduğu da anlaşılmalıdır. Kur'an'da kendiliğe giyilen elbiselerin temsili biçimde vurgulaması da rastgele ifade edilmiş değildir. Ahlak biçimsel her varoluş durumu, içerik ve biçim belirimli olarak anlam kazanır. Aslına bağlı olarak da kendiliğe giyilen elbiseler olmaları ile biçim kazanırlar. Özellikle rüya tabirlerinden anlayanlar için elbiseler; öznel düzeyde zihniyet, duygu, karakter, kimlik vb. durumların imgesel belirimleri olarak anlam biçimsel olmaları dâhilinde görünüş bulurlar.

Bu dahi varoluşun temsiller düzeyinde ahlak biçimsel olduğu yargısına vardırır. Kendiliğe giyilen her elbise, ahlak biçimsel oluşta bulunması

ve asli imgesi olan arketipi itibarı ile biçim kazanması düzeyinde temsiller dünyasında yaşandığını anlamlı kılar.

Biçim ve içeriğe haiz fıtri oluşta var olan her özne için, ahlak biçimsel olarak kendilik gerçekleştirilir iken kendiliğe giyilen elbiseler ile biçim ve içerik bağlamında anlam ve değer belirimlerinde kendiliğini bulması kaçınılmazdır. Özne oluştan bahsedilmekte ise anlam ve değer belirimli olunması ile ahlak biçimsel olarak varoluştan, yaşamaktan ve kendiliği gerçekleştirmekten bahsedilmektedir.

Eskiler Cenabı Allah'ın Batın ve Zahir isimleri doğrultusunda gizilde duranın görünürde/ aşikârde, görünürde olanın da gizilde öznel karşılıklarının olması gerektiğini düşünürdü. Bu anlamda haklı olarak da temsiller dünyası içeriğinde düşünce biçimi ve hikmete dair görü sahibi olmuşlardır. Asılların asılları (nur, sıfat ve emir –anlam/ söz âlemi), asıllar (anlamın, sıfat ve esmanın içerik belirimli olarak biçimsel düzeyde melekût karşılıklarının oluşması), gölgeler vadisi (içinde bulunduğumuz ve asılların örnekleri olarak tanık olduklarımız) vb. kavramlaştırmalara gider iken bu mantık üzeri düşünmekteydiler. Hüvel Evvel, Ahir, Zahir ve Batın isimleri ile böylesi bir düşünme biçiminde sonuçta, temsiller dünyasında yaşandığının yargısına varılır.

Varoluş çabasında kendiliğin değer olarak bulunması ve bu doğrultuda tutum ve davranışların görülmesi, kendini gerçekleştirir iken varoluş nesneleri edinmek, emek verdikleri üzeri aidiyet ve sahiplenmelerde bulunmak, özneler arası ilişkilerde değer yargısal olarak ilişkileri belirli kılmak vb. birçok açıdan bakıldığında, ahlak biçimsel düzeyde varolmak/ yaşamak kaçınılmazdır. Özne olma düzeyinde varolmak, temsil belirimli olarak kendiliğe giyilen elbiseler ile görünüşe gelmek anlamını taşır. Gerçekleştirdiklerine içkin özne olan şahsın, kendinden dışlaştırdıkları, kendiliğe dışsal kıldıkları

üzerinden tinde ikinci yaratımın gereği olarak anlam, değer, duygu belirimli olması ile karakter ve kimlik ediniminde kendiliğe giydikleri ile görünüşe gelmesi, temsil belirimli olarak varoluşun ahlak biçimsel olduğunun göstergesidir.

Her karakter ve kimlik belirimi, anlam ve değer belirimli olarak öznesi referans alınarak düşünüldüğünde ve öznesinin -ahlak biçimsel olarak- görünüşe gelme biçimleri olmaları ile bakıldığında, ussal olarak öznesinin temsili olma özelliğini/ anlamını taşır. Karakter duygusunda, kimlik ise anlam ve değer beliriminde, aidiyet ve sahiplenme üzeri yaşanırken de temsil olması özelliğine aşkın yaşanır.

***

Ahlak öznesi olarak Tanrı, insan vb. ele alındığında; katmanlı boyutsal olan girift ve çoklu gerçeklik içinde varoluşun gerçekleştiği referansı ile düşünüldüğünde ahlak; sadece bir nedene/ kaynağa indirgenmeyecek kadar çeşitlilik gösterir. Tanrı'nın vahid olması sebebiyle kendisinden hak kılınmış olarak ayrı değil ve aynı da değil oluşta varoluşsal düzeyde pay alınmış olunması, elbetteki ahlakın en temel nedenidir.

Yaratılış gereği fıtrat, melekeler zemininde özsel karakter biçimi ile biçimlenir iken ahlak varlığı olmak kaçınılmazdır. Fıtrat gereği tekbenci olarak varoluşun korunması adına ahlak belirimlerine sahip olmak da doğa gereği ile bulunur.

Üç zamanlı bilinçli oluşta ahlaki düzeyde olması gerekenin yargısında bulunmak adına, nesnel olgusal düşünme biçiminde us, ahlaki oluşun kaynağı olmasa da ahlaki olmanın idrakini edinmenin gereklerindendir. Usun ilke gereği değer yargısal oluş biçimi olarak vicdan, ahlaki olmanın öznel ve ussal belirimidir. Anlam ve değer edinimi ile ilişkilerde ahlaki olmak sonuçta vicdan söz konusu ise kaçınılmazdır. İnsanın pragmatik oluşu doğası gereği ile öteki ile varoluşunu mümkün kılması adına da ahlaki olmak gereklilik olarak bulduğu olur. Us bu bağlamda; kötülük anlamında etme-bulma, iyilik anlamında da et ve bul anlayışını -idrakini- edinmenin gereği olarak ahlaki olmaya neden olarak görülebilir. Böyle olsa da ahlaki olmanın olması gerekenleri hazlar, arzular veya menfaatler yani nefsi emmare sebebiyle göz ardı edilebilir.

Kaygı, korku, sevgi vb. duygular da yaptırım erki olarak iradede karşılık gördüklerinde ahlaki olmayı gerekli kılan öznel belirimler/ nedenlerdir. Söz konusu ahlak ise iradenin tutum ve davranışlarda biçimlenmesi ve ahlak biçimsel olarak seçimlerde bulunulması da

ahlak öznesi olarak görüş bulmanın nedenlerindendir. Ahlak öznesi olarak ötekinin/ diğerinin değer yargısal oluşta karakter biçimsel düzeyde kimlik kazandığı tipolojik olgular da (Tanrı, anne, baba, mürşit, nebi, öğretmen, usta vb.) ahlaki olmaya zorlayan ve ilişkiler ağında ahlaki olmanın anlam ve değer belirimli nedenlerindendir.

Hak ve hadler doğrultusunda gelişen toplumsal ilişkiler de nefsi emmare temelli olan tekbenci ahlak belirimine aşkın olarak bilinçdışı kılınanlar ile ahlaki olmaya zorlar. Bu durumda iç dünyada diyalektik oluş içinde ahlaki olmak bir kazanım olarak edinilmesi gerekendir. İnsanın tekbenci ve güvenilmez olan tutum ve davranışlar göstermesi ayrıca hak ve had belirimli olarak toplumsal yaşamda varoluşunun, sürekli ve sürdürebilir ilişkilerde olanaklı olması sebebiyle tesis edilmek zorunda kalınan hukuk da yaptırım erki ile ahlaki olmaya zorlayan ussal nedenlerden olarak görülebilir.

Tarihsel düzeyde diyalektik oluş sürecinde kazanılan varoluşa dair deneyimlerin, paragmatik kazanımların miras bırakılması da ahlaki olmaya nedendir. Ortak değerler düzeyinde meşruiyete -haklılığa- temel olan ve olması gerekenler olarak olması istenen tutum ve davranış biçimleri de değer belirimli anlam yüklendiklerinde ahlakın nedenlerindendir. Her kültür ve medeniyet yaşam biçimi olarak ahlaki yaptırım erki gösterdiği değerleri ile ahlak biçimsel olan meşruiyet belirimli anlam havzasında gerçekleşir. İnsan içinde doğduğu kültür ve medeniyet içinde ahlaki olmayı içine doğdukları ile bulmak zorunda kalır.

Dini ve seküler olan her ideolojik yaklaşım da anlam ve değer dünyası kurar iken beraber gelişen ahlak dünyasını da oluşturur. Sürekliliğini korumak için dahi olsa ahlaki olmanın gereklerini kültürel olarak

oluşturmak ve medeniyet düzeyinde de hukuki temelde sağlamak zorunda kalır.

Ahlaki olmaya neden olarak daha birçok şey söylemek mümkündür. Erek, amaç, sonuç yaklaşımlı olarak gerçekleştirdiklerinin öznesi olmak ve toplum varlığı olarak öğretilmiş bir dünyaya doğmak söz konusu ise ahlak biçimsel olarak varoluşunu bulan için ahlaki olmak da beraberce varolmak/ yaşamak için kaçınılmazdır.

İletişimde, ulaşımda küçülen ve küresel ölçekte varoluş nesnelerinin ortak olması sebebiyle ortak kültür belirimine sahip bir dünyada bulunmakta isek küresel ölçekte ahlaki olmayı tesis etmeye de ihtiyaç duyulur. Bu bağlamda evrensel hukukun yaptırım erki ile beraber küresel ölçekte tesis edilmesine ihtiyaç duyulur. Bu gerçekleşmez ise ahlaki olmak, sadece bireysel veya kısmen belli topluluklarda önemsenen ve yaşanan olarak terbiye ile aktarılan miras oluşu ile yaşanmak zorunda kalır.

Küçülen ve küçüldükçe küresel oluşu kaçınılmazı olarak bulan bir dünyada ilişkiler daha girift, zorlayıcı ve zulme dair gerçekleşmekte ise hukuk, ilişkilerde ahlakı genele yaygın olarak tesis edebilmenin temellerinden olmak ile beraber, ahlaki olmayı temellendirir. Hiç kuşku yoktur ki ahlaki olmak tutarlılık ister. İnsanın tekbenci, güvenilemez, kendi için olduğu, zaafları vb. tabiatı düşünüldüğünde, ahlaki düzeyde devamlı biçimde tutarlılık göstermesi zordur. İnsanın şerre dair bu yönleri ile küresel ölçekte, kurumsal düzeyde ve ideolojik biçimde karşı karşıya kalınmakta ise ahlaki değerleri korumak ve ahlaki olmak gerektiğini hatırlatmak adına küresel ölçekte hukukun tesis edilmesi gereklidir.

Ahlakın temeli ve ahlaki olmanın temellendirilmesi söz konusu ise gerçekleştirdikleri üzerinden kendini tinsel oluşunda geliştiren insanın, amaç ve erek varlığı iken sonuçlara göre yaşadığı unutulmamalıdır. Ahlakı, birçok temel/ neden belirimi ile okuma olanağı bulunmaktadır. Önemli olan ise ahlaki olmayı temellendiren değerlerin korunarak miras bırakılmasıdır. Ahlaki olmayı kültüre dair değer belirimleri ile içselleştirmekte ve medeni olarak da hukuk zemininde temellendirebilmekte isek birçok olumsuz ussal -kötü- olan ahlak belirimlerine rağmen ilkeye bağlı ahlaki oluşu, insanlık haysiyeti ve ortak gelecek adına muhafaza etmek mümkündür.

Sadece hukukun ve kültürün yeterli olmadığı kanaati ile ahlaki değerlerin uyandırılması ve duyarlılığın oluşturulması için estetik yargı düzeyinde sanata da önem verilmelidir. Güzel olanın karakteristik -meşrepsel- yönelimlere bağlı olarak iyi ve doğru olana duyarlı kılması söz konusu ise sanat, insani değer olarak ahlaki olmaya katkıları da öngörülerek öncelenmelidir. Ahlaki olmak adına ilk terbiyenin alındığı aile kurumunun da öncelikli olarak önemsenmesi gerekir. Değerler düzeyinde vicdanın oluşması için üstyapı kurumlarının oluşmasına ihtiyaç olduğu da unutulmamalıdır. Bunun için ise sosyalleşmeye, toplumsal yaşamda aktif rol almaya önem verilmelidir. Huyların bulaşıcı olduğu düşünüldüğünde de eş, arkadaş, komşu, cemiyet, çevre vb. seçmeye de bir o kadar dikkat etmek gerekir.

*

Özde usun, temel idealardan olan iyi ve doğru olana göre ilkesel düzeyde (adalet, merhamet vb.) değer yargısal çalışması, vicdan melekesi olarak da biçim kazanmasına nedendir. Değer yelpazesinde öncelenenlere ve koşullar karşısında alınan pozisyonlara göre işlevsel oluşu ile vicdan, ahlaki olmak için en temelde ihtiyaç duyulandır.

Niyetin ve eylemin sorgulanması, değer niteliği kazanması vicdan -pratik akıl- ve vicdana paralel gelişen değer edinmeye/ görmeye neden duygu (kaygı, pişmanlık, sorumluluk, merhamet vb.) belirimleri ile olanaklıdır.

Üç zamanlı bilinçli oluşta vicdan, üç zamanlı olarak edinilen ussal melekedir. Miras olarak edinilen değerler ve deneyimler, vicdan ediniminde belirleyicidir. Amaç, erek ve sonuçlara göre yaşamak söz konusu ise vicdan, ötekinin de önemsendiği gelecek belirimine göre değer yargısal oluşa haizdir. Niyete bağlı olarak gerçekleşen edim ve eylemlerin sorumluluğunun üstlenilmesine neden olan ve bu gerçekleşirken de şimdi ve burada olmanın gereği olarak ahlak biçimsel oluşta görünüş bulmanın gereğidir.

Vicdan, eylem sahibi özneyi sorumluluk idrakinde şimdi ve burada kılar. Nesnelliğe aşkın öznel düzeyde zamansal oluşta vicdan, kendiliğe dönüşün adresidir. İyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlışı ayırt etmenin ussal beliriminde, sorumluluk idrakinde olmanın değer belirimlerinde, hakkaniyet ilkesi ve duygusu ile eşitliği gözetir iken ötekini önemsemenin, tenezzül etmenin gereğinde, yetişkin insan olmanın da olmazsa olmazıdır. İnsandan, çocukça olan "bana ne" deme hakkını, tanrısal/ insani olan rahmet duyarlılığını oluşturması ile anlamsız kılan da vicdandır. Bu bağlamda vicdan, sorumluluk idraki verdikleri ve duyarlı kıldıkları ile iradi düzeyde yaptırım erki oluşturması sonucunda insanı, yetişkin olmaya zorlar.

Değer yelpazesine göre biçim kazanan vicdan, ötekine duyarlı olmanın, sorumluluk almanın, özsel eleştiri yapmanın, hak ve had belirimlerine göre tutum ve davranışlarda hareket etmenin, öz denetimde bulunmanın, kendilik kontrolü sağlamanın vb. gereğidir. Vicdan söz konusu ise iyilik ve doğruluk öncelikli olarak hakkaniyetli

olmak öncelenir. Öteki ile beraber yaşayabilmenin gereği olan pragmatik yaklaşımdan farklı olarak ötekinin önemsenmesi de vicdan ile olanaklıdır.

Vicdan ilkesel düzeyde değer yargısal olmayı gerekli kılar. Böyle olsa da değer yelpazesinde hayati durumlar karşısında esnek olmayı da gerekli kılar/ kılmalıdır. Hayati durumlar karşısında ötekinin/ diğerlerinin ilkeye tercih edilmesi değil de ilkenin üst bir değer de gerçekleştirilmesi söz konusu olur ise seçim, hep bir üst değer doğrultusunda karar vermekten yana hareket etmek olmalıdır. Adam öldürmek, hırsızlık yapmak, içki içmek vb. olgular değer yelpazemizde yasaktır. Böyle olmak ile beraber savaşta adam öldürmek, hayati bir durum karşısında hırsızlık değil de hak sahibinden habersiz alınan her ne ise ödünç almak veya hak olan karşılığını sonrasında vermek niyeti ile eylemde bulunmak, anestezi veya hayati bir durum karşısında alkol kullanmak ve içmek vicdanen daha üst bir değer için özgür kılındığımız durumlardır.

Hayati durumlarda bireysel düzeyde ilkesel olmaktan daha çok ötekinin varoluşuna dair değer kılınışında önemsenmesi ile fedakârlık ve erdemler düzeyinde ilkeyi gerçekleştirmek yeğdir. İyiler içinde daha iyi olanın veya doğru olanlar içinde daha doğru olanın seçiminde bulunmak her ne kadar zor olsa da latif ve halis niyetli olarak ötekinin/ diğerinin önemsendiği tutum ve davranışlarda bulunmak, üst bir değerde erdem düzeyinde ahlaki olmak adına önemlidir.

İlahi düzeyde amellerin (edimlerin) niyete göre değerlendirildiği açıdan düşünülür ise ahlaki düzeyde niyete dikkat etmek gerektiği unutulmamalıdır. Edimler, niyetlere bağlı anlam ve değer içeriği kazanması ile biçim kazanır iken niyetlere bağlı olarak insanın, ahlaki

düzeyde değerlendirilmesi ile tipolojik düzeyde nitelendirildiği de göz ardı edilmemelidir.

Niyete bağlı gerçekleşen her edim, eylemi değer kılar iken öznesini ahlaki kılar. Ahlaki oluş durumuna bağlı olarak da gerçekleştirilene göre değer yargısal olarak öznesinin kötü veya iyi olması ile nitelenmesi kaçınılmazdır. Önemli olan ise ötekilerin değer nitelemelerinin hatalı olacağını da düşünerek, gerçek iyi ve doğru olana göre hareket etmektir. Vicdan gerçekleştirilenden yana rahat, kendilikten mutmain olunmakta, bütüne dair katkı sağlamış, ilke hakiki olarak duygusunda yaşanmış ise gerçek iyi ve doğru olan yaşanmıştır. Bu bağlamda ötekilerin yanlış algılaması veya nitelemelerde bulunmalarına göre değil de gerçek olana göre ahlaki olunması gerektiği unutulmamalıdır.

Kısas/ karma gereği iyiliğin iyilikle ile kötülüğün de kötülükle öznesine döndürüldüğü doğrultuda düşünüldüğünde de niyette halis, ihlas sahibi olmanın gözetilmesine, en doğru ve iyi olanın gerçekleştirilmesine dikkat etmek gerekir. İlkesel olarak doğru veya iyi dediğimiz bazen daha iyi ve doğru olanı yapmaya engel ise nefsi emmarenin gölgesinde ego sahibi olmaya neden olabilir. Hak, iyi ve doğru olan, kendiliğe mal edilmeyecek kadar herkes için veya sadece Allah için olmakta ise rahmet belirimi olarak gerçekte iyi ve doğru olandır. Bu durumda hangi koşulda bulunulursa bulunulsun iyi ve doğru olanın gözetilmesine dikkat etmek gerekir. Kıssas/ karma ile bu duruma bakıldığında, gerçekte iyi ve doğru olan ile muamele görüleceğinden, iyi ve doğru olanın öncelenmesine bir daha dikkat etmek gerekir. Ayrıca kısas/ karma gereği ahlaki olmak, -ahlaka dair her belirimin akıbet veya ahrette bağlayıcı olması sebebiyledir ki- özgürlüğün, selametin bir nevi anahtarıdır.

Vicdan; usun ilkesel düzeyde öznel belirimli değer yargısal düzeyde biçim kazanmış durumu olmak ile beraber kendisine paralel gelişen değer yargısal içerikli duygu belirimleri ile usun işlevsel kılındığı meleke durumudur. Hakiki insan olmak için de her devirde vicdana ihtiyaç duyulur.

Değer yargılarının değişken olmasına göre vicdana bağlı değer yargısal seçimlerde, kararlarda bulunmakta da değişken durumlar ile karşılaşılabilinir. Dünün doğrusu, şimdinin doğrusu olmayabilir. İyilik diye yaptığımız sonrasında kötü sonuçları sebebi ile iyi olarak görmediğimiz olabilir. Böyle olsa da ilkesel anlamda vicdani düzeyde hakkaniyet ilkesi gereği halis niyetin korunarak eylem ve edimlerde bulunmak, öznel düzeyde ahlaki oluşun korunması adına önemlidir.

Meta düzeyindeki varoluş nesnelerine bağlı olarak vicdani olmaktan daha çok öteki ile ilişkilerde varoluşun ve ahlaki düzeyde yeniden yaratımın gerçekleşmesi sebebiyle ötekine duyarlı olarak vicdan edinimi önemsenmelidir. Değişen değerlere rağmen, evrensel düzeyde hak ve had belirimlerine göre öteki ile değer yargısal belirimli ilişkilerde ahlaki olmayı öğrenmek ve vicdani duyarlılığı kazanmak olanak dâhilinde ise ötekine/ diğerlerine aidiyet ve sorumluluk idrakinde olarak önem ve öncelik göstermek olması gerekendir. Akıbet ve ahret düzeyinde de sonuçta herkesin iyiliğine olanın vicdani olarak öncelenmesi gerekir. Bu anlamda da ilahi emir ve yasaklara dikkat etmek yerinde olur.

Toplumsal düzeyde ve küçülen dünyada ahlaki olmaya her ne kadar ihtiyaç var ise öncesinde de bireysel olarak ilkesel düzeyde ahlakın tesis edilmesine ihtiyaç vardır. Vicdan bu anlamda hak ve had değer belirimlerine göre nefsi emmarenin iradi bağlamda sınırlandığı, iyi ve doğru olanın öncelendiği meleke olarak insanın ilkesel oluşu ile vücud

bulduğu duygusallığı da içeren ussal kuvvesi olması adına önemsenmelidir.

Adaletin öznel düzeyde vicdanda tesis edilmesi insani ilişkiler adına ne kadar önemli ise vicdanın kurumsal düzeyde tesis edildiği hukuk da bir o kadar önemlidir/ önemsenmelidir. Küresel ölçekte vicdanı tesis etmek, insanın nefsi emmaresi ve çeşitlilikte bulduğu doğası sebebiyle olanaklı görülmediği içindir ki hukuk, adaletin tesisi ve adalet temelli ahlaki olmak -yaşamak- adına gereklidir.

***

İlkesel düzeyde evrensel değer belirimli olan ahlak, ilkeye bağlı olması gerekenin, hakkı gereği ereğinde tesis edilmesi ile ilişkilerde görülmesi gerekendir. İnsan, insani olan ilişkilerinde tanrısal olanı yaşar iken ilkeye bağlı ahlaklı olmayı hak etmek ile insan olmayı da hak etmiş olur. Bedene dair beşer olmak değil, tine dair insan olmak sonuçta hak edilmiş gerçeklik olarak bulunacak ise güzel ahlak her daim gereklidir.

İnsan, insanı -güzel- ahlaklı olmak ile hak eder, kazanır. Kötü ahlak her ne kadar parçalayıcı ve ayrıştırıcı ise güzel ahlak da tam tersi bütünleyici ve kavuşturucudur. Bunun ile de kalmaz, insanın insanı hak etmesine sebep olarak, aidiyet duygusunda insanın insana yurt olmasına sebeptir.

Dostluklar, aile olmak, kardeş veya sevgili vb. olmak yani sonradan edinilen ve rol model olan karakter belirimleri edinmek, güzel ahlak belirimli olarak edinilir. Bu gibi rol model karakter belirimlerine dikkat edilecek olunursa; insanın insanı hak etmesinin, kazanmasının, gönülleri yurt edinmesinin yegâne gereği olarak güzel ahlaka ihtiyaç duyulur. Karakter belirimli rol modeller (anne, baba, dost, arif, mürşit, eş, mümin, müslim vb.) ahlaki belirimleri doğrultusunda ilkeleri gereği hakiki olarak duygusunda gerçekleştirildiğinde/ yaşandığında hak edilmiş gerçeklik olarak edinilirler. Her karakter geçişinde karakterleri hak etmiş olarak yaşamak, ahlak biçimsel oluşta kendiliğin, değer yargısal oluşta gerçekleştirilmesi, anlamlı kılınması olanağını taşır.

Güzel ahlak, rol model olan karakter belirimlerinde sürekliliğin yakalanması ve evrensel rol modellere (anne, baba, dost, sevgili, mürşit, nebi vb.) göre ilişkilerin sürdürülebilir olması için her daim gereklidir. İnsanın insanca yaşamasının gereği olarak özveri, fedakârlık, nefsi emmareye karşı yiğit olmak ile reddiyede edinilir.

Uzun vadeli düşünüldüğünde insanın insanlığını ve diğer insanları rol model belirimlerinde hak etmesinin, kazanmasının gereği olarak bulunur.

Güzel ahlak, bunlar ile beraber Tanrı'yı da hak kıldığı varoluş belirimleri zemininden hareket ile hak etmenin de gereğidir. Nebiler ve veliler tarihi olarak kadim bilgelikten bakıldığında güzel ahlak, Tanrı hakikatine, kendiliğine, şahsiyetine bağlı bir yaşam biçimi olmak ile beraber Tanrı'yı da hak etmiş olmanın gereğidir. Tanrı'yı hak etmiş olarak tanrısal belirimlerde yaşamak için ise ihtiyaç olan güzel ahlaktır. Belki de bundan olsa gerek ki bir hadisi şerifte "din güzel ahlaktır" denilmiştir.

Hak etmek… İnsanı, insanlığını, Tanrı'yı, verdiği yaşamı ve varoluş nesnelerini hak etmek, varoluşu güzel ahlak sahibi olarak değerinde yaşamak ile mümkündür. Varoluş amacına bağlı kullanılan her varoluş nesnesi, hakkı gereği ile öznelde ahlak nesnesi olarak vücud bulur. Varoluş nesneleri, ereğe varımın -ilkeyi gerçekleştirmenin- aracıdır. Hak etmiş olarak yaşandıklarında ise ne için olduğunun değerini ilkeye bağlı yargısal oluşta ahlaki düzeyde bulurlar.

Bir şeyi hak etmek, hakkı olanı vermek, gerçekleştirmektir. Bu nedenledir ki güzel ahlak en temelde adaleti ve hakkaniyet ilkesi gereği ile de rahmeti içerir. Hak kılınmış fıtri olguların hakkını vererek gerçekleştirmek, hak edilmesi gereken, anne, baba, evlat vb. rol modelleri de karşılıklı olmak kaydı ile hak etmiş olarak yaşamak, ahlak biçimsel düzeyde yaşamayı gerekli kılar.

Hak etmek için ise emek ve bedel ödemek; adaleti, rahmeti vb. ilkeleri gözetmek; hak edilecek olanı değerinde yaşamak için gereklidir. Hak ettiklerimiz ile aidiyet bulduğumuzda da yersiz, yurtsuz

olmaktan kurtulmanın gereği olan değerleri ahlak belirimi olarak buluruz.

Görülen o ki -güzel- ahlak; insanın Tanrı, insan ve doğa nesneleri ile ilişkilerinde nihilst olmadan, anlam ve değerden yana yoksun kalarak yersiz ve yurtsuz olmasından uzak, hak ettikleri ile aidiyet edinmiş olarak yurt edinmesinin gereğidir.

Öyle ise insanlığını, Tanrı'yı, insanı, varoluş nesnelerini emek, bedel ve güzel ahlak belirimli olarak hak etmiş olmak gerekir. Hak edilmemiş yaşam, hakiki olmaktan yoksun maskeler arkasında yaşanandır. Koşullar, ihtiyaçlar, beklentiler, zorluklar, acılar vb. sonucunda maskeler düştüğünde ise hak etmiş olunanın hakiki olan duygusundan uzak, tekbenci olarak bencilce yaşanan yalan bir dünyaya uyanmış olunur. Anlam ve değerinde hakiki olarak insan insanlığını yaşayacak ise ilkelerin hak edilmiş gerçeklik olarak güzel ahlak beliriminde duygusunda yaşanması ve gerçekleştirilmesi şarttır. Yaratılmış gerçeklik içinde hakikat, ilkeleri duygusunda güzel ahlak sahibi olarak varoluş nesnelerine aşkın yaşamakta bulunur ve görünüşe taşınır.

Kendini, ötekini ve varoluş nesnelerini hak etmek, yersiz yurtsuz kalmamak ve yaratılmış gerçeklik (anlam, değer dünyası, miras) içinde hakiki olmak için güzel ahlak, varoluşsal bir gerekliliktir. İkinci yaratımını insanın insan ile ilişkilerinde, gerçekleştirdiklerinde bulması ve değer yargısal olarak nitelendikleri/ niteledikleri ile varoluşunu anlamlı kılmasından bahsetmekte isek ahlak biçimsel olarak yaşamak kaçınılmazdır. Ahlak biçimsel oluş içinde hak etmek, aidiyet bulmak, hakiki insan olmak ise ilkeleri duygusunda yaşamak/ gerçekleştirmek, tesis etmek ile güzel ahlak sahibi olmakta aranmalıdır.

Hak etmediğin, zapt etmiş olsan da yalanındır. Hak ettiğin ise hakiki olarak yaşadığın, kendilik dünyanda yalnız kalmadan yaşamanı olanaklı kılandır. Aidiyetleri olmayan, anlam ve değerden yoksun yersiz ve yurtsuz olmaktan korkmakta isen güzel ahlak sahibi olman hayrınadır. Kullar unutsa da kadri kıymetini bilmese de bil ki Allah unutmaz, kadri kımetini kendi ile takdir etmeye de kadirdir.

Eskiler "balık bilmese de Halık bilir" demişler. Allah için olan bir yaşamda bilsinler, övsünler diye değil, Allah için olduğundan, güzel ahlak ile öz kendilik varoluşun gerçeği olarak bulunur/ bulunacaktır. Tasavvuf ile deneyimlenmiş ve sonuç alınmış bir tarihimiz var ise o da güzel ahlak sahibi olarak da Allah'a ermenin olanaklı olduğunu hem keşif hem de vahiyle bilmiş olmamızdır. Salih amel, dost doğru yol, ahrete/ akıbete göre yaşamak, ibadetler, hak ve hakikatten yana sonuç almaya dayalı yaşamak vb. dini hükümlerden bahsetmekte isek sonuçta güzel ahlakta kendiliğin bulunması ve yaşanmasının öncelendiğini görmekteyiz.

Tarihsel ve bireysel düzeyde de tekâmülden bahsetmekte isek hem zihinsel hem de ahlaki bir süreçten bahsetmekteyizdir. Tekâmül ile insanın gelişimden yana önünün açık olduğunu bilmekte isek ussal olarak hak ve hakikatten yana aydınlanmak/ uyanmak ayrıca güzel ahlak sahibi olma çabasında bulunmak, insan olmamızın gerçeğini taşır. Bu nedenledir ki ilim ve ahlak, insan olarak önceliğimiz olmalıdır. İlim ve ahlak bağıntısında hak ve hakikate bağlı anlam ayrıca ilkesine bağlı değer edinimi ile değerinde yaşanacak bir ömrü zayi etmemiş oluruz.

Bir daha söylemek gerekir ki insan insanlığını, insanları, Tanrı'yı, varoluş nesnelerini güzel ahlak sahibi olarak hak etmiş olur. Hak etmiş oldukları ile değer ediniminde aidiyet ve sorumluluk bulmuş olarak da

gönül birliğinde yurt edinmiş olur. Böylece nihilst olmadan, anlamdan yana boşluğa düşmeden, değer yitimine uğramadan, yalnız kalmadan yaşamanın yolunu da edinmiş olur.

*

İman ve güzel ahlak sahibi ol! Hem kendini kurtar hem de örnek insan olarak kardeşlerinin kurtuluşuna yol ol! Söz konusu gelecekse, kısas/ karma gerçek ise seni cezaya mahkûm kılmayacak ve hesabını verebileceğin olanlara öncelik ver! Sonuçta özgürlük ve özgünce yaşamak söz konusu ise güzel ahlak (salih amel, erdemler, fütüvvetin gereği olan) sahibi olmak, ahret ve akıbete göre yaşamak en çok dikkat etmen gerekendir.

İman, güzel ahlak, ilahi aşk ve Allah için ibadete dair ne yaptın ise seni üzerinde bekleyen Rabbin olan Allah'a sonuçta vardıracaktır. Allah'a ermekten yana bir defa sonuç aldın ise sonsuza açılan kapı olarak her yaşadığının hakkını vererek yaşa! Hakkını verdiklerin ile hak etmiş oldukların seni Allah'a taşır. Güzel ahlak sahibi olarak Allah'ın varlığında Allah'ı, en güzel biçimde yaşamayı olanaklı kılar.

Sonuçta Rabbin olan Allah ile özgürlüğünü böylesi bulur iken Rabbinin sıfatları gereği özgünce yaşamayı da varoluş dayanağı -nesnelerine aşkın- kendi olmak kaydı ile iman ve güzel ahlak doğrultusunda bulacağın özgüvende kendiliğini gerçekleştirir iken bulursun. Özgürlük ve özgünlüğü böylesi bulursun. Güzel ahlak ile hakkını verdiklerin ve sonuçta hak ettiklerin ile kısasta/ karmada sadece kendin olmuş olarak yaşarsın.

Bil ki özgünlük, başkası olmadan sadece kendi olduğunda bulacağındır. Benzersiz ürettiklerin, gerçekleştirdiklerin, fark yarattıkların üzerinden kendiliğini gerçekleştirir iken bulacağındır.

Kendiliğini özgünce gerçekleştirirken, tinde anlam ve değer dünyasında yeniden yaratırken de özgürlüğü tadacaksındır.

Özgürlük, güzel ahlak sahibi olmak ile sonuçta edineceğindir. Rabbin ile bulman gerekendir. Ahiret ve akıbete göre yaşamak ile edinmen gerekendir. Sonuçta güzel ahlak sahibi olarak Rabbin ile özgünce yaratımda olarak yaşaman gerekendir.

İyilik, cömertlik, ahde vefa, merhamet vb. erdemlerden veya hırsızlık, nefret, kıskançlık, öfke, kin vb. kötü ahlak belirimlerinden tek tek bahsetmedim. Hikâyeler ile de ahlakı anlamlı kılmaya çalışmadım. Kavramların yol gösterici dünyasında ahlakı, hikmeti gereği ile anlamlı kılmaya çalıştım. Ahlaka dair söylenmesi gerekeni ifade etmeye çalıştım. Belki varoluşuna ayna olur, varlık görüşüne katkıda bulunur ve yaşamı anlam ve değerinde ne ile nasıl bulman, yaşaman gerektiğine dair yol edinmene sebep olmuşumdur.

Her türlü zorluğa, acıya rağmen şu dünyada ilahi sıfatları, isimleri hakkı gereği ile gerçekleştirmek, duygusunda yaşamak ile hakiki insan/ İslam olmak kolay değildir. İslam kolaylığın dinidir ve dinde zorlamaya yer vermez. İlkeleri gerçekleştirirken Cenabı Allah'a teslim olmak ile müslim olmaya, ahlakından ve imanından emin olunan olunması ile mümin olmaya çaba göstermek gerekir. İslam, insan olma çabasıdır. Bu çaba içinde iman ve ahlak öncelenen değerdir.

İslam, müslim, mümin olmak, kimlikte kabul edilen olsa da ilke gereği gerçekleştirilmeleri ile hak edilmesi gerekenlerdir. İman ve güzel ahlak, İslam olmanın gereği iken insanın tanrısal/ evrensel olanda tekâmülünün de gereği olarak yaşanması gerekenlerdir. Tanrı'yı/ Allah'ı, hak kılınmış istidat gereği ile yaşarken hak etmek, güzel ahlak ile mümkündür. Hak ettiklerinde hakiki oluşu bulmuş olarak insan

oluşunu gerçekleştirmek ile de tanrısal düzeyde ne için olduğunu gerçekleştirmiş olursun.

Ahlak; varoluşsal, fıtri olarak vûcudi (tinselliğin/ öznelliğin ontolojisi gereği olmazsa olmazı), değer yargısal belirimi ile de itibari (ortak kabul düzeyinde ilişkileri belirleyici olan gereklilik) olduğu içindir ki insanın nesnelliğe aşkın metafizik oluşunun en önemli göstergesidir. İlkeli olma biçimi ile -güzel- ahlak; doğaya aşkın ve sonuçta ceza yaptırımı olan mahkûmiyetten uzak yaşamanın gereğidir. Doğaya ait oluştan Tanrı'ya ait oluşa yükselmenin de gereğidir. Tanrısal oluşu ile de nefsi emmarenin tekbenci ve kötü ahlak beliriminden de kurtuluş bulmak için ihtiyaç duyulandır.

Muradın, zamana aşkın bitimsiz kendiliğe ermek ise ahlak, zamansız ilke/ değer belirimleri ile her daim uğrağındır. Şükür, emeğin takdir edilmesi; kanaat, olanaklar dâhilinde haddin bilinmesi/ gözetilmesi; rıza ise hakikate, hikmete duyarlılığın ve hakkı gereği ile yaşamanın gereğidir. Fütüvvet gereği güzel ahlak ve Allah'ın varlığına/ kendiliğine iman, zamansızlığa ulaşmanın gereğidir. İman ve güzel ahlak ile kendiliğin bitimsiz/ zamansız oluşunda şahıs olmanın kendi olma durumunda anda bulunursun. İman ile güzel ahlak, varoluş nesnelerine bağlı görünüş bulan tekbenci oluşa aşkın, ilkenin ereğinde bizi biz kılacak ortak değerimizdir. Varlık ağacında güzel ahlak ve iman, birbirimize tutunduğumuz dallar misali özsel bağ kurmamızın gereğidir. Biz olmak bu ikisi ile mümkündür. Hukuk ise -değer belirimli- ayrılıklara rağmen beraber yaşamanın gereğidir.

Hak kılınmış tanrısal olanı hak etmiş olarak -ahlak biçimsel- yaşamak, insanın insan ve Tanrı ile olan ilişkisinde yetişkin ve muhatap alınan olarak varoluş bulmasının gereğidir. Tanrı'ya erme muradı olanın, hak kılınmış düzeyde bulduğu tanrısal olanı, duygusunda hakiki ve

gerçekleştirdiklerinde hak etmiş olarak yaşaması da olması gerekenidir. Bu gerçekleştiğinde, zamansız oluşun deneyimlendiği bir geleceğin kapısı aralanır.

Kısastan/ karmadan bakıldığında, gelecek adına iman, hayr, hak temelli güzel ahlak ve güzel ahlakta tutarlı (sabırlı) olmak, kurtuluşun adresidir. Her an değişimler, bitimli oluş içinde kendiliği deneyimleyen insan için varoluş ise iman ve güzel ahlak ile sonuçta; daim oluş içinde selamet, kendiliğinden mutmain olmak ve barıştıkları içinde bütünlüğü, birliği yakalamakta yaşanan olur. Böylece ahlak, sonuçta ceza hükmünden muaf olarak meşru olan evrensel değer belirimlerinde yaşar iken bütünün bir parçası kılmayı olanaklı kılandır. İnsanlık haysiyeti adına şahsiyet/ kendilik değer olarak bulunacak ise güzel ahlak, kaçınılmaz uğraktır.

Bu dünyada soru sormaya, öğrenmeye, yaşama/ varoluşa dair hak verilmiştir. Ahir dünyada ise soru sorma hakkı Cenabı Allah'ındır. Rahmet, hak ve adaletten yana insanın varoluşunu sorgulaması gerektiği, ahret inancı ile insana bahşedilmiştir. İman, salih amel, akıbete/ ahirete göre varoluşun gereğinde yaşamak ile hakkı gereği yaşanmış bir hayatın, -bedeni olan ölüm sonrası hayatta- sorgulanışından kurtulabilinir.

Değer olarak hakkı gereği ile var olmak, iman ve güzel ahlak ile olanaklıdır. Ahirette sorgulanmadan önce varoluşun/ yaşamın sorgulanması, gelecek adına insanın kendi nefsi için yapması gerekenidir. Anlam ve değerinde sorgulanan, iman ve güzel ahlak üzeri yaşanan ayrıca rahmet, gerçek (hak) ve adalet üzeri olmak ile de hakkı verilmiş bir yaşamda sonuçlardan korkmadan yaşamak olanaklıdır. Korkuların nesnelerine hapis edici durumundan da selametin bulunması ile böylece kurtulmuş olunur.

Hayrı öncele, yap bir hayr, kullar kadrini bilmez ise elbette yaratıcı bilir. Sen doğru olanı yap, kullar bilmese de takdir edecek olan Cenabı Allah'tır. Sorgulanmadan önce kendini sorgula, hak ettiklerinin karşılıkları içinde yaşadığın bir dünyada yaşamakta ve var olmakta/ olacak isen sonuçlara göre ahlak biçimsel olarak yaşamak kaçınılmazdır.

Cenabı Allah'ın selamı üzerine olsun.

***

En derinde yüce duran

Rabbe varmak,

Verdiği yaşam için

Şükre durmak

Acıları derman bulmak

Zorlukları fırsat kılmak

Rahmete böylesi gark olmak

Sonuçta ilahi rızaya ermek

İçin ise her şey

Emir, yolun töresidir

Acılar, zorluklar uğrak

En derinde olan Rabbe ulaşmak,

Aşkın, güzel ahlakın var ise son durak,

İman ile tutunduğun Allah'a ulaşmak

Dün, bugün ve yarına aşkın yaşamak

Öz kendiliğine varmak için ise yanmak

Özgürce yaşamak için ise ahlak

Her şey senin içindir

Sen kendin ile barışmaya bak.

***